

T.C
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

146662

Yüksek Lisans Tezi

146662

**Azerbaycan Petrolünün Dünya Pazarlarına Açılma
Stratejileri**

Vagif Sadıkov

2501010663

Yrd.Doç.Dr. Serpil Çakır

Düzeltilmiş Tez

İstanbul 2004

TEZ ONAYI

Enstitümüz **ULUSLAR ARASI İLİŞKİLER** Bilim Dalı 2501010663 numaralı **VAGİF SADIKHOV'UN** hazırladığı **“AZERBAYCAN PETROLÜNÜN DÜNYA PAZARLARINA AÇILMA STRATEJİLERİ”** konulu **YÜKSEK LİSANS TEZİ** ile ilgili **TEZ SAVUNMA SINAVI**, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 10.Maddesi uyarınca **23.09.2004 PERŞEMBE** günü saat **12.00'de** yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin*kabul*.....'ne* **OYBİRLİĞİ /OYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI (*)	İMZASI
PROF.DR. DİNÇ ALADA	<i>Red</i>	<i>Da. Alada</i>
DOÇ.DR. BİRSEN ÖRS	<i>Kabul</i>	<i>Birs</i>
YRD.DOÇ.DR. NURAY BOZBORA	<i>Kabul</i>	<i>N. Bozbora</i>
YRD.DOÇ.DR. İNCİ KERESTECİOĞLU	<i>Red</i>	<i>İnci Kerestecioğlu</i>
YRD.DOÇ.DR. SERPİL ÇAKIR	<i>Kabul</i>	<i>Serpil Çakır</i>

DÜZELTMELER

İçindekiler	: ss.V-VI
Tablolar	: ss.VII-VIII
Kısaltmalar	: ss.IX
Bölüm I.	: ss.4-18
Bölüm III.	: ss.52-59, ss.65-70
Bölüm IV.	: ss.71-13, ss.80, ss.83-84, ss.87, ss.91-92
Sonuç	: ss.93-94
Kaynakça	: ss.101-106

Öz

Azerbaycan oldukça zengin petrol rezervlerine sahiptir ve toplam petrol rezervleri yaklaşık 8 milyar varildir. Fakat buna rağmen, petrol üretiminin artırılması ve mevcut rezervlerin iyileştirilmesi ancak modern teknolojilerin kullanılması ve yeni projelerin geliştirilmesi halinde sağlanabilir. Ekonomik potansiyeli ve sahip olduğu teknoloji, mevcut rezervlerin işletilmesi ve geliştirilmesi için yeterli olmadığı için Azerbaycan çeşitli uluslararası petrol şirketleriyle işbirliğine gitmiştir. Günümüzde petrol ve ona ilişkin yürütülen politikalar önem kazanmıştır. Petrol konusunda tartışılan bir sorun da Hazar petrolünün taşınması sorunudur. Bu tezde petrolün dünya pazarlarına açılmasında Azerbaycan halkının görüşleri alınmıştır. Bütün bu incelemeler göz önünde bulundurularak Bakü-Tiflis-Ceyhan yolunun en iyi seçenek olduğu kanısına varılmıştır.

Abstract

Azerbaijan is very rich with petroleum reserves and total petroleum reserve is approximately 8 billion barrels. But the only way to increase and improve the production of petroleum is to employ new technology and to develop new projects. Due to shortcomings of oil technology and economy Azerbaijan developed economic co-operation with various international oil companies. Today policies of oil production and marketing are very important for Azerbaijan. One of the important problems is how to supply the Caspian petroleum to the western markets. In this thesis were collected the opinions of Azeri citizens about these alternatives. In the light of these assessments and analyzed opinions, Baku-Tiflis-Ceyhan is found to be the best alternative path.

Önsöz

Bu tezin amacı Azerbaycan petrolünün dünya petrol sanayiinde rolünü ve petrol satışını gerçekleştirmek için önerilen alternatifleri incelemektir. Bu amaç doğrultusunda dünya petrol sanayiine genel bakış yapılmış; büyük miktarlarda petrol üreten ülkeler ve onların petrol pazarlarına etkileri ele alınmıştır. Azerbaycan'ın petrol politikası, petrolün ekonomiye yaptığı etkileri, Azerbaycan'da petrol üretimi ve satış faaliyetleri gözden geçirilmiştir. Azerbaycan petrolünün dünya pazarlarına açılmasında önerilen alternatifler maliyet, taşıma kapasitesi, ilgili devletlerin tavırları ve güvenlik bakımından incelenmiştir.

Bu çalışmada Azerbaycan petrolünün transferinde izlenecek yollar tek-tek ele alındı. Öne sürülen alternatiflerin eksileri ve artıları incelendi. Sadece Azerbaycan değil, bütün Kafkasya Bölgesi açısından faydaları ve zararları araştırıldı. Son olarak Azerbaycan petrolünün transferinde hangi yolun tercih edileceği üzerine bir anket araştırması yapıldı, ve insanların bu konudaki tercihleri öğrenildi.

Tezin hazırlanmasında katkıları olan Azerbaycan Devlet Neft Şirketi yöneticileri ve işçilerine, Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan Neft Akademiyası, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi ve Azerbaycan Teknik Üniversitesi öğretim görevlilerine ve öğrencilerine teşekkür etmek istiyorum. Ayrıca danışmanım olan Yrd.Doç.Dr. Serpil Çakır'a şükranlarımı sunuyorum.

İçindekiler

ÖZ (ABSTRACT)	III
ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER DİZİNİ	V
TABLolar DİZİNİ.....	VII
KISALTMALAR DİZİNİ.....	IX
GİRİŞ.....	1
1. HAZAR BÖLGESİNE İLİŞKİSİ OLAN ULUSLARARASI AKTÖRLER.....	4
1.1. Rusya.....	5
1.2. ABD.....	7
1.3. Çin.....	9
1.4. İran.....	10
1.5. Türkiye.....	11
1.6. Gürcistan.....	13
1.7. Ermenistan.....	14
1.8. Azerbaycan ve orta Asya Devletleri: Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan.....	16
2. DÜNYA'DA VE AZERBAYCAN'DA PETROL SANAYİİNE GENEL BAKIŞ	19
2.1. Dünya Petrol Sanayi	19
2.1.1. Petrol Üreten Ülkeler	20
2.1.2. OPEC Üyesi Ülkelerin Petrol Üretimi	21
2.1.3. Petrol Fiyatını Etkileyen Unsurlar ve OPEC'in Etkisi	22
2.2. Azerbaycan Petrol Sanayii	26
2.2.1. Petrol Üretiminin Tarihi Gelişimi	28
2.2.2. Günümüzde Petrol Üretimi.....	35
2.2.3. Petrolün İşlenmesi ve Maliyeti	38
2.2.4. Petrol Üretiminin Makro-ekonomik Yönü	41
2.2.4.1. Maliye Politikası	42
2.2.4.2. Döviz Kuru Politikası	43
2.2.4.3. Yapısal Reformlar	43

Düzeltilme

3. AZERBAIJAN PETROLÜNÜN DÜNYA PAZARLARINA AÇILMASINDA İZLENECEK YOLLAR	45
3.1. Bakü-İran-Körfez Hattı	46
3.2. Bakü-İran-Türkiye Hattı	47
3.3. Bakü-Ermenistan-Nahçıvan-Türkiye Hattı	47
3.4. Bakü-Çeçenistan-Rusya Hattı	48
3.5. Bakü-Gürcistan-Türkiye Hattı	49
3.6. Neden Bakü-Tiflis-Ceyhan.....	52
3.6.1. Bakü-Gürcistan-Türkiye Hattının Ekonomik Göstergeleri	54
3.6.2. Bakü-Gürcistan-Türkiye Hattının Yararları	54
3.7. İlgili Devletlerin Tavırları	58
4. AZERBAIJAN PETROLÜNÜN TRANSFERİNDE İZLENECEK YOLUN TERCİHİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA.....	71
4.1. Araştırmanın Amacı	71
4.2. Araştırmanın Kapsamı ve Yeri	72
4.3. Araştırmada Kullanılan Yöntem	72
4.4. Verilerin Değerlendirilmesi	73
4.4.1. Frekanslar	73
4.4.2. Değişkenler Arasındaki İlişkiler	80
4.5. Araştırmanın Sonucu.....	91
SONUÇ	94
EKLER	96
KAYNAKÇA.....	102

Tablolar

Tablo 1 Dünyada Enerji Dağılımı.....	19
Tablo 2 Petrol Kaynağı Bulunan Ülkeler.....	20
Tablo 3 Petrol Üreten Ülkeler.....	21
Tablo 4 Dünyanın Petrole Olan Talebi.....	21
Tablo 5 OPEC Üyesi Ülkelerin Sağladıkları Gelirler.....	25
Tablo 6 Azerbaycan'la İlgili Genel Bilgiler.....	26
Tablo 7 1928-1990 Yıllarında Azerbaycan'da Petrol Üretimi.....	29
Tablo 8 Azerbaycan'ın Yaptığı Anlaşmalar.....	34
Tablo 9 1995-2002 Yıllarında Azerbaycan'da Petrol Üretimi.....	35
Tablo 10 1998 Yılında Azerbaycan'da Petrol Ürünlerinin Üretimi.....	39
Tablo 11 1998 Yılında Azerbaycan'da Petrol Maliyetinin Hesaplanması	40
Tablo 12 Petrol Boru Hatlarının Özellikleri.....	46

Araştırma Sonuçlarını Yansıtan Tablolar

Tablo 13	73
Tablo 14	74
Tablo 15	74
Tablo 16	75
Tablo 17	75
Tablo 18	76
Tablo 19	76
Tablo 20	77
Tablo 21	77
Tablo 22	78
Tablo 23	78

Düzeltilme

Tablo 24	78
Tablo 25	79
Tablo 26	79
Tablo 27	79
Tablo 28	81
Tablo 29	81
Tablo 30	82
Tablo 31	82
Tablo 32	83
Tablo 33	84
Tablo 34	85
Tablo 35	85
Tablo 36	86
Tablo 37	86
Tablo 38	88
Tablo 39	88
Tablo 40	89
Tablo 41	89
Tablo 42	90

Kısaltmalar

A.B.D.	Amerika Birleşik Devletleri
AB	Avrupa Birliği
ADİU	Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
ANA	Azerbaycan Neft Akademiyası
ATU	Azerbaycan Teknik Üniversitesi
AİOC	Azerbaycan International Operation Company
ARDNŞ	Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi
BDU	Bakü Devlet Üniversitesi
BP	British Petroleum
BTC HPBH	Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
ISO	International Standard Organization
M.Ö.	Milattan Önce
OPEC	Organization of Petroleum Exporting Countries
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TPAO	Türk Petrol Anonim Ortaklığı
TSE	Türk Standartlar Enstitüsü

Düzeltilme

Giriş

Petrol bugüne kadar keşfedilmiş en ucuz enerji kaynağıdır ve onun yerini tutabilecek bu kadar yaygın kullanıma sahip ikinci bir enerji kaynağı henüz keşfedilmiş değildir ve keşfedilmesi de pek mümkün görülmemektedir. Petrolün yaygın kullanımı ve ekonomilerin petrole olan bağımlılığı, bunun yanında rezervlerin Ortadoğu ve belli bölgelerde yoğunlaşması, dünya siyasetinde değişen hesapları da beraberinde getirmiştir. Petrolün dünya siyasetindeki anahtar rolünü bütün çıplaklığı ile ortaya koyan olay, 1970'lerde yaşanan iki petrol krizi olmuştur. Bugün dünyada petrol arzı ve talebi arasında dengesizlik mevcuttur. Petrol rekabeti hem petrol üreten ülkelerden oluşan OPEC ülkelerinde, hem de diğer üretici ülkelerde ortaya çıkmaktadır. Bu rekabetin en son ve yakın örneğini Hazar petrolerinde görmek mümkündür.

Hazar bölgesi petrol ve doğal gaz yataklarının yeniden dünya gündemine oturması, SSCB'nin dağılmasıyla mümkün olmuştur. Zengin petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip bağımsız bir ülke olarak sahneye çıkan Azerbaycan'ın bu zenginliği kiminle, nasıl işleteceği ve kime hangi yollardan pazarlayacağı sorusu Avrasya coğrafyasında izlenen politikaların temel taşlarından birisini teşkil etmeye başlamıştır. Aynı zamanda petrolün en etkin şekilde kullanılması ülkenin ekonomik ve sosyal açıdan gelişmesi için de çok önemlidir.

Azerbaycan'da petrolle ilgili bir çok anlaşma yapılmıştır. Bunların en önemlisi "Yüzyıl Anlaşması" (Contract of the Century) olarak adlandırılan anlaşmadır. Bu anlaşmaya göre Azeri, Güneşli ve Çırac yataklarında petrol arama ve çıkarma sonucunda toplam 511 milyon ton petrol üretilecektir. Anlaşma 30 yıl yürürlükte kalacaktır. Anlaşmadan Azerbaycan'ın elde edeceği gelir ise tahminen 30 milyarı bulacaktır. Bu anlaşma A.B.D., İngiltere, Türkiye, Norveç, Suudi Arabistan, Japonya ve Rusya'nın petrol şirketleriyle ARDNŞ arasında yapılmıştır.

Günümüzde tartışılan konu daha çok petrol üretiminin paylaşımı değil, üretilen petrolün hangi yolla ya da yollarla dünya pazarlarına ulaştırılacağı konusudur. Petrol boru hattı konusunun hem ekonomik, hem de politik bir konu olması sorunun çözümünü daha da güncelleştirmektedir. Azerbaycan'ın karşısında bir çok alternatif petrol boru hatları vardır. Bu alternatiflerden birincisi Bakü'den başlayarak İran'a oradan da Körfez'e kadar uzanacak hat, ikincisi ise Bakü-İran-Türkiye hattıdır. Fakat İran'ın Uluslararası arenadaki konumu, hattın geçecek olduğu yerlerde sorunların olması nedeniyle bu iki hattın gerçekleşme şansı oldukça düşüktür.

Diğer bir alternatif ise Bakü-Ermenistan-Nahçıvan-Türkiye hattıdır. Fakat Azerbaycan'ın Ermenistan'la "Karabağ Savaşı" nedeniyle iyi olmayan ilişkileri bu hattın gerçekleşmesine engel oluşturmaktadır.

Üretilen petrolün hangi güzergahtan taşınacağı tartışması başladıktan sonra, Rusya Devleti petrolün taşınması için en iyi yolun Bakü-Çeçenistan-Rusya yolu olduğunu belirtmiştir. Bu hattın çalışması sonucunda petrol Bakü'den Rusya'nın Novorossiysk limanına pompalanacak, burada ise tankerlere yüklenecek petrol boğazlardan geçerek dünya pazarlarına ulaştırılacaktı. Fakat 70 yıllık Sovyet Sisteminin etkisi altında yaşadıkten sonra bağımsızlık kazanan Azerbaycan'ın bu yolu tercih etmesi, onu yeniden Rusya'ya bağımlı hale getirme tehlikesi taşıyabilir. Buna göre de petrolün taşınması için bu yolun seçileceği ihtimali oldukça düşüktür.

Petrol taşınmasında en son alternatif ise Bakü-Gürcistan-Türkiye yoludur. Bu hat, Bakü'nün Sangaçal terminalinden başlayıp, Gürcistan üzerinden Türkiye'ye giriş yaparak Erzurum, Erzincan ve Kayseri güzergahını takip ederek Ceyhan'da son bulmaktadır. Bu hat yardımıyla Azerbaycan'ın yanısıra Kazakistan petrolü ve Türkmenistan doğal gazının da taşınması düşünülmektedir. Bazı petrol şirketleri tarafından maliyeti yüksek bulunarak istenmemesine rağmen, Bakü-Gürcistan-Türkiye petrol boru hattı, gerçekleşme ihtimali en yüksek olan hattır. Özellikle Rusya ve bazı batılı ülkeler, boru hattının Türkiye'den geçmesi halinde, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında ekonomik ve ticari ilişkilerin daha da gelişmesinden endişe

duymaktadırlar. Bu nedenle Bakü-Gürcistan-Türkiye petrol boru hattının önündeki engellerin ekonomik olduğu kadar siyasi olduğu da söylenebilir.

Bu tez çalışmasının ilk bölümünde dünya petrol sanayiine genel bakış yapılmış, Azerbaycan'ın petrol politikası incelenmiş, petrolün ekonomiye yaptığı etkiler araştırılmış, Azerbaycan'da petrol üretimi, satış faaliyetleri ele alınmıştır. İkinci bölümde Azerbaycan petrolünün dünya pazarlarına açılmasında önerilen alternatifler incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise Azerbaycan petrolünün transferinde hangi yolun tercih edileceği üzerine bir araştırma yapılmıştır.

Bölüm 1

Hazar Bölgesine İlişkisi Olan Uluslar arası Aktörler

Hazar Denizi Rusya, Azerbaycan, İran, Türkmenistan ve Kazakistan arasında yer alır. Dünyanın en büyük kıta içi su örtüsüdür. Yüzölçümü yaklaşık 370.200 km² olup, uzunluğu yaklaşık 1.250 km, genişliği 320 km'dir. Okyanus yüzeyinden 28 metre aşağıdadır. Ortalama derinlik 305 metredir.

Yeryüzünün dört tarafı kara ile çevrili en büyük suyunu çevreleyen beş kıyıdaş devlet, Azerbaycan, Rusya, Kazakistan, Türkmenistan ve İran, Hazar'ın göl mü, iç deniz mi olduğu konusunda bir türlü uzlaşmıyor. Bu iki kavram arasında dönen ise, "Hazar'ın statüsü" diye tanımlanıyor.

Rusya, Hazar'ın bir iç deniz olduğunu savunuyor, ve Hazar'da uluslar arası deniz yasalarının uygulanmasını talep ediyor. Rusya'nın tezine göre, Hazar, kıyıdaş ülkelerin ortak kullanım alanıdır ve kaynaklarının kullanımı da dahil, her türlü faaliyet tüm kıyıdaş ülkelerin katılımıyla yapılmalıdır. Yani Hazar petrolleri tüm kıyıdaş ülkelerin ortak malıdır.

Azerbaycan'a göre, Hazar bir uluslararası "iç göl"dür, dolayısıyla göller hakkındaki uluslararası hukuk kuralları gereğince uluslararası sınırların ortadan çekilen çizgilerle belirlenmesi gerekir. Böylece, her kıyıdaş devletin "sektör" adı verilen kendi alanları ortaya çıkar. Kıyıdaş devletler, kendi sektörlerinde her türlü tasarruf hakkına sahiptir. Yani, Azerbaycan, gölün sınırlarla paylaşılması gerektiğini iddia ediyor. Zira, Hazar'ın deniz olması Rusya'nın donanmasını istediği gibi bu sularda bulundurulması anlamına geliyor ki, bu teze Azerbaycan yönetimi şiddetle karşı çıkıyor.

Düzeltilme

Hazar petroleri krizinde bir orta yol bulan Kazakistan, Hazar'ın kapalı bir deniz olduğunu öne sürüyor. Yüzeyinin deniz, tabanının göl yatağı olduğunu söyleyen Kazakistan, petrolün 5 eşit parçaya bölünmesi gerektiğini söylüyor.

Diğer kıyıdaş ülkeler, İran ve Türkmenistan, Rus görüşünü destekliyorlar. Türkmenistan ile Azerbaycan arasında patlak veren petrol tartışmalarının temelinde Kepez petrol yatakları bulunuyor. Farklı haritalardan yola çıkan iki taraf Kepez'in kendilerine ait olduğunu iddia ediyor. Hazar'ın güneyinde kıyaları bulunan İran'ın Hazar petrollerinden alacağı pay, Rusya gibi tartışmalı, İran da Kazakistan gibi Hazar petrollerinin 5 ülke arasında eşit paylaşımından yana.

Kıyıdaş ülkelerinin Hazar konusunda anlaşamamalarının nedeni petrolden daha fazla pay alma çabasıdır. Eğer Hazar'da petrol olmasaydı, konu büyük ihtimalle hızla çözülecek veya sadece akademisyenlerin rağbet ettiği bir tartışma konusu olarak kalacaktı. Ancak petrol etkeni meseleyi zorlaştırmaktadır.

Hazar eğer göl olarak kabul edilirse her ülke kendi tarafında belli bir uzaklığa kadar özel alanlara sahip olacak, ortada kalan alan ise herkesin kullanımına sunulacaktır. Bu durumda ortada kalan bölümde her isteyen petrol arayabilecek ve bulduğu takdirde bu petrolü çıkartabilecektir. Eğer deniz olarak kabul edilirse Hazar tamamen ulusal bölgelere bölünecek ve ortada hiç serbest bölge kalmayacaktır.

Kıyıdaş ülkelerin Hazarın statüsü ile ilgili görüşlerini kısaca ele aldıktan sonra, uluslar arası aktörlerin Hazar Bölgesindeki çıkarlarına değinmekte fayda vardır.

1.1. Rusya

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bir süre belirsizlik yaşanmasına rağmen, Aralık 1991 sonrası Rus dış politikasındaki tartışmalarda batıcı, serbest pazarıcı görüşler etkinlik kazanmıştı. Buna karşı çıkanlar ise Sovyetler Birliği'nin ve

Düzeltilme

merkezileşmiş bir ekonomik yapının yeniden güçlendirilmesini isteyenler vardı. Tartışmalar yeniden güçlendirilmesini isteyenler vardı. Tartışmalar 1992 yılının ilk aylarında Rusya'nın menfaatlerinin nasıl tanımlanacağı ve bunların nasıl gerçekleştirileceği konusu üzerinde yoğunlaştı. 1993'ün ilkbaharıyla Rusya'nın dış politika özellikleri ve hayati çıkarları konusunda ortak bir anlayış oluştu. Pragmatik milliyetçi görüş galip çıktı.

Moskovanın "yakın çevre" stratejisi eski Sovyet Cumhuriyetleriyle ekonomik, siyasal, askeri alanlarda mümkün olan en üst düzey entegrasyonu gerçekleştirmeyi ve eski Sovyetler coğrafyasında güvenlik ve istikrarı sağlamayı içermektedir. Moskova, Bağımsız Devletler Topluluğu'nu bir arada tutmak, ABD ile iyi ilişkiler içinde olmak ve uluslar arası sistemde Sovyetler Birliği dönemindeki konumunu sürdürmek çabası içerisine girmiştir. (Pushkov, 1996: 35)

Fakat Washington'un dış politikasında Rusya'nın "yakın çevre"den dışlanması yönündeki görüşler ağır basmaya başlayınca; ve dış politika hedeflerinin önüne engeller konulduğunu gören Moskova, "yakın çevre"siyle Beyaz Rusya ile olduğu gibi bir ilişki kurmaya çalışmıştır. Kafkasya'da var olduğunu göstermek için ise bölge ülkelerinde iç istikrarı bozarak etkinlik sürdürmeye çalışmak da dahil her yolu denemiştir. Aliyev, Şevardnadze ve Koçaryan'ı Kafkasya'daki gelişmeler konusunda görüşmek üzere Kasım 1999'da Moskova'da bir araya getirerek, Washington'a bölgede halen etkin olduğu ve bölgesel hesaplarda kendisinin de göz önünde bulundurulması gerektiği mesajını vermeye çalışmıştır.

Rusya'yı kontrol edilebilir bir ülke haline getirme çabası Washington-Moskova arasında bir gerginlik yaratsa da, bütün operasyonlarını aracı ülkeler ya da kurumlar aracılığıyla yapan ABD'yi nükleer, kimyasal ve biyolojik silahların kontrol dışına çıkması olasılığı rahatsız etmektedir. Bunu bertaraf etmek için taviz verebilir. Ancak hayati çıkarlarından (Hazar havzası petrolü, NATO genişlemesi gibi) taviz vermeyecektir. (Büze, 2000: 10)

Düzeltilme

Bölgeden dışlanabileceğinden korkan Moskova, buradaki Radikal Milliyetçilerin barış karşıtı çabalarının başarıya ulaşmasından fayda ummaktadır. Petrol boru hatları konusunda nihai kararın verilmesi aşamasında Moskova Bakü-Ceyhan boru hattı üzerindeki istikrarsızlığın kendi projelerine desteği artıracığını ummaktadır. Moskova, radikallere yeşil ışık yakmanın ABD'nin bölgesel hesaplarını engelleyebileceğini hesaplamaktadır. Moskova bölgede ABD ile hegemonya yarışına gireceğine işbirliğini tercih etseydi, Çeçen sorununu da kolayca çözebilirdi. Fakat kendi arka bahçesini kaybetmenin paniği Moskova'yı bir hatadan başkasına itiyor.

Günümüzde, Rusya'nın sahip olduğu atıl durumdaki boru hatlarının taşıma kapasiteleri, bölge rezervlerinin nakliyesini kaldıracak durumda ve yeterlilikte değildir. Bu konudaki diğer bir sınırlama ise, mevcut Rus ham petrol ihraç hatlarının büyük bölümünün, Karadeniz'deki Novorossiysk Limanı'nda son bulması ve buradan yükleme yapan tankerlerin Akdeniz'e, yani pazara açılabilmek için fazlaca kalabalık, ekolojik ve politik olarak da hassas olan Karadeniz ve Türk Boğazlarını kat etmek zorunda olmalarıdır.

1.2. ABD

Ortadoğu ve Balkanlardaki düzenlemelerden sonra Washington yönetimi Kafkasya'ya yeni bir düzen vermek ve bölgenin enerji kaynaklarını kontrol etmek için bölgede istikrarı tesis etme çabası içerisine girdi. İnan'ın dışlanmasıyla birlikte Moskova'nın etkinliğinin kırılması için çaba gösterilirken , bu etkinliğin sürmesini sağlayan bölge ülkeleri arasındaki anlaşmazlıkların çözümü için de Washington kolları sıvamıştır.

ABD, bölge istikrarı ve Rusya'nın bölgesel etkinliğinin kırılması için Karabağ sorununun çözülmesinin şart olduğunu bilmektedir. Washington iki ülkedeki radikalleri, tasfiye etmeden bölgede Moskova'nın etkisini silemez. ABD, Karabağ sorununun çözülmesi için arabuluculuk etmektedir. Fakat çözüm bulmada

Düzeltilme

beklendiği kadar aktif olamamıştır.

ABD, 1997 yılında hazırladığı bildiride Hazar bölgesinde ABD'nin etkisini artırmayı, Rusya, İran, Çin/Hindistan arasında oluşacağı tahmin edilen ittifaka karşı temel araç olarak görmektedir. ABD, İran'ı Kafkasya'daki güçler dengesinden dışlamaya çalışmakta, buna karşılık İran Rusya'ya yakınlaşmakta, ve oluşan Moskova-Erivan-Tahran ittifakı, Azerbaycan'ı Batı'ya yaklaşmaya mecbur etmektedir. Tahran yönetiminin Moskova ile gelişen ilişkilerini Washington yönetimi Ankara ile işbirliğiyle dengelemeye çalışmıştır.

Avrasya dünyanın siyasal olarak en iddialı ve dinamik devletlerinin bulunduğu yerdir. Böyle bir çevrede bulunan Kafkasya'da ABD'nin gücünü pekiştirmek ve gelecekteki hegemonik gücünü garanti altına almak adına çaba harcamaması düşünülemez. 11 Eylül sonrası ABD, küresel hegemonyası üzerindeki tehdit algısını meşruiyet zemini olarak sunarak Kafkasya üzerindeki etkisini daha da arttırmaya, daha önce ekonomik ve politik olarak uzaktan kontrol etmeye çalıştığı bölgeye bizzat askerleriyle yerleşmeye başlamıştır. 1998'den sonra nispeten azalan ABD'nin Azerbaycan üzerindeki ilgisinin, bu bağlamda tekrar artmakta olduğu söylenebilir. 11 Eylül öncesinde Rusya ve Çin, aralarındaki ilişkiyi güçlendirerek bütün Avrasya'yı kat eden yeni bir güvenlik kuşağı oluşturma ve ABD'nin bölgede girebileceği boşlukları doldurmaya yönelik bir oluşum içindeydi. 11 Eylül'den sonra ABD, potansiyel güçlerin birbiriyle komşu olmalarını engelleyerek onları kendi bölgeselliklerine hapsedmek istemiştir. Afganistan'a yapılan operasyonla beraber Rusya'nın gücü kırılmış, ABD Orta Asya Cumhuriyetlerine hiç olmadığı kadar yakın olma şansını elde etmiştir. ABD bilhassa Türkmenistan'a asker yığarak, bölgeye askeri olarak da yerleşme şansına sahip olmuştur. Böylece Hazar kaynaklarını daha yakından kontrol edebilmektedir.

Görüldüğü gibi, soğuk savaş bitiminde eski SSCB cumhuriyetleriyle başlangıçta Rusya aracılığıyla ilişki kurmayı tercih eden ABD, önce bölgede nüfuz

Düzeltilme

yarışına girerek Azerbaycan'la özellikle 1994'ten sonra birebir ilişkiler kurmuş, Hazar petroleri üzerinde söz sahibi olmak için somut adımlar atmıştır. 11 Eylül sonrasında bölgeyi çok daha yakından takip etmek için kendisine meşruiyet zemini hazırlayarak, Rusya karşısında Azerbaycan üzerindeki nüfuzunu artırma şansını elde etmiştir.

ABD'nin bu bölgedeki birincil çıkarı; tek başına hiçbir gücün bu jeopolitik alanın kontrolünü eline geçirememesi ve küresel toplumun burada engelsiz olarak mali ve ekonomik erişime sahip olabilmesidir.

1.3. Çin

Çin'in 50 yıllık sosyalizm deneyiminden sonra artık kapitalizme doğru adım attığı izlenimi açıkça ortaya çıkmaktadır. Çin yönetimi, hızla büyüyen ekonomisi için elzem olan enerjiyi sağlamak için ya Ortadoğu ya da Hazar havzasındaki kaynaklara yönelmek zorundadır. Çin'in enerji kaynakları kömür üzerine yoğunlaşmış, Çin enerjisinin % 73'ünü kömürden karşılar duruma gelmiştir. 2010 yılında Çin dünya petrol üretiminin % 5-7'sini talep deceptir. (Baker İnstitute, 1999:25) Büyüyen ekonomisinin artan enerji ihtiyacını karşılamak için özellikle doğalgaza yönelmektedir. 2010 yılında Çin'in doğalgaz ve petrol talebinde de artış olacaktır. Bunu karşılamak için özellikle Hazar havzası çevresindeki ülkelerle görüşmelere başlamıştır. (Shambaugh, 1999/2000:74) Kazakistan ve Türkmenistan devlet başkanları Çin ve Japonya'ya petrol ve doğalgaz satmak konusunda anlaşmış, Nazarbayev ise Çin ile ilişkilerini geliştireceklerini ifade etmiştir. (Nazar, 1999: 120) Özellikle Japonya, Ortadoğu petrollerine olan bağımlılığını azaltmak için Çin üzerinden gelecek petrol ve doğalgaz boru hattının yapımına önem vermektedir. Bu hattan Hindistan da yararlanabilecektir. Böyle bir ortamın oluşmaya başlaması Washington yönetimini, özellikle Çin ile ilişkileri geliştirerek gelecekte kendisinin dışlanabileceği olası bir bölgesel ticari blokun kurulmasının önüne geçmeyi hesaplamaktadır.

Düzeltilme

Pekin'in Kazakistan ve Türkmenistan ile petrol ve doğalgaz boru hattı konusunda görüşmeler yapmasının yanında, Azerbaycan, İran, Irak ve Türkiye gibi bölgesel ülkelerle olan ilişkilerine önemli bir ivme kazandırması ise Hazar havzası çerçevesinde rekabetin boyutlarının büyümeekte olduğunu göstermektedir.

1.4. İran

İran'la ilişkilerde gelişmiş merkezi ülkeler arasında bir çıkar anlaşmazlığı görülmektedir. Almanya ve Fransa'nın ABD-İngiltere ittifakından ayrı hareket ettiği bilinmektedir. Japonya ise İran'dan petrol almaya devam etmektedir. Uluslar arası sistemde açık-gizli mali rekabet sürerken Tahran yönetimi, merkezi ülkelerin kendi toplumlarının refahlarını korumak için dünya ekonomisinden daha fazla pay talep edeceklerini görmektedir. Tahran yönetimi, merkezi ülkelerin aralarındaki bu yarış kendi yararına kullanmayı başarmıştı. Ve petrol sayesinde eline geçen "esnek bağımlılık" olanağını iyi değerlendirmiştir. Merkezi ülkeler arasındaki rekabet, uluslar arası sistemdeki bağımlılık ilişkisinde İran' hareket özgürlüğü sağlamaktadır.

İran'ı en az rahatsız eden Azerbaycan petrolünün gelirleridir. Öncelikle Tahran'ın derdi, Batı'nın kuzey sınırlarına dayanmasıdır. İran, Azerbaycan'ı, sözünü dinleyen bir devlet olarak görmek istiyor. İran'ın terörü destekleyen bir devlet olduğunu savunan, Batı, aynı zamanda kendisine kapıları kapatan İran'ın iç pazarına girmek arzusundadır.

Her ne kadar ABD politikası Tahran'ın Hazar'daki en büyük petrol işi ve boru hattı projelerine katılmasını önlemişse de, İran bölgede önemli bir rol oynamaya devam etmektedir. Hazar'ın statüsü konusunda Rusya'yı desteklemekle Türkiye ve Batılı ülkelerin pahasına Orta Asya ve Transkafkaya'da nüfusunu arttırmaya devam etmektedir. İran'ın isteklerine göre, Hazar'dan çıkarılan petrol Avrupa pazarında değil Asya pazarında satılmalıdır.

Düzeltilme

Azerbaycan-İran ilişkilerinde önemli olan ve önemi gittikçe daha da artan faktör, Hazar petrolü üzerindeki stratejik çıkarlardır. Azerbaycan coğrafi konumu nedeniyle Rusya, Ermenistan ve İran'ın jeopolitik kuşatması altındadır. 1991 yılında Azerbaycan'ın bağımsızlığına kavuşarak Hazar petrolü üzerinde pay sahibi ülkelerden biri haline gelmesi İran'ı rahatsız etmiştir. Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonraki ilk yıllarda İran'la ilişkileri olumlu başlamakla birlikte, sonraki yıllarda Azerbaycan'ın Türkiye ve Batı eksenli bir politika izlemeye başlaması ilişkileri gerginleştirmiştir. Azerbaycan, Türkiye'nin de desteğiyle Batılı petrol şirketleriyle anlaşarak Batı nüfuzunun artmasına neden olmuştur. Rusya-İran yakınlaşmasına paralel gelişen bu süreç, Azerbaycan'la Karabağ sorunu yaşayan Ermenistan'a Tahran yönetiminden silah yardımı yapıldığı iddialarını dahi gündeme getirmiştir. Bir yanda, Moskova-Erivan-Tahran ittifakı oluşurken, tam karşı tarafta Bakü-Tiflis-Ankara Washington ittifakı güçlenmiştir.

1.5. Türkiye

Orta Asya'nın Müslüman cumhuriyetleriyle ve Kafkasya'da Azerbaycan'la ortak etnik kökeni ve dil bağlarını paylaşan Türkiye, kendisini Avrasya'nın merkezindeki yeni bir Türk bloğunun potansiyel lideri olarak görmektedir. Orta Asya'da bir köprü olarak Transkafkasya, Türkiye'nin jeopolitik hedefleri için çok önemlidir. Washington'un bu bölgede jeopolitik çıkarlarını güçlendirme çabaları sırasında, Türkiye bu alanın merkezi haline gelmektedir. Yeniden yapılandırılmakta olan bu jeopolitik bölgede Türkiye alt egemen rolü üstlenerek konumunu korumaya çalışıyor. Washington için Türkiye pay verilerek müttefikliği sağlanılabilecek bir ülke, rakip değil. Ankara yönetimi de ABD ile Kafkasya'da ittifaka girmeyi ulusal çıkarlarına uygun bulmaktadır. Aynı zamanda, Ankara tarihten ders alarak Moskova'yı dışlayıcı değil, bölgede uzun dönemli bir barış ve istikrarın oluşturulmasına katkıda bulunabilecek bölgesel güçlerden biri olduğunu düşünmektedir. Ve bunu göz önünde bulunduracak politikalar izlemenin kendi yararına olduğunu da görmektedir.

Düzeltilme

Türkiye, SSCB'nin çöküşü sonrası söz konusu devletlerin bağımsızlığını ilk tanıyan devlet alma özelliğini taşımaktadır. İlk yıllardan itibaren Türkiye diplomatik atak başlatmış ve bu cumhuriyetlerin karşı karşıya kaldıkları sorunların çözüme kavuşması için olanaklarını seferber etmiştir.

Türkiye, hem Azerbaycan'ın hem de Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün sağlanmasını desteklemektedir. Bugün Türkiye, bu iki devletin en büyük ticaret ortağıdır. Bunun yanında her ikisinin ordu kuruculuğunda önemli rol oynamış, Türkiye askeri okullarında Azerbaycanlı ve Gürcü subaylar eğitilmiştir.

Kafkasya'da ortaya çıkan bağımsız devletlerin hedefi günümüz evrensel değerlerine bağlı, demokratik, hukuk devleti kurmak olmuştur. Bunun en mantıklı yolu ise, Batılı kurumlara entegre olmaktan geçmektedir. Türkiye, bölge devletleri için bu görevi yerine getirmektedir. Türkiye'nin bölgede varlığı, Rusya'nın Kafkasya Cumhuriyetlerine karşı baskılarını sınırlamaktadır.

Azerbaycan'ın sahip olduğu enerji kaynaklarının uluslar arası pazarlara çıkarılmasında en güvenli yol olarak Bakü-Tiflis-Ceyhan güzergahı değerlendirilmiştir. Hem Azerbaycan'ın hem de Gürcistan'ın bağımsızlığı açısından bu iki ülkece önemli görülen söz konusu projenin gerçekleştirilmesinde Türkiye önemli rol oynamaktadır. Adeta projenin gerçekleşmesi için Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye ittifakı doğmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti yürütülmekte olan çeşitli uluslar arası, boru hattı projelerinin desteklenmesine ilişkin politikasında, ülkenin ihtiyaçları ve çıkarları vazgeçilmez ve birincil öncelikli faktörler almakla birlikte; Hazar Bölgesi'nde üretilecek petrol ve doğal gazın üçüncü ülkelere taşınmasını teşvik etmek de, özellikle tüm bölgenin sosyo-ekonomik refahı ve siyasi istikrarı açısından büyük önem taşımaktadır. Bu önemli gerçeğin bilincinde olan Türkiye, söz konusu amaca ulaşmak için yoğun uğraşlar vermektedir.

Düzeltilme

1.6. Gürcistan

Yeni ortaya çıkmış bu bağımsız cumhuriyetin önünde duran en önemli mesele bağımsızlığının geri dönülmezliğini sağlamak olmuştur. Bağımsızlığın kaybına yönelik taşıdığı endişenin kaynağı ise, Rusya'daki emperyalist eğilimlerdir. Rusya gibi bir gücün isteklerine tek başına karşı koymanın olanaksızlığının bilincinde olan Azerbaycan ve Gürcistan karşılıklı ilişkilerin olumlu yönde geliştirmişlerdir.

Hem Gürcistan hem Azerbaycan'ın bağımsız olarak yaşaması için başlıca etkenlerden biri, birbirinin devlet bağımsızlığını desteklemek olduğunun farkında olan Şevardnadze, bu amaçla 1993 Şubatında Azerbaycan'ı ziyaret etmiştir. ziyaret sırasında Azerbaycan ve Gürcistan Cumhuriyetleri arasında "Dostluk, İşbirliği ve Savunma Antlaşması" imzalanmıştır. Söz konusu anlaşmada taraflar, ilişkilerini dost devletler olarak, birbirlerinin bağımsızlığına saygı göstererek geliştireceklerini beyan etmişlerdir. Ayrıca bu anlaşmada dünya barışının, istikrarın ve güvenliğinin sağlanması için beraber çalışacakları, bölgesel güvenlik sisteminin oluşturulmasına önem verecekleri vurgulanmıştır. Taraflar kendi topraklarını diğerine karşı kullandırmayacağını taahhüt etmişlerdir. (Azerbaycan Gazetesi, 1993: 3)

İlişkilerin olumlu yönde gelişmesi daha çok Şevardnadze'nin iktidara gelmesinden sonra gerçekleşmiştir. Gürcistan nüfusunun % 20'sini Azeri Türkleri oluşturmaktadır. Azeri Türkleri bağımsızlık döneminde eski lider Gamsahurdiya'nın bağımsızlık döneminde eski lider Gamsahurdiye'nin izlediği aşırı milliyetçi politikalar nedeniyle baskıya maruz kalmışlardır. Şevardnadze yönetiminin Azeri Türklerinin azınlık haklarını geri vermesi iyi ilişkilerin kurulması yönündeki en önemli engeli ortadan kaldırmıştır.

Bağımsızlığını elde ettikten sonra 18 Kasım 1992'de Gürcistan ile diplomatik ilişkilerin başlatılan Azerbaycan bu ilişkinin esaslarını şu şekilde vurgulamıştır: Kafkasya'da istikrarı sağlamak, karşılıklı toprak bütünlüklerinin tanınması, bütün siyasi sorunların barış yoluyla çözüme kavuşturulması, ihraç ve ithal mallarının,

Düzeltilme

Gürcistan üzerinden güvenli bir şekilde uluslar arası pazarlara taşınmasının sağlanması, Batı ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik nakliyat projelerinin gerçekleştirilmesinin sağlanması, Rusya'nın Kafkasya'da uyguladığı ekonomik ve siyasi baskının ortadan kaldırılması.

Azerbaycan Avrupa'ya açılabilme için Gürcistan topraklarını, Gürcistan da Asya'ya açılabilme için Azerbaycan topraklarını kullanmak zorundadır. Bu doğrultuda atılmış en önemli adım Avrasya Nakliyat Projesidir. Bu proje ile Gürcistan transit ülke olma yönünde önemli bir adım atmıştır. Bölgede Rus etkisinin kırılmaya başlamasına vesile olan bu projenin ardından Rusya, bir şekilde kontrolü yeniden ele geçirmek için, Gürcistan'daki iç karışıklıkları destekleyerek, Şevardnadze'yi Rus ordusunu "barış gücü" olarak çağırmaya zorlamıştır.

Azerbaycan ve Gürcistan ülke bütünlüklerinin korunması ve Moskova'dan tam bağımsızlık elde edilmesi konusunda ortak düşmanları Rusya'ya karşı işbirliğine ihtiyaç duymaktadırlar. Bu çerçevede Azerbaycan Gürcistan'ı Rusya'nın enerji baskısından kurtulmak için enerji ihtiyacını karşılamakta, buna karşılık Gürcistan da Azerbaycan'ın "Nakliyat Ambargosundan" çıkmasına yardımcı olmaya çalışmaktadır.

1.7. Ermenistan

Perestroyka sürecinin başlamasıyla beraber, Güney Kafkasya'da başlayan milli hareketler, Ermenistan'da diğer iki Güney Kafkasya cumhuriyetinden nitelik itibariyle farklı idi. Azerbaycan ve Gürcistan bir an önce SSCB'den ayrılarak bağımsız, demokratik, hukuk devletinin kurulmasını amaçlarken, Ermenistan bu süreçte Rusya'ya dayanarak komşularından daha fazla toprak koparma yolunu seçmiştir.

Bağımsızlık sonrası Ermenistan'ın bugüne kadar dış politikasını genel hatlarıyla iki konunun şekillendirdiğini söylemek mümkündür. Bunlardan birincisi

Düzeltilme

uluslar arası toplumun 1915’de yaşandığı iddia edilen soykırımı tanınması, ikincisi ise hala sıcaklığını koruyan Dağlık Karabağ konusudur.

Ermeni analistlere göre Kafkaslarda sadece Ermenistan bölgenin Batı ile entegrasyonunun zararlarını görmekte ve buna karşı çıkmaktadır. Bu düşünce çerçevesinde Gürcistan ve Azerbaycan’ın Batı ile entegrasyonundan korkan Ermenistan, Rusya ve İran başta olmak üzere diğer bölgesel güçlerin de Kafkaslarda bulunmasına çaba göstermektedir. Ermenistan 1999’da Rusya ile askeri ve ekonomik işbirliğini artırırken diğer taraftan ABD hükümetinden yüklü yardım almayı da sürdürmüştür.

Rusya için Ermenistan, Kafkasya’da siyasi ve stratejik bir destek noktasıdır. Ayrıca, Ermenistan ve Rusya arasındaki geniş işbirliği ve İran’ın Ermenistan ile iyi ilişkileri, Rusya-İran ilişkilerinde Erivan’ı aracı konumuna oturtmuştur. Böylece, Kafkasya’da Moskova-Erivan-Tahran’ın fiilen ittifakı oluşmuştur. Ermenistan bunu yaparken AB ve ABD içerisindeki lobilerinden de ciddi destek almaktadır. Ermenistan İran’ı Avrupa’ya taşıırken İran da Ermenistan’ın Körfez ve Asya’ya açılışını sağlamaktadır. Ermenistan; ABD, AB, Rusya ve İran arasında dört boyutlu bir politika izleyerek kaygan bir zemin oluşturmakta, bu politikası bölgede şu an var olan statü ve dengelerin değişmesini önlemek olduğundan, ABD’nin Kafkasya ve Orta Asya politikasını olumsuz etkilemektedir.

Rusya özellikle Bakü-Ceyhan ve Trans-Hazar boru hatları projelerini bölgedeki etkinliğini korumasına yönelik ciddi tehditler olarak görmektedir. Bu haliyle Bakü-Ceyhan boru hattının Ermenistan üzerinden geçirilmesi fikri, bir yandan bölge ülkeleri arasında gelişen ilişkileri tümenden sarsacak bir tehlike taşımakta iken, diğer yandan Rusya-Ermenistan arasındaki stratejik ortaklığı bozacak potansiyeli de içinde barındırmaktadır.

1.8. Azerbaycan ve Orta Asya Devletleri: Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan.

Hazar Denizi'ne kıyısı olan Azerbaycan, Türkmenistan, Rusya, Kazakistan ve İnan ile bölge hinterlandında yer alan Özbekistan; Hazar bölgesinde temel enerji üreticileridir. Ancak Rusya Federasyonu ve İnan'ın, Hazar kıyısında önemli sayılabilecek bir petrol rezervi bulunmamaktadır. Bu nedenle, rezerv, üretim ve ihracat gibi kalemleri ele alırken kullandığımız Hazar Bölgesi tanımının, sadece Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'dan, ya da diğer adıyla "Hazar Dörtlüsü"nden oluştuğunu belirtmek gerekir. Yakın bir gelecekte, petrol potansiyeli açısından Azerbaycan ve Kazakistan'ın, doğal gaz deposu olarak ise daha çok Türkmenistan ve Özbekistan'ın ne çıkacağını söylemek mümkündür. Gerçi, yaklaşık 1 trilyon m³'lk rezerv tespit edilen şah Deniz keşfi ile birlikte, sadece petrol değil bir doğal gaz ülkesi olacağının da sinyallerini veren Azerbaycan'ı, bu son gruba da dahil etmek olur. (Pala, 2003: 15)

21. Yüzyılın en stratejik enerji üretim merkezlerinden biri olmaya aday Hazar Bölgesinde, hem petrol üretim ve ihracat potansiyeli açısından en çok dikkat çeken iki lke, Azerbaycan ve Kazakistan'dır. Bakü'nn Doğu ve Güneydoğusunda yer alan Azerbaycan'a ait Hazar sahalarında, 30 milyar varilden fazla ham petrol rezervi olduğu tahmin edilmektedir. Kazakistan'a ait kuzeydoğu Hazar sahili ve Orta Kazakistan'daki toplam 22 büyük sahada ise 95 milyar varillik dev bir ham petrol rezervi bulunduğu hesaplanmaktadır.

Hazarın doğal gaz rezervlerine gelince, 8 trilyon m³ ispatlanmış ve 18 trilyon m³ tahmini toplam rezerv miktarıyla dikkat çeken bölgede, başta Türkmenistan ve Özbekistan olmak üzere, Kazakistan ve Azerbaycan'ın dünyanın önde gelen 20 doğal gaz ülkesi arasında yer alması dikkat çekicidir. Hazar denizinin doğusunda bulunan Türkmenistan ise, 80 milyar varillik muhtemel ham petrol rezerviyle dikkat çekmektedir. (United Nations, 2002: 50) Ancak, günümüzde, gerek Hazar kıyı şeridi boyunca uzanan gerekse ülke ilerinde yer alan sahalarda daha çok doğal gaz

üretilmektedir. Fakat 145 bin km'lik dev doğal gaz boru hattı ağının Rus "Gazprom" şirketinin kontrolü altında olması nedeniyle, Türkmenistan kendi gazını Rusya üzerinden ihraç etme konusunda çok zorlanmaktadır. Hazar dördlüsü içinde özellikle Türkmenistan, piyasalara açılma bakımından en kötü konumda bulunan ülkedir. Boru hattı güzergahlarının büyük bir kısmının muhtemel rakiplerin topraklarından geçmesi gerekmektedir. İran üzerinden geçecek güzergahın ise, günümüz koşullarında politik olarak savunulması imkansızdır.

Kazakistan, özellikle ham petrolünü satmak için Batı'ya uzanan alternatif bir güzergah bulduğu takdirde, hali hazırda tartışmalı olan Kazakistan-Çin Ham Petrol Boru Hattı Projesi'nin gerçekleşme olasılığı daha da azalacaktır; ki 1999 Eylülünden beri proje askıdadır. Son dönemlerde, Kazakistan'ın Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi'ni göstermiş olduğu ilgi, Kazakistan açısından Bakü-Ceyhan'ın vazgeçilmezliğini bir kez daha kanıtlamaktadır.

Özbekistan ham petrol ihracatı açısından önde gelen bir ülke olmamakla birlikte, Hazar'ın doğusundaki petrolü Batı'ya veya Doğu'ya taşıyacak bir boru hattı inşa edildiği zaman, Özbekistan da kazanan tarafta yer alacaktır. Üstelik, böyle bir ihtimal, coğrafi avantajından dolayı Özbekistan'a kendi petrolünü Kazakistan ve Türkmenistan ile mübadele etme şansıda vermektedir. Hazar'ın batısındaki boru hatları Kazakistan ve Türkmenistan'ın karlılığını arttırabilmektedir. Özellikle Türkiye üzerinden Avrupa'ya uzatılacak doğal gaz boru hatlarının hayata gedmesiyle, Azerbaycan ve Türkmenistan gazının ardından Özbekistan gazı da Batı piyasalarına ulaşabilir.

Önümüzdeki 20 yıl içinde Hazar Bölgesi ham petrol ihracat potansiyelinin hızla artacağı anlaşılmaktadır. Bölgedeki üç büyük uluslar arası ortak girişim olan Azerbaycan'daki AIOC (Azeri-Çirak-Güneşli), Kazakistan'daki Tengizchevroil (Tengiz), ve Agip KVO (Kaşağan) konsorsiyumların faaliyetleri sayesinde, 21. yüzyılın ilk çeyreğinde üretimin 3,5-4 milyon varil/gün ve ihracatın 2,5-3 milyon varil/gün'e ulaşması beklenmektedir. Bu da gösteriyor ki, Hazar Bölgesi yeni bir

Düzeltilme

Orta Doğu olamasa da, 4-6 milyon varil/gün üretim kapasitesine sahip, stratejik açıdan Batı'nın elindeki en önemli petrol sahası olan Kuzey Denizi'ne yaklaşık olarak eşit bir kapasiteyi dünya enerji piyasalarına sunacaktır.

Bölüm 2

Dünya’da ve Azerbaycan’da Petrol Sanayiine Genel Bakış

2.1. Dünya Petrol Sanayii

Dünya ekonomisinin temellerinden birini petrol sanayii oluşturur. Tarih boyunca insanlar zengin toprakları ele geçirmek için mücadele etmişlerdir. Zengin topraklar denince akla ilk gelen siyah altın, yani petroldür.

Tüm dünyadaki enerji ve dağılımı gözden geçirilecek olursa, petrolün ne derecede önem arz ettiği kolayca anlaşılacaktır. Aşağıdaki tablo yeryüzündeki enerji kaynaklarının dağılımını göstermektedir.

Enerji Kaynakları	Yıllar			
	1995	2000	2010	2020
Petrol	38.8	38.2	37.0	35.7
Doğal Gaz	29.1	29.2	29.6	28.7
Kömür	22.1	22.4	24.0	26.4
Hidro Nükleer	10.5	10.1	9.3	9.1
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0

Tablo 1. Dünyada enerji dağılımı (%) (OPEC, 2000:2)

Günümüzde de petrol sanayii çok gelişmiştir ve petrol üretici ülkelerin ekonomisinin temelini oluşturmaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki, petrol sınırlı bir kaynaktır. O nedenle onu verimli olarak kullanmak gerekmektedir.

2.1.1. Petrol Üreten Ülkeler

Dünyadaki petrol kapasitesi pek çok araştırmaya konu olmuştur. 1996 verilerine göre tüm dünyada 1.047.200 milyon varil (1 varil 159 litreye eşittir) ham petrol kaynağının bulunduğu tespit edilmiştir. Bu petrol kaynaklarının %76.6'sı OPEC üyesi ülkelerde bulunmaktadır. (Karol, 2000: 13)

Petrol kaynağı sınırlı olmasına rağmen artan oranla tüketilmektedir. Yine de 1996 verilerine göre, her gün dünyada 71.7 varil petrol tüketilmektedir. OPEC tahminlerine göre bu rakam 2020 yılında 100 milyon varile ulaşacaktır. Dünyada en fazla ham petrol kaynakları bulunan ülkeler Tablo 2'de gösterilmiştir.

Ülke	Petrol Kaynağı (Milyon Varil)
Suudi Arabistan	261.444
Irak	112.000
Birleşik Arap Devletleri	97.800
Kuveyt	96.500
İran	92.600

Tablo 2. Petrol Kaynağı Bulunan Ülkeler (OPEC Scilnarios Report, 1999)

Tablo 2'de görüldüğü gibi kaynakların ülkeler üzerinde dağılımı aynı değildir. Bazı ülkeler petrol üretimi üzerinde yoğunlaşmışlardır. OPEC dünyada en fazla petrol üreten ülkelerin hangileri olduğunu 1996 yılında araştırmış ve şu sonuçlara varmıştır. İlgili ülkeler ve üretim miktarları Tablo 3'de gösterilmiştir.

Görüldüğü gibi dünyada petrol üreten ülkeler içerisinde en önemli yeri Suudi Arabistan, ikinci sırada ise eski Sovyetler Birliği ülkeleri yer alıyorlar. Bu ülkeler arasında Azerbaycan Cumhuriyeti de vardır. Azerbaycan Cumhuriyeti petrol üretiminde eski Sovyetler Birliği ülkeleri içerisinde ön sıralarda yer almaktaydı.

ÜLKE	PETROL ÜRETİMİ (Milyon Varil, 1 günde)
Suudi Arabistan	8.1
Eski Sovyetler Birliği	6.9
A.B.D.	6.5
İran	3.6
Çin	3.2

Tablo 3. Petrol Üreten Ülkeler (OPEC Annual Statistical Bulletin, 1998)

2.1.2. OPEC Üyesi Ülkelerin Petrol Üretimi

OPEC petrol üreten ve satan 11 üye ülkeden oluşmuş bir kuruluştur. Bu kuruluş petrol piyasasının işleyişine de yön vermektedir. OPEC üyesi olan ülkelerin aynı zamanda birbirleriyle sıkı bağlantıları da vardır. Bu ülkelerin petrol üretimi kendi ekonomilerinin temelini oluşturmuş ve oldukça fazla gelir sağlamıştır.

Petrol üretimini incelemek için daha önce petrole olan talebi gözden geçirmek gerekir. Dünyada petrole olan talebin seyri Tablo 4’de gösterilmiştir.

Ülkeler	Dünyanın Petrole Olan Talebi (milyon varil)			
	1995	2000	2010	2020
OECD	42.2	44.6	47.5	49.1
OPEC	5.3	6.2	7.4	8.6
Diğer Gelişmiş Ülkeler	13.2	16.6	21.8	26.4
Eski Sovyetler Birliği Ülkeleri	4.5	4.4	5.2	5.8
Çin	3.2	4.4	6.5	8.7
Diğer Avrupa Ülkeleri	1.4	1.6	1.8	2.0
TOPLAM	60.8	67.4	76.7	84.2

Tablo 4. Dünyanın Petrole Olan Talebi (OPEC, 2000)

Tablo 4’de görüldüğü gibi dünyanın petrole olan ihtiyacı gittikçe artmaktadır. Talep sürekli artmasına rağmen arz ise sınırlı miktarda gerçekleşmektedir. Bu yüzden varolan kaynakları daha verimli kullanmak gerektiğinden, OPEC üyesi ülkeler bu konuda çok titiz davranmaktadırlar. İlgili ülkeler kaynakları daha verimli kullanmak için her sene yatırım miktarlarını artırmaktadırlar.

2.1.3. Petrol Fiyatını Etkileyen Unsurlar ve OPEC’in Etkisi

1998 yılından itibaren petrol fiyatları iki defa yükselmiştir. Aynı zamanda petrol stoklarda birikmektedir. Eğer OPEC isterse bu stoklar düşük olabilir. OPEC üyesi olmayan devletler ise piyasada denge sağlanmasına yardımcı olmuyorlar. Nerede imkan varsa orada üretimlerini çoğaltmaya çalışıyorlar. 1998 yılında bu ülkelerden yedisi kendi çıktı dağıtımlarını kestikten sonra durum iyileşmeye başladı. Fakat diğer endüstri dallarıyla kıyaslama yapılırsa şöyle bir soru ortaya çıkabilir. Petrol üretimi dünyanın diğer enerji kaynaklarının üretimiyle kıyaslandığı zaman geride mi kalıyor. (Littel, 1999: 5)

Petrol sınırlı bir kaynaktır. Dünyada petrol kaynaklarının daha kaç yıl için yeterli olduğunu belirlemek için bir araştırma yapılmıştır. Bu bulgulara göre OPEC üyesi ülkelere ait kaynaklar 80 yıl daha etkinliğini devam ettireceklerdir. (OPEC Annual Statistical Bulletin, 1998: 17)

Sanayinin bağımlı olduğu en temel unsurlardan biri maliyettir. Maliyetin esasını ise enerji, benzin, akaryakıt giderleri oluşturur. Bu giderlerin değerini etkileyen faktör ham petrolün fiyatı, vergi oranları ve benzerleridir. Ham petrol fiyatını etkileyen bir diğer unsur da üreticilerin aldığı kararlardır. Bu kararlar onların ne kadar satış yapmayı planladıkları veya ne kadar petrol tedarik edebildikleri ile ilgili olabilir. Petrol fiyatına taşıma giderleri de etki etmektedir. Yüksek nakliye giderleri ham petrol fiyatını artıran unsurlar arasında sayılabilir. Petrol sanayisi araştırma ve geliştirme faaliyetlerini gerekli kılar. Petrol araştırması çok zor, aynı zamanda pahalı bir faaliyettir. Bu faaliyet milyonlarca dolarlık yatırım

gerektirmektedir. Araştırma jeolojik faaliyetlerden oluşur. OPEC tahminlere göre dünya petrol sanayisinin 1995-2000 yılları arasında 100 milyon dolarlık araştırma ve geliştirme çalışmalarına ihtiyacı vardır. Çünkü 1995 yılında dünyanın petrole olan talebi 70 milyon varil olduğu halde, bu rakam 2020 yılında yaklaşık 100 milyon varile yaklaşacaktır. (Clash, 2000: 308)

Fakat araştırma sonucu bulunan yatakların kaç sene sonra işler hale geleceği konusunda kesin rakam söylemek çok zordur. Çünkü bulunan yatak derinde olabilir. Böyle bir yatakta test uygulamak hem zor, hem de çok pahalıdır.

Petrol fiyatının değişmesine neden olan diğer bir unsur da arz ve talep arasındaki dengesizliktir. Eğer talep fazla ise bu fiyat artışına sebep olur. 1974 yılından itibaren OPEC üyesi olan ülkeler petrol arz ve talebi konusunda ayarlama yapmaktadırlar.

Eğer petrol üretimi veya arzı talepten daha hızlı bir şekilde yükseliş gösterirse, o zaman fiyatlar düşebilir, ancak tüm petrol üreticileri bundan dolayı aşırı zarar edebilirler. Bu sorunla karşılaşmamak için petrol fiyatı dengede tutulmalıdır. Ne sınırın altında kalmalı, ne de sınırı aşmalıdır.

Sanayii gelişmiş olan ülkelerde petrolün önemini araştıran A.B.D. Petrol Enstitüsü'nün araştırma sonuçları şöyledir: A.B.D. 1996 yılında 17 milyon varil petrol tüketmiştir. Bu petrolün 7.7 milyonu ithalat yoluyla sağlanmıştır. Aynı zamanda ithal edilen petrolün %42'si OPEC ülkelerinden sağlanmıştır. A.B.D.'de yapılan bu araştırmaya göre eğer ülkeye petrol ithalatı durursa aşağıdaki sorunlar ortaya çıkabilecektir: (OPEC, 2000)

- Tüm ithalat firmaları (acentalar, aracı kuruluşları gibi) işsiz kalabilir.
- Bu sanayide (rafinerilerde, dağıtım faaliyetleri yapan firmalarda, perakende satış yapan işletmelerde) çalışan kişilerin yaklaşık %50'si çalışma yerini kaybedebilirler.

- Fiyatlar çok yüksek oranda yükselebilir. Petrol fiyatlarının iki kez yükseldiği farz edilirse,
 - Bir çok insan kendi arabasını kullanmak için daha fazla para harcarlar,
 - Bir çok perakendecilik faaliyetinde bulunan benzin istasyonları kapanabilir, işsizlik oranı yükselir,
 - Elektrik parası yükselebilir. Bu ise ekmek, yağ fiyatından başlayarak bilgisayar fiyatına kadar her şeyin fiyatının yükselmesine sebep olur,
 - Çalışma yerlerini kaybeden insanlar ülkedeki siyasi duruma etki edebilirler.

Bütün bu sonuçlar A.B.D.'de yapılan araştırma ile ortaya konulmuştur. Buraya kadar anlatılandan şöyle sonuç çıkarmak mümkündür. Petrolün fiyatı dünya ekonomisinde büyük önem taşıyor. Dünya siyaseti önemli ölçüde petrol üzerine kurulmuştur. Petrol sanayii aynı zamanda plastik ve petro-kimya sanayisinin de temelini oluşturur. Bu nedenle petrol fiyatı dengede tutulmalıdır. Eğer fiyat yükselirse ülkede enflasyon oranı da yükselecektir. Eğer fiyat düşük gerçekleşirse, bu zaman tüketici, petrolü israfla kullanabilir. Oysa petrol kaynakları yenilenmeyen kaynaklardır.

Durgunluktan henüz sıyrılan dünya ekonomisi astronomik oranlarla artan ham petrol fiyatları yüzünden soğuk terler dökmeye başlamıştır. Amerikan ve Avrupa Merkez Bankaları ana faiz oranlarını artırırken, buna enflasyon tehlikesini gerekçe gösteriyor, ama petrol fiyatının enflasyon yaratmadığını söylüyorlar. Ancak bir yılda %185 oranında pahalanan petrolün hayat pahalılığı artışında rol oynamadığını düşünmek çok zordur. (Karol, 2000: 27)

Nitekim sanayi ülkeleri de, dünya petrolünün %40'ını çıkaran OPEC ülkelerine dünya ekonomisindeki sorumluluklarını unutmayıp petrol arzını artırmaları için durmadan çağrıda bulunmaktadırlar. Son olarak bundan dokuz yıl önceki körfez savaşı sırasında kısa süreyle 30 doların üzerine çıkan ham petrol spot piyasası yine bu fiyatta alıcı buluyordu. Uluslararası kuruluşlar Asya ve Latin Amerika krizlerinin atlatılmasından sonra yeniden toparlanmaya başlayan dünya

ekonomisindeki canlanmayı ham petrol fiyatının sekteye uğratabileceği uyarısında bulunmuşlardır. (OPEC, 2000)

Amerika Enerji Bakanlığı da, arzı düşürerek fiyatın yükselmesini sağlayan petrol ihracatçısı ülkelere şöyle sesleniyor “Dünyanın az değil daha fazla petrole ihtiyacı var. Piyasaya ne kadar fazla petrol sürülürse o kadar iyi olur” (Clash, 1998: 307)

OPEC üyesi ülkeler 2000 yılında kendi ihracatlarını %59 artırmışlar. Bu kurumun üyeleri olan ülkelerin gelirlerinin 1999 ve 2000 senesinde karşılaştırmasını yaparsak petrol fiyatındaki artışın ülkeye ne kadar fazla gelir sağladığını görmek mümkündür.

Tablo 5’de OPEC üyelerinin 2000 yılında sağladığı gelirler gösterilmiştir. Gelirdeki artış oranı üretimin ne kadar arttığı konusunda bilgi vermektedir.

Ülkeler	Gelirler (mlrd. dolar)		Artış Oranı (%)
	1999	2000	
Cezayir	6.5	10.1	56
Endonezya	3.7	5.6	52
İran	13.9	21.9	58
Irak	11.4	20.4	79
Kuveyt	10.0	16.2	62
Libya	7.4	11.7	59
Nijerya	12.0	18.5	54
Katar	4.1	6.6	61
Suudi Arabistan	38.8	59.6	55
Venezuela	13.6	21.8	60

Birleşik Arap Devletleri	11.9	19.1	60
Toplam OPEC	132.8	211.5	59

Tablo 5. OPEC Üyesi Ülkelerin Sağladıkları Gelirler (OPEC, 2000: 3)

2.2. Azerbaycan Petrol Sanayii

Sovyetler Birliği döneminde Azerbaycan batılıların düşüncesinde egzotik bir ülke idi. Sovyetler Birliği dağılmadan önce ise “Karabağ savaşı” bu bölgeyi dünyaya tanıttı. Daha önce Azerbaycan, Sovyetler Birliğinin üyesi olan 15 devletten biriydi. Fakat 18 Ekim 1991 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan etti ve kendi kaynaklarına kendisi sahip çıkmaya başladı. Son 5 yılda ise Hazar’daki petrol, diğer ülkelerin buraya olan dikkatini daha da arttırdı. Fakat Hazar’daki petrolün kullanımı için büyük yatırım ve yüksek teknolojiye ihtiyaç duyulmaktadır. (Aliyev, 1992: 2)

Yüzölçümü	86.600 km ²
Nüfusu	8.000.000 (1999)
Nüfus Yoğunluğu	83 kişi/km ²
Nüfus Artış Oranı (%)	0,6
Başkenti	Bakü (2.100.000)
Dil	Türkçe
GSYİH	4399 Milyon \$
Toplam Dış Borç	374 Milyon \$
Para Birimi	Manat (1\$=4.582 Manat – 12.200)
İthalat	\$1649 Milyon (1999)
İhracat	\$833 Milyon (1999)
Kişi Başına Milli Gelir	510 \$

Tablo 6. Azerbaycan’la İlgili Genel Bilgiler (<http://www.prezident.az>)

Azerbaycan Cumhuriyeti ile ilgili genel bilgiler Tablo 6'da gösterilmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Azerbaycan ekonomisi ciddi makro-ekonomik sorunlarla karşılaşmıştır. Reel GSYİH 1992 ve 1995 yılları arasında %70 azalma göstermiştir. Ayrıca yüksek enflasyon reel gelirleri eritmiş, ülke parası olan Manat önemli ölçüde değer kaybetmiştir. Ekonomide döviz rezervleri bitme noktasına gelmiştir. Bu gelişmelerin ortaya çıkmasına neden olan dört önemli faktör bulunmaktadır: (Erdoğan, 1998: 18-19)

- Ermenistan'la yapılan savaş sonucunda Karabağ bölgesi elden çıkmış; bunun sonucunda Azerbaycan topraklarının %20'ni kaybetmiştir.

- Azerbaycan'ın Baltık ülkeleri, Rusya ve eski Sovyetler Birliğini oluşturan ülkelerle olan ticari ilişkileri durma noktasına gelmiştir.

- Azerbaycan'ın ticaret yapısı eski Sovyetler Birliğini oluşturan ülkeler ihracatlarında dünya fiyatlarını kullanmaya başlayınca ticaret hadleri ülke aleyhine bozulmuştur.

- Bütçe açıklarının önemli ölçüde emisyonla finanse edilmesi makro-ekonomik istikrarsızlıkları ortaya çıkarmıştır.

Azerbaycan, yer altı kaynakları bakımından Türk Cumhuriyetleri içinde en zengin ülkelerden birisidir. Başlıca kaynakları petrol, doğal gaz, demir, bakır, çinko, kurşun, alümit, tütün, alüminyum, kobalt, arsenik, mermer, kireçtaşı siyenit, maden tuzu ve kaya tuzu, kömür, kükürt, sülfat, granit, fayans taşları, iyot bromürlü sular, altın, titan, mangan ve gümüşür. (Azerbaycan Ansiklopedisi, 1998: 74)

Petrol ve yan ürünleri Azerbaycan'ın en önemli yer altı zenginliğidir. Petrolün %77'si Hazar Denizi'nden sağlanmaktadır. Petrol rezervlerinin yaklaşık 3.3 milyar varil olduğu dikkate alınırsa Azerbaycan'ın yakın gelecekte petrol zengini ülkeler arasına girmesi beklenmektedir. Petrol bulunma ihtimali dahil edildiğinde

petrol rezervleri yaklaşık 7.7 milyar varile ulaşır. Ancak yatırım ve teknoloji yetersizliği yüzünden petrol üretimi sürekli düşme göstermiştir. (Oğan, 1999: 14)

Yüksek kaliteli petrolü ve doğal gazı Azerbaycan'ın hem temel ihtiyacını, hem de muhtelif sahalardaki ihtiyacını karşılayabilmekle beraber en önemli ihraç kaynağıdır. Sovyet döneminde Azerbaycan'da çıkarılan petrolün büyük bir kısmı yok pahasına alınarak Sovyetlerin diğer endüstri bölgelerinde ve Kızıl Ordu'nun akaryakıt ihtiyacını karşılamada kullanılmıştır. Petrol çıkarmada her ne kadar eski teknoloji kullanılsa da, Azerbaycan 40 ülkeden petrol arama ve çıkarma makineleri ihraç etmektedir. (Nesipli, 1996:35)

Doğal gaz rezervleri açısından da çok zengin olan Azerbaycan, bu kaynakları eski teknoloji sebebiyle yeterince işletmemektedir. Fakat doğal gaz rezervi 450 milyar varil olan Azerbaycan SSCB'nin ihraç ettiği doğal gazın %70'ini karşılamaktaydı.

2.2.1. Petrol Üretiminin Tarihi Gelişimi

Azerbaycan'da petrolün bulunduğu eski çağlardan beri bilinmektedir. Karl Marwin'e göre bu bölgeden Irak, İran ve Hindistan'a 2500 yıl önce petrol ihraç ediliyordu. Prisc the Pontian M.Ö. 5.yy, Masudi 10.yy., Marko Polo 13-14 yy. ve diğer bir çokları bölgede petrol çıkarıldığından bahsetmişlerdir.

Bakü şehri ve Apşeron bölgesi dünyada petrolü ile tanınmıştır. Azerbaycan'ın bir petrol merkezi olarak yükselmesi 1848 yılında başlamıştır. 1848 yılında Apşeron'da ilk petrol kuyusu kazıldı. Amerika'da ise ilk petrol kuyusu bundan 11 yıl sonra Pensilvaniya'da kazılmıştı. Birkaç sene sonra ise Bakü'de ilk petrol rafineri ayırma tesisi yapılmıştır.

1878 yılında Balahanı petrol yataklarından Bakü'de yerleşen petrol rafinerisi ayırma tesisine ilk petrol boru hattı çekildi. Bu hat 12 km olup, 75 mm. çaplı borulardan oluşmuştu. 1898 yıllarının sonunda bu hattın uzunluğu 230 km idi. Bu hat

1 milyon ton petrol taşıma kapasitesine sahipti. 1896-1906 yıllarında Bakü ile Karadeniz kıyısındaki Batum şehrini birleştiren 833 km. uzunluğunda hat çekildi. 200 mm. çaplı boru ile 900.000 ton petrol taşınmaktaydı.

1870-1880 yıllarında Bakü petrolü Nobel kardeşlerinin de ilgisini çekti. Nobel kardeşleri ve Rotşilt ailesi Bakü'ye yatırım yaptılar. 10 sene sonra Rotşiltler ailesi Bakü petrolünün %42'sine sahip olmuşlardı.

Bu senelerde Bakü'nün Rusya ile olan ekonomik ilişkileri güçlendi. 1890 senesinde Bakü Rusya petrolünün %97.7'sini karşılıyordu. 1901 senesinde ise Bakü dünya petrolünün yaklaşık yarısını üretiyordu. 1903 yılında Bakü'deki petrol kuyusunun sayısı 3500'e ulaşmıştır. 1918 senesinde ülkedeki politik olaylar petrol üretimini etkilemiştir. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti zamanında (1918-1920) Bakü petrolünün dünyaya satışında Türkiye'nin büyük rolü olmuştur. Fakat 1920 senesinde bağımsızlığını kaybeden ve Rusya tarafından işgale uğrayan Azerbaycan 1920 senesinin Nisan ayında Rusya'dan yönetilen bir devlete çevrildi. (Resulzade, 1994: 16)

Sovyetler Birliğinin kurulması ve Azerbaycan'ın bağımsızlığını kaybetmesi, ülkenin ekonomik durumuna ve milli servetlerine büyük etki etki yapmıştır. Bu dönemde petrol üretiminde düşüşler meydana gelmiştir. Çıkarılan petrolün karşılığı olarak hiçbir maddi gelir elde edilememiştir. 1940'lardan sonra Azerbaycan'ın Sovyet petrol sanayisinde yeri gittikçe azalmaktaydı. Azerbaycan petrol sanayisinin bu yıllarda oranı Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. 1928-1990 yıllarında Azerbaycan'da petrol üretimi (Orucov, 2000: 23)

Yıllar	Üretim (mln.ton)
1928	7,6
1937	21,4
1940	22,2
1941	23,5
1942	15,7
1943	12,7
1944	11,8
1945	11,5
1950	14,8
1960	17,8
1965	21,5
1970	20,1
1975	17,1
1980	14,6
1983	12,7
1984	12,5
1985	13,1
1990	12,5

Tablo 7'den de belli oluyor ki, Azerbaycan petrolü gittikçe Sovyet petrol sanayisinde kendi ağırlığını kaybetmiştir. Bu düşüşün birtakım nedenleri vardır. Öncelikle İkinci Dünya Savaşı nedeniyle petrol uzmanlarının bir kısmı çalışmalarını bırakıp savaşa katılmışlardı. Devletin bütçesinde olan para savaşa harcandığı için sanayinin yeniden düzenlenmesi için gerekli para çok yetersizdi.

1965-1985 seneleri arasında petrol üretimi 21 milyon tondan 13 milyon tona indirilmiştir. Petrol üretimindeki düşüşe rağmen Azerbaycan Sovyetler Birliğinin petrole dayalı ürünlerini üretmekte devam ediyordu. Yüksek bilgili çalışmaların hazırlanmasında ve petrol üzerine araştırmaların yapılmasında Azerbaycan'ın rolü çok fazla idi. Bakü petrol arıtma tesisleri artık Kazakistan, Türkmenistan ve Batı Sibirya'dan getirilen petrolün işlenmesi görevini de üstlenmişti. İnsan vücuduna zarar

veren böyle tesislerin varolması, Azerbaycan'ı hava kirliliğinde Eski Sovyetler Birliğinin coğrafyasında ilk sıralarda bulundurmaktaydı. (Orucov, 2000: 37)

Gorbaçov'un "perestroika" politikası sonucunda dış ülkelerle olan ilişkilerin artırılması Azerbaycan petrolüne olan ilgiyi ortaya çıkarmıştır. Fakat bu dönemler aynı zamanda Azerbaycan için iyi dönemler değildi. Çünkü Ermenistan'la olan savaş döneminde Azerbaycan topraklarının %20'sini, aynı zamanda buğday ekim alanlarının %32'sini, üzüm bağlarının %72'sini kaybetmişti. Aynı zamanda endüstri işletmelerinin %70'i üretimlerini durdurmak zorunda kalmışlardı. Petrol üretiminde de düşüşler ortaya çıkmıştı. Çok sayıda petrol uzmanları ülkeyi terk etmişlerdi. Devlet bütçesi %23.6'lık açık veriyordu. Devlet giderlerinin %70'i askeri harcamalara ayrılmıştı. Arka plandaki bu mülahazalarla Bakü ekonomik durumun normalleşmesini sağlamak için petrol ticaretini tek yol olarak görüyordu.

Daha 1980 yıllarında Bakü civarında Hazar'daki petrol, yabancı şirketlerin dikkatini çekmiştir. Bunlar hala tam istihdam edilmemiş "Çırac" aynı zamanda, "Azeri" ve "Güneşli" petrol yatakları idi.

1991 yılının Ocak ayında Azerbaycan bu 3 petrol yatağının yabancı şirketlerle birlikte çalıştırılmasına karar verdi. "Amoco" şirketi "Azeri" yatağını anlaşmayla çalıştıracaktı. "Penzoil" ve "Ramco" şirketleri ise "Güneşli" ve "Çırac" yataklarını elde etmek istiyorlardı. 1992 yılının Haziran ayında Azerbaycan devletinin kararı ile "Azeri" petrol yatağının işletimini gerçekleştirmek için ilk konsorsiyum kuruldu. Unokal, BP/Statoil, MacDermot ve Amoco bu konsorsiyumun üyeleri idi. Bu şirketler Azerbaycan'da oldukça fazla petrol yataklarının olduğunu tespit ettiler. Fakat bu yatakların işletimi için oldukça fazla yatırım gerektirmektedir. 1992 Ekim ayında ise projenin gerçekleşmesi için bir anlaşma taslağı hazırlandı. Bu devirlerde Azerbaycan kendi bağımsızlığını henüz yeni ilan etmişti ve ülkede ilk kez demokratik seçimler gerçekleştirilmişti. (Azerbaycan Ansiklopedisi, 1998: 168)

Mayıs 1993'de Bakü-Ceyhan boru hattıyla ilgili teklifler gelmeye başladı. Petrolün bir ortaklık yoluyla üretimi konusunda Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi ortaklığa aday şirketlerden şu koşulları gerçekleştirmelerini talep etti:

- Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi yapılanlardan esas sorumlu bir organizasyondur.

- Bu şirketin izni olmadan hiçbir şirket kendi payını diğerlerine satamaz.

- Yabancı şirketler aldıkları payın her yüzdesine 3 milyon A.B.D. doları ödemeli, bu paranın 1/3'lük kısmı anlaşma imzalandıktan sonra en geç 10 gün içerisinde ödenmelidir. Paranın diğer kısmı anlaşma gerçekleşikten sonra ödenecektir.

- Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi temsilcisi "Birleşik Rehber Komite"de her zaman başkandır.

- Yabancı şirketlerin bu koşulları kabul edip etmemeleri için, gözden geçirmelerine yalnız bir hafta zaman verilecektir. (Azerbaycan Neft Tesarufatı, 1993: 7)

20 Eylül 1994'de Azerbaycan Cumhuriyeti'nin hayatında çok önemli bir uluslararası anlaşma imzalandı. "Asrın Anlaşması" olarak adı geçen bu anlaşmaya göre 30 yılda "Güneşli", "Çırak" ve "Azeri" petrol yataklarından 511 milyon ton petrol elde edilecektir. Bu petrolün 258 milyonu Azerbaycan'ın payına düşmektedir. Anlaşmanın değeri 7.5 milyar US Doları idi. Bu anlaşmanın imzalanmasıyla Azerbaycan'a yapılacak yatırımların sayısı artmıştır. Anlaşma Azerbaycan Parlamentosunda 2 Aralık 1994 yılında onaylandı.

Daha önce belki de pek çok devlet tarafından ismi bile bilinmeyen Azerbaycan, dünyanın dikkatini üzerine çekti. Bu anlaşma "production sharing" prensibine dayanır. Anlaşmaya göre ilk olarak "Azeri", "Güneşli" ve "Çırak" yataklarında çalışmalar başlayacaktı.

Gösterilen şirketlerin payları şöyledir: (<http://www.prezident.az>)

Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (Azerbaycan) %20

BP (İngiltere) %17

Amoco (A.B.D.) %17

Lukoil (Rusya) %10

Pennzoil (A.B.D.) %9.8

Unocal (A.B.D.) %9.5

Statoil (Norveç) %8.6

TPAO (Türk Petrolleri Anonim Ortaklığı) (T.C) %1.7

MacDermot International (A.B.D.) %2.4

Ramco (A.B.D.) %2

Delta-Nimir (Suudi Arabistan) %1.7

İran 1994 yılında uluslararası konsorsiyuma katılmak niyetinde olduğunu açıkladı. Beş Amerikan şirketi İran'ın katılımını reddediyordu. Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi kendi payının %5-ni Exxon, %5-ni ise TPAO'ya verdi. Dünya bankası Azerbaycan petrol ve doğal gaz endüstrisine 20.8 milyon dolarlık bir kredi açtı.

Azerbaycan'da gerçekleştirilen bu petrol anlaşmasından sonra artık yabancı sermayenin ülkeye akımı başlamıştır. Azerbaycan Devlet Petrol Şirketinin yabancı şirketlerle gerçekleştirmiş olduğu anlaşmalarla ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Anlaşma	Ülke	Şirket	(%)
Azeri, Çırak, Güneşli (02.09.94)	Norveç,	Statoil	8,56
	Suudi Arabistan	Delta	1,68
	A.B.D.	Amoco	17,1
		Unocal	10,05
		Exxon	8,0
		Pennzoil	4,81

	İngiltere	BP	17,13
		Remko	2,08
	Türkiye	TPOA	6,75
	Rusya	Lukoil	10,00
Karabah (10.11.96)	İtalya	Agip	5,0
Şah-Deniz (04.06.96)	Rusya & İtalya	LukAgip	45,0
	A.B.D.	Pennzoil	30,0
	Rusya	Lukoil	12,5
	Fransa	Elf Acquitaine	40,0
	Norveç	Statoil	25,5
	Türkiye	TPAO	9,0
	İran	OİEC	10,0
	İngiltere	BP	25,5
	Rusya	Lukoil	10,0
Dan Ulduzu, Aşrafi (14.12.96)	Suudi Arabistan	Delta	4,5
	A.B.D.	Amoco	30,0
		Unocal	25,5
	Japon	İtochi	20,0
Lenkoram-Deniz (13.01.97)	Fransa	Elf Acquitaine	20,0
	Almanya	Deminex	10,0
	Belçika	Petrofina	10,0
			5,0
Oğuz (01.08.97)	A.B.D.	Mobil	50,0
Nahçıvan (01.08.97)	A.B.D.	Exxon	50,0
Abşeron (01.08.97)	Fransa	Total	20,0
	A.B.D.	Chevron	30,0
Kursangi (02.06.98)	Suudi Arabistan	Delta	10,0
	A.B.D.	Mobil	30,0
		Ammerada Hess	10,0
Batı-Gobustan (03.06.98)	A.B.D.	Union Texas	
		Petroleum	40,0
	İngiltere & Kanada	Commonweath	40,0

Araz, Alov, Şarg (21.07.98)	Kanada	Alberta Energy	5,0
	Norveç	Statoil	15,0
	A.B.D.	Exxon	15,0
	İngiltere	BP	15,0
	Türkiye	TPAO	10,0
Cafarli, Zardab (21.07.98)	İngiltere	Remco	50,0
Savalan, Dalga (27.04.99)	A.B.D.	Exxon	30,0
Harami (27.04.99)	A.B.D.	Monerief Oil	80,0

Tablo 8. Azerbaycan'ın Yaptığı Anlaşmalar (<http://www.prezident.az>)

2.2.2. Günümüzde Petrol Üretimi

Azerbaycan'ın Hazar denizindeki kesinleşmiş ham petrol rezervlerinin miktarı konusundaki tahminler 500 milyon ile 1,5 milyar ton arasında değişmektedir. Ayrıca, varlığı kanıtlanmayan petrol rezervlerinin miktarının ise 3,5 milyar tona varabileceği ifade edilmekle birlikte bu konu tartışılmaktadır. Azerbaycan'daki petrol rezervlerinin miktarını diğer petrol zengini ülkelerle karşılaştırdığımızda Nijerya 28.820 milyon varil, Kuveyt 96.500 milyon varil civarında petrol rezervlerine sahip bulunmaktadır. Petrol uzmanlarına göre Hazar Denizi Orta Doğudan sonra dünyanın en zengin petrol rezervlerine sahip bölgesidir.

Azerbaycan'ın geçtiğimiz yıllarda ürettiği ham petrol miktarlarına ilişkin bilgiler Tablo 9'da sunulmuştur. Tablo 9'da görüldüğü gibi 1995 yılına nazaran 1998 yılında petrol üretimi artmıştır. Bu artışın nedeni teknolojik gelişmelerden kaynaklanmaktadır.

Yıllar	Ham petrol üretimi (mln.ton)	Denizde (mln. ton)	Deniz sahalarında üretim oranı (%)
1995	9.2	7.5	81.5
1996	9.1	7.5	82.4
1997	9.0	7.5	83.1
1998	11.4	9.7	84.7
1999	13.5	12.3	88.9
2000	14.1	13.0	89.5

2001	14.6	13.2	90.8
2002	14.6	13.2	90.8

Tablo 9. 1995-2002 yıllarında Azerbaycan'da Petrol Üretimi. (ARDNŞ Hesabatları, 1998)

Aynı zamanda belirtmek gerekir ki 1999 Temmuz ayında verilen bilgilere göre burada zengin doğal gaz rezervleri bulunmaktadır. Azerbaycan makamları bu kaynakların kullanımı için 60 milyar dolarlık bir yatırıma gerek olduğunu bildirmişler.

Enerji sektörü Azerbaycan'ın petrol ve doğal gaz zengini bir ülke olması sebebiyle ülke ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır. 2005 yılında, ülke ihracatının %85'ni petrolün oluşturacağı tahmin edilmektedir. Bu dönemde petrolün toplam bütçe gelirlerine %50 oranında katkı sağlaması beklenmektedir.

1990-1997 yılları arasında giderek azalan ham petrol üretimi AIOC'un (Azerbaycan Uluslararası İşlemler Şirketi) yeni petrol yataklarını devreye sokması sonucunda 1998 yılında ham petrol üretimi %26.6'lık bir artış göstererek 9 milyon tondan 11,4 milyon tona çıkmıştır. (ARDNŞ Hesabatları, 1998: 34)

1999'un ilk üç aylık döneminde 3 milyon ton olarak planlanan ham petrol üretimi 3,3 milyon ton olarak gerçekleşmiştir (denizde 2,9 milyon ton, karada 0,4 milyon ton). Üretilen ham petrolün %88,3'ü denizdeki yataklardan çıkarılmıştır. Bu dönemde doğal gaz üretimi azalma eğilimi göstererek aynı dönem içinde 1.492,4 milyon m³ olarak gerçekleşmiştir (denizde 1.334,9 milyon m³ üretilmiş olup, toplam hasılatın %89.4'ünü oluşturmaktadır).

Ham petrol üretiminin artmasının yanı sıra 1998 yılının Aralık ayında ham petrol üretimi sahasında ciddi değişiklikler olmuştur. Bir taraftan ham petrol fiyatlarının düşmesi sonucunda ham petrol imalat sürecine sokulmayarak depolara stoklanmış, ancak, depolama imkanları sınırlı olduğundan daha fazla stok yapılamamıştır. Diğer taraftan ise iç üretimden başka imal edilmiş muhtelif petrol

ürünleri genellikle BDT ülkelerine ihraç edilmekteydi. Asya ve Rusya krizlerinin ortaya çıkması bu ülkelere ihracatı zorlaştırmıştır. Bu durumda Batı ülkelerine ham petrol ihracı daha da kolaylaşmıştır.

Petrol sektöründe elde edilen gelir petrol fiyatlarının ucuzlamasına bağlı olarak azalmıştır. OPEC fiyatları ile Ocak 1997'de 23,3 dolar olan 1 varil petrol %55,4'lük bir azalma ile Aralık 1998'de 10,4 dolara düşmüştür. Daha sonra fiyatlar bir miktar artarak Mart 1996'da 12.6 dolara yükselmiştir. Bu fiyat aynı zamanda yaklaşık olarak 1998'in birinci çeyreğinin seviyesine eşit olmuştur. (OPEC, 2000)

1998 yılında talebe uygun olarak ham petrolün dahili fiyatı 2 defa gözden geçirilmiştir. Temmuz 1998 tarihinden itibaren fiyatlar 42.89 dolar/ton (yaklaşık 50 \$) olarak düzenlenmiştir. Petrol fiyatlarının azalması devlet bütçesini, dış ticaret dengesini ve genellikle ekonomik faaliyetleri olumsuz etkilemiştir. Çünkü, Azerbaycan ekonomisinin %70'den fazlası petrole dayanmaktadır.

Azerbaycan ekonomisinde son üç yıl içinde petrol, doğal gaz, akaryakıt, elektrik enerjisi ve diğer enerji sektörlerinin genel katma değerlerdeki ağırlığı sıralamaya uygun olarak %16, %3, %19, %3 ve %22 seviyesinde gerçekleşmiştir. Görüleceği üzere enerji sektörünün ülke ekonomisindeki ağırlığı son üç yılda %63 olarak gerçekleşmiştir.(Özdenoğlu, 1996: 34)

Aynı zamanda, petrol sektöründe toplanan vergiler dolaylı vergilerin yaklaşık %50'sini teşkil etmektedir. Ancak, bazı enerji ürünlerine devlet tarafından sübvansiyonlar da verilmektedir. Bu durumda enerji sektörü GSMH'nın %20'sini teşkil etmektedir.

Azerbaycan'da üretilen petrol ürünlerinin %33'ü enerji sektörü tarafından, diğer ürünlerin üretimi için tüketilmektedir.

1999 yılının ilk üç aylık döneminde 5.669 milyon kw/h elektrik enerjisi ve 822 bin k.cal. ısı enerjisi üretilmiştir. 1998'in aynı dönemine göre elektrik enerjisi

üretiminde %6'lık artış görülürken, ısı enerjisi üretiminde %20'lik azalma meydana gelmiştir.

2.2.3. Petrolün İşlenmesi ve Maliyeti

Azerbaycan Petrol ve Yağ üretim tesislerinin imal ettikleri yaklaşık 10 değişik ürün vardır. Bunlar: otomobiller için benzin, reaktif makine yakıtı, beyaz petrol, dizel yakıtı, soba yakıtı, makine yakıtı, petrol butumu, petrol kokusu, solyar yağı, yağlama yağları. Bu ürünlerin üretim miktarı 1998 yılında Tablo 10'da belirtildiği gibi gerçekleştirilmiştir.

	Planlanan (ton)	Üretim (ton)	Değişim (%)	Değişim(1000 ton)
Otomobil benzini	510.400	629.901	123.4	+119.501
Beyaz petrol	143.000	171.975	120.3	+28.975
Dizel yakıtı	1.769.100	2.042.372	115.4	+273.272
Soba yakıtı	53.400	15.429	28.9	-37.971
Makine yakıtı	7.500	18.631	248.4	+11.131
Petrol butumu	33.300	24.963	75.0	-8.337
Reaktif mak.yakıtı	543.600	523.714	96.3	-19.886
Sürme yağları	128.500	81.701	63.6	-46.799
Sol yar yağı	83.000	139.615	168.2	+56.615
Petrol koksu	53.400	29.842	55.9	-23.558

Tablo 10. 1998 Yılında Azerbaycan'da Petrol Ürünlerinin Üretimi (ARDNŞ Hesabatları,1998: 7)

Üretimin gerçekleşmesinde bazı aksaklıklar vardır. Bu aksaklıkların nedeni aşağıda sıralanmıştır:

- Reaktif makine yakıtının üretimi sırasında petrol tedarikinde aksaklıklar olmuş, bunun sonucu olarak planda belirtilen rakama ulaşamamıştır.

- Soba yakıtı üretimindeki düşüşün nedeni Azerbaycan Petrol ve Yakıt tesisinin belli bir dönemde mazotla çalışmasından dolayı üretim yapan makinelerden biri geçici olarak durdurulmuştur.

- Petrol butumu için gönderilen hammaddenin kalitesiz olması

- Petrol koksu ve sürme yağlarının üretiminin düşüşüne sebep olan ise piyasada bu ürünlere olan talebin azalmasıdır.

Azerbaycan Devlet Petrol Şirketinin temel çıktıları petrol, doğal gaz ve petrol ürünleridir. Petrol maliyetini etkileyen unsurlardan bazıları nakliye giderleri, vergiler ve diğerleridir. Toplam maliyet içerisinde işçilik giderleri çok yüksek değildir. Bu

Azerbaycan Cumhuriyetinde ücretlerin düşük olmasından kaynaklanıyor. En yüksek ücret petrol sanayisinde olmasına rağmen, yine de ücretler yaşam koşulları için yeterli değildir.

1997 yılında 1 ton petrolün maliyeti 58.123 dolar olarak belirlenmiştir. 1998 yılında petrolün tam olarak maliyeti 376.93 milyon dolar, 1 ton petrolün maliyeti ise 44.8 dolar, nakliye harcamaları ise 1.5 dolardır. Petrol maliyetinin hesaplanması Tablo 11’de verildiği gibi yapılmıştır.

Maliyetin hesaplanmasında esas ölçü olarak malzeme giderleri, işçilik giderleri, sosyal kesintiler, amortisman, vergiler, komisyon harcamaları gibi unsurlar göz önünde bulundurulmuştur.

İşçilik harcamaları Denizde Petrol ve Doğal Gaz Çıkarma Tesisinde daha fazladır. Bunun nedeni işçilere ücretin hesaplanmasında farklı derecelerin kullanılmasından kaynaklanır. Bu bilgiler Tablo 11’de daha detaylı verilmiştir.

HARCAMALAR (milyon \$ olarak)	Denizde Petrol ve Doğal Gaz Çıkarma Tesis	Karada Petrol ve Doğal Gaz Çıkarma Tesis	Toplam
1.Malzeme harcamalar	38.67	38.94	77.61
2.İşçilik harcamaları	8.13	6.57	14.70
3.Sosyal ihtiyaçlar için ayrırımlar	4.28	3.56	7.84
- sosyal sigorta	4.05	3.37	7.42
4. Amortisman	37.9	17.32	55.22
5.Diğer üretim harcamaları	171.62	56.66	228.28
- sabit giderler	37.61	0.07	37.68
- maden vergisi	81.59	12.14	93.73
- toprak vergisi	0.46	10.46	10.92
- diğer harçlar	51.59	33.99	85.95

6. Tüm üretim harcamaları	260.60	123.05	383.65
7. Üretim devriyesi	4.81	5.89	10.70
8. Üretim farkı	-2.75	-1.21	-3.96
9. Komisyon harcaması	0.07	-	0.07
10. Toplam petrol maliyeti	258.61	118.37	376.98
11.1 ton petrol maliyeti	35.08	11.8	44.8

Tablo 11. 1998 Yılında Azerbaycan'da Petrol Maliyetinin Hesaplanması (Azerbaycan Halk Tesarufatı, 1998: 23)

Tablo 11'den anlaşılıyor ki, Denizde Petrol ve Doğal Gaz Çıkarma tesisinde maliyet daha fazladır. Bunun nedeni üretimin az olmasından kaynaklanıyor. Aynı zamanda ödenen vergi oranı çok yüksektir. Tüm üretim harcamalarının %27.1'lik kısmı sadece maden vergisinden oluşmuştur. İşçilik için harcanan para tüm harcamaların %6.5'lik kısmını oluşturmuştur.

2.2.4. Petrol Üretiminin Makro-Ekonomik Yönü

Azerbaycan ekonomisi hem planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş süreci içerisinde bulunmakta, hem de sahip olduğu zengin doğal kaynakların nasıl etkin bir şekilde kullanacağı sorunuyla karşı karşıya bulunmaktadır. Bu doğal zenginlikler bir avantaj gibi gözükse de ülkeyi iktisat literatüründe "Dutch Disease" denilen sorunla karşı karşıya bırakabilir. Hollanda'da 1960'lı yıllarda zengin doğal gaz yataklarının keşfedilmesi ülke ekonomisini olumsuz etkilemiş ve bu durum literatüre "Dutch Disease" olarak girmiştir. Bu iyi ve etkin şekilde yönetilemeyen doğal kaynak zenginliğinin ekonomi üzerine potansiyel negatif etkilerini ifade etmektedir. Azerbaycan doğru politikaları zamanında uygulamazsa ülke ekonomisi üç alanda bu sorunla karşılaşabilir. Bunlar ülkeye yabancı yatırımlarla akan dövizlerin neden olacağı makro-ekonomik uyum problemleri, dengesiz büyüme yani petrol sektörünün diğer sektörleri dışlaması ve petrolden elde edilen gelirlerin verimsiz kamu harcamalarında kullanılmasıdır. (Tekinel, 1998: 23)

Tam rekabet şartları altında doğal kaynakların keşfi ulusal rekabeti artırır, ancak petrol zengini Azerbaycan'ın petrol politikalarının petrol sektöründe yoğunlaştırılması çeşitli sorunlara yol açabilir. Bütün servetin gelişmekte olan petrol sektöründe yoğunlaşması rant kollamayı teşvik eder bunun sonucunda zenginlik kötü kullanılmış olur. Aynı zamanda gelişen petrol sektörü ücretler ve fiyatlar üzerinde bir baskı yaratıp petrol dışı sektörleri zor durumda bırakabilir. Petrol gelirlerinin nasıl kullanılacağı Azerbaycan için önemli bir sorundur. Bu gelirlerin Nijerya ve Cezayir'de olduğu gibi bütçe açıklarının finansmanında kullanılmaması ve yabancı finansal araçlarla yatırım yapılarak etkin bir şekilde değerlendirilmesi gerekir. Ayrıca bu gelirler ülkede eski Sovyet döneminden kalma ve verimli olmayan ihracat endüstrilerine, özellikle petro-kimya, ağır sanayi, sübvansiyon olarak verilmemelidir. Petrol sektöründen elde edilen gelirler ülke için iyi bir göstergedir ancak ülkenin önemli ölçüde petrole bağlı olması ülkeyi dış şoklara karşı (petrol fiyatındaki dalgalanmalar) korumasız bırakıp, ekonominin yönetimini zorlaştırabilir. Petrol fiyatlarındaki küçük dalgalanmalar ekonomi üzerinde büyük bir etkiye neden olur.

Kamu gelirleri büyük bir oranda petrol sektörünün vergilerinden karşılandığı için vergi gelirleri azalabilir, bunun sonucunda bütçeleme ve kamu kaynaklarının etkin kullanımı zorlaşır. Bu şoklara karşı Azerbaycan yerinde, esnek makro-ekonomik politikalar ve kurumsal mekanizmalarını harekete geçirerek karşılık vermişlerdir. Burada önemli olan şokun büyüklüğü değil, bu şoka karşı ülkenin zamanında ve etkin bir şekilde karşılık vermesidir. Ülke ekonomisinin bu şoklara karşı hazır bulunmasında maliye politikası, döviz kuru politikası ve yapısal reformlar önemli bir role sahiptir. (Artan, 1997: 146-149)

2.2.4.1. Maliye Politikası

Azerbaycan orta ve uzun dönemde önemli miktarda petrol geliri elde edecektir. Bu gelirin önemli bir kısmı petrol fiyatlarındaki dalgalanmalara karşı tasarruf edilmelidir. Petrol gelirleri cari harcamaların finansmanında kullanılırken dikkatli olunmalı ve bu gelirler en verimli yatırımlara kanalize edilmelidir. Aksi

taktirde ÷lke mali açıdan zor duruma dñşebilir. K÷rfez savaşından sonra petrol fiyatındaki önemli dñşüşler Nijerya, Venezüella ve Meksika'yı bütçe açığı problemleriyle karşı karşıya bırakmıştır. Böyle olumsuz durumlara karşı ulusal bir petrol fonu kurulabilir. Böylece petrol fiyatlarının yüksek olduğu dönemlerde bu fona kaynak aktarılır, fiyatların düştüğü dolayısıyla petrol gelirlerinin azaldığı dönemlerde ise fondan ekonomiye kaynak aktarılabilir. (Nesipli, 2000: 189)

2.2.4.2. Döviz Kuru Politikası

Ekonomileri petrole bağlı olan ÷lkeler değişik döviz kuru sistemlerine sahiptirler. Orta Doğuda petrol üreten ÷lkelerin çoğu sabit döviz kuru sistemini uygulamaktadır. Uygulanan sistemden dolayı petrol fiyatlarındaki dalgalanmalara karşı bir düzenleme yapılmamaktadır. Azerbaycan hem petrol üretiminde hem de petrol fiyatlarında dalgalanmalarla karşı karşıya kalabilir. Bu şoklara karşı katı maliye politikaları yeterli olamaz, döviz kuru politikasında esnekliği sağlayacak mekanizmaları harekete geçirmelidir.

2.2.4.3. Yapısal Reformlar

Yapısal politikalar ekonomideki esneklikleri artırma, özel sektörün gelişmesi için uygun bir ortam oluşturarak makro-ekonomik politikaların önemli bir parçasını teşkil ederler. Yapısal politikalar ayrıca ekonominin dış şoklara karşı daha dayanıklı olmasını ve orta vadede sürdürülebilir büyümeye yardımcı olurlar. Aynı zamanda ekonomide etkinliğin ve ihracatta çeşitliliğin sağlanmasına katkıda bulunurlar. Yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve sonuçların alınması uzun bir süreci gerektirir. Bundan dolayı yapısal reformlar dış şokların olumsuz etkilerini kısa dönemde gideremezler. (Gömeç, 2000: 37)

Azerbaycan'da ekonominin dünyaya açılmasından sonra ÷lkeye yabancı yatırımcıların gelmesini sağlayacak, mülkiyet haklarının korunmasını ve şeffaflığı artıracak idari ve kanuni reformların bir an önce uygulamaya geçmesi gerekir. Özellikle ÷lkeye petrol dışı sektörlerde yatırım yapacak yabancı yatırımcılara

kolaylık sağlamalı ve yerli özel yatırımcılar teşvik edilmelidir. Böylece ülkede petrol dışı sektörler de gelişecek, petrole olan bağımlılık azalacaktır.

Bölüm 3

Azerbaycan Petrolünün Dünya Pazarlarına Açılmasında İzlenebilecek Yollar

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ortaya çıkan yeni cumhuriyetlerin gelir arayışları enerji projelerinde odaklandı. İlk öne çıkan konu çıkarılacak petrol ve doğal gazın dış pazarlara naklinin hangi güzergahlardan, nasıl gerçekleşeceği oldu. Gerek Azerbaycan, gerek Kazakistan, gerekse de Türkmenistan ürettiği petrol ve doğal gazı satmakta zorlandılar. Hatların yetersiz kalması, Rusya'nın kendi petrol ve doğal gazına öncelik tanınması bölge ülkelerinin elini kolunu bağladı.

Azerbaycan Cumhuriyetinin jeopolitik durumuyla ilgili sorunları vardır. Çünkü Azerbaycan'ın açık denize çıkışı yoktur. Zengin yer altı ve yerüstü servetlerini dünya piyasasına çıkarmak için diğer devletlerin topraklarından geçmek zorundadır. Bu servetlerden en önemlisi petroldür. Petrolü dünya pazarına çıkarmak için en önemli yolun hangisi olduğu tartışılmaktadır. Bu tartışma çok sayıda petrol ve doğal gaz projesini beraberinde getirdi. Bir çok ülkeyi ve dev petrol şirketlerini ilgilendiren çok değişkenli denklem haline gelen alternatifler, hem ekonomik, hem de siyasi açıdan yıllardır çarpışmaktadırlar (Köhen, 1997: 1)

Petrol boru hatlarının hangi yönde olması gerektiği çok tartışılmaktadır. Bu konuda bir çok alternatifler önerilmiştir. Bu alternatiflerin bazılarıyla ilgili bilgiler Tablo 12'de verilmiştir.

Alternatif Petrol Boru Hatları	İnşa edilmiş uzunluk	İnşa edilecek uzunluk	Toplam Uzunluk	Toplam maliyet	Kapasite (100.000 varil/gün)	Pazarlara yakınlığı (Cebelitarıĝ'a kadar)	Destek veren ülkeler
Bakü-İran-körfez	-	500 km	500 km	400 milyon \$	3	Yaklaşık 4000 mil	İran
Bakü-İran-Türkiye	-	1300 km	1300 km	500 milyon \$	2 - 4	Yaklaşık 2000 mil	İran
Bakü-Ermenistan-Nahçıvan-Türkiye	-	1560-1780	1780 km	2,4 milyar \$	1	Yaklaşık 2000 mil	ABD, Ermenistan
Bakü-Çeçenistan-Rusya	368km	632km	1500	600 milyon \$	1	Yaklaşık 2500 mil	Rusya
Bakü-Gürcistan-Türkiye	75 km	1665 km	1730 km	2.4 milyar \$	10	Yaklaşık 2000 mil	Türkiye, ABD, İngiltere, Gürcistan, Kazakistan

Tablo 12. Petrol Boru Hatlarının Özellikleri.

3.1. Bakü-İran-Körfez Petrol Boru Hattı

Bu boru hattı Bakü'den başlayarak İran'ın Neka şehrine kadar uzanacak, buradan ise Rey eyaletine kadar devam edecekti. Uzunluğu 500 km olması gereken bu petrol hattının esas amacı, İran'ın Azerbaycan'dan aldığı petrolü Basra Körfezi'ne bırakmasıydı. Buradan ise petrol daha uzaklara taşınacaktı. Maliyeti 400 milyon \$ değerinde olan hattın taşıma kapasitesi günde 0,3 milyon varil olarak hesaplanmıştı.

İran rejimine karşı tavrı belli olan ve ekonomik ve ticari ambargoyu sürdüren ABD'den bu projeye karşı itirazlar geldi. Hatta Avrupalı şirketlerin bazıları da bu projeyi değersiz olarak algıladılar (Kalkan, 1998: 1)

Hayata geçirilirse bile hattın güvenilirliği ile ilgili bazı sorunlar vardır. Bunlardan bir tanesi ABD'nin İran ve Irak'la arasının iyi olmaması. Diğer taraftan yapılan Körfez savaşları Basra Körfezini sıcak bir savaş bölgesi halinde tutmaktadır.

3.2. Bakü-İran-Türkiye Hattı

İran devleti tarafından Bakü-Ceyhan petrol boru hattı projesine alternatif olarak önerilen bu hat Bakü'den başlayarak Tebriz'e kadar uzanacak ,oradan Türkiye topraklarına geçerek Ceyhan'a kadar uzanacaktı. Hattın Tebriz'e kadar olan uzunluğu 287 km, toplam uzunluğu ise 1300 km'dir. Tebriz'e kadar olan maliyet ise toplam 500 milyon \$'dır. (Pamir, 1999: 17)

Ceyhan'a getirilen petrol buradan yaklaşık 2000 mil uzaklıkta yerleşen Cebelitarık boğazına kadar taşınacaktı.

Bu petrol hattının inşaat süresi tahmini olarak 2004-2006 yıllarına planlanmıştı. Bu hat pazarlara yakınlık bakımından yüksek değerlendirilebilir. İran devletine göre sözü geçen hattın taşıma kapasitesi günde 1.5 milyon varil petrol, 200 milyon m³ doğal gaz olabilirdi. BP/Amoco şirketlerinin hesaplamalarına göre ise bu petrol boru hattının taşıma kapasitesi günde 0,2-0,4 milyon varili aşamazdı.

Ancak İran'ın ABD ile arasının kötü olması, ve zaman zaman Türkiye ve Azerbaycan ile de sorunlar yaşaması, projeyi savunanlar için bir dezavantajdı.

3.3. Bakü-Ermenistan-Nahçıvan-Türkiye Hattı

ABD, Bakü-Ceyhan hattının ana hat seçilmesi durumunda ekonomik açıdan hattın Ermenistan üzerinden geçirilmesinin en iyi alternatif olacağını vurgulamıştı.

Ancak Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki Karabağ sorunu projenin önündeki en büyük engeli teşkil etmekteydi. Bu sorun projenin güvenlik açısından yetersiz olduğunu ortaya koymaktaydı.

ABD'ye göre böyle bir proje bölgede barışın sağlanmasına neden olabilirdi. Fakat böyle bir projeyi ne Azerbaycan devleti, ne de Ermenistan kabul edemezdi. Ermeni terör örgütü "Asala" böyle bir projenin gerçekleşmesini önleyecek her türlü çabaya başvuracağını, boru hattını bombalayarak petrolün Türkiye topraklarına geçmesini engelleyeceğini belirtmişti. (Wyzan, 1999: 4)

Ancak bu güçlülere rağmen Ermenistan alternatifi, devletler arasındaki müzakerelerde sık-sık gündeme gelmekteydi. Erivan Armgazproyekt Enstitüsü'nün çalışmalarına göre Ermenistan alternatifi şu avantajlara sahiptir: İlk olarak Türkiye sınırına yakınlığından dolayı hattın önemli ölçüde kısalması mümkündür. Hattın minimum uzunluğu 1560, maksimum uzunluğu ise 1780 kilometredir, böylece arasında 220 km'lik bir fark bulunmaktadır. Bu hattın taşıma kapasitesinin günde 0,1 milyon varil olması planlanmıştır. Hattın maliyeti 2,3 milyar \$ olarak hesaplanmıştır.

Hattın bu doğrultudan geçmesi, maliyetlerini önemli ölçüde azaltarak 2,3 milyar seviyesine düşürecekti. Ermeni uzmanlarının görüşlerine göre Gürcistan alternatifi 2.5-3 milyardan aşağı değildir. (Guluzade, 1999:10-11)

3.4. Bakü-Çeçenistan-Rusya Hattı

Rusya devletinin kabul ettirmeğe çalıştığı proje Bakü-Grozni-Novorossisk petrol boru hattı projesiydi. Bu hattın toplam uzunluğu 1500 km kadar olmalıydı. Hattın 868 km'lik kısmı inşa edilmişti. Bu hat 150 km Çeçenistan toprağından geçiyor. 50 milyon ABD doları civarında inşaat işleri yapıldıktan sonra onun taşıma kapasitesi günde 0,1 milyon varil olması gerekmektedir. Güncelleştirme sonucu bu rakam günde 0,3 milyon varile ulaştırılabilirdi. Bu hatla petrolün 1 varilinin taşınma harcı yaklaşık 3.5 dolardan fazladır, çünkü Novorossisk'ten sonra petrolün

tankerlerle taşınmasına ilave nakliye parası gerekmektedir. Aynı zamanda, petrolün satılmasına gelince bu bölgenin pazar imkanları çok düşüktür. (Poluchkov, 1997: 35)

Fakat Rusya'nın Kafkasya bölgesinden geçmesi planlanan bu hattın üzerinde ciddi etnik çatışma ve savaş ihtimalleri bulunmaktadır. Bakü'den kuzeye yönelen petrol boru hattı Azerbaycan'ın bağımsızlık peşinde olan Lezgi bölgesinden geçtikten sonra Dağıstan'a girecekti.. Boru hattı buradan ise savaş bölgesi olan Çeçenistan'a geçmesi gerekiyordu. Grozni'den İnguş Cumhuriyetine yönelen boru hattının bu noktasında İnguş-Oset etnik çatışma tehlikesi mevcuttur. Kabardin-Balkar Cumhuriyeti'nin kuzeyinden geçerek Karaçay-Çerkes'e doğru ulaşması planlanan boru hattının bu noktasında Karaçaylılar ile Çerkesler arasında etnik çatışma tehlikesi vardır.

Bu durum Bakü-Novorossisk hattının şansını azaltmakta, hatta ortadan kaldırmaktadır. Bilindiği gibi Rusya ile Çeçenistan arasında olan savaş, bu petrol hattının işleyişini etkilemiştir. Çatışmalar sonucunda bu hattın büyük bir kısmı dağıtılmış Grozni yakınlarında 15 milyon ton petrol kapasiteli terminal devre dışı kalmıştır. Bu hattın tam kapasite ile çalışıp çalışmayacağı ise belli değildir. Çünkü Rusya ile Çeçenistan arasındaki savaş hala devam etmektedir. (Clawson, 1998: 19-20)

3.5. Bakü-Gürcistan-Türkiye Hattı

Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol hattının uzunluğu 1730 km, yıllık taşıma kapasitesi ise 50-55 milyon tondur. Hat 468 km Azerbaycan, 225 km Gürcistan, 1037 km Türkiye topraklarından geçecektir. Hattın inşası için 2.5 milyar dolar harcanmalıdır. Türkiye Enerji Bakanlığının verdiği bilgilere göre projenin maliyetini 1.6 milyar dolara kadar indirmek mümkündür.

Hat, Bakü yakınlarında Sangaçal Terminali'nden başlayıp Gürcistan sınırına kadar uzanacak. Gürcistan'da Kafkas dağlarının eteklerinde yer alan mevcut bir boru hattına paralel olarak ilerledikten sonra, Tiflis'in güneyinden Gürcistan'ın batısına

gececek. Çıldır gölünün doğusundan Türkiye topraklarına giriş yapacak olan hat, Erzurum-Erzincan-Sivas-Pınarbaşı ve Kozan üzerinden Ceyhan'da sona erecektir. (Demircioğlu, 1999: 6)

Hat üzerinde dördü Türkiye'de olmak üzere on adet pompa istasyonu, dört adet ölçüm istasyonu ve uzaktan kumandalı doksan adet hat vanasının yapılması planlanıyor. Botaş'ın sunduğu programa uyarak 2002 yılında boru hattının döşenmesine geçildi. Hattın 2004'te tamamlanması tasarlanıyor.

Bu petrol hattının kabulünden önce Türkiye Bakü-Supsa hattını destekleyerek, onun gerçekleşmesi için bazı tedbirler önermiştir. Türkiye, Supsa hattının petrolünü Türkiye'ye taşıyarak, Bulgaristan, Romanya ve Ukrayna limanlarında imal etmeyi ve burada satmayı kendi üzerine aldı. (Nesipli, 1999: 25)

Bakü-Ceyhan petrol hattının ilk tasarımına göre Bakü'den başlanacak hat Azerbaycan Cumhuriyeti'nin güney sınırları boyunca uzanarak, sonra İran İslam Devleti'nin içinden geçerek, Nahçıvan'dan Türkiye Cumhuriyeti topraklarına girerek, bu ülkenin Akdeniz limanı olan Ceyhan'a ulaşacaktı. Bakü-Ceyhan projesinin ilk şekli olan Bakü-İran-Nahçıvan-Ceyhan projesini Amerika desteklemedi. Bunun nedeni ABD'nin İran'la iyi olmayan ilişkilerinden kaynaklanıyordu.

Azerbaycan petrolünün dünya pazarlarına çıkarılmasında hangi yolun daha iyi olduğunu belirtmek amacıyla 1997 yılının Mart ayında Turan Enformasyon Ajansı Azerbaycan'da yaşayan insanlar arasında bir anket çalışması yaparak, onların hangi petrol hattını uygun görmelerine ilişkin düşünceleri topladı. Bu araştırma 5000'den fazla kişi arasında yapılmıştı. Araştırma sonucunda halkın çoğunluğu Bakü-Ceyhan hattını desteklediği ortaya çıkmıştı.

18 Kasım 1999'da İstanbul Zirvesinde Bakü-Tiflis-Ceyhan esas petrol hattı ile ilgili anlaşma imzalandı. Anlaşmayı imzalayanlar Azerbaycan, Gürcistan,

Kazakistan, ABD devlet adamları idi. 8 Nisan 2000'de Bakü'de geçirilen Bakü Zirvesinde bazı ilkin senetler imzalandı.

Fakat Bakü-Ceyhan'la ilgili engeller tükenmemektedir. Bazı uzmanlar Bakü-Ceyhan boru hattının maliyetinin 4 milyar dolara ulaştığını ve alternatifler içerisinde en pahalı hat olduğunu iddia etmektedirler. Bu teze zıt tezler de bulunmaktadır. Türk inşaat firmalarının teklif ettikleri fiyatla, hattın maliyeti 2 milyar doları geçmemektedir. Projenin toplam maliyetinin, pomba istasyonları ve Ceyhan'da ek terminallerin yapımı ile birlikte 2-3 milyar dolar arasında olacağı ifade edilmektedir. Ceyhan terminali de, 120 milyon ton kapasiteye sahip ve yılın her döneminde sevkiyat yapmaya müsait hava şartlarına ve süper tankerlere hizmet verebilecek konuma sahiptir. (Arslan, 1998: 11)

Bununla beraber hattın inşasında bir kısım zorluklardan da bahsetmek gerekir. Hattın geçeceği bazı bölgelerde yüksekliğin 2700 metreye kadar çıkması hem inşaat maliyetini hem de inşaattan sonra petrolün taşınma maliyetini artıracaktır. Bazı değerlendirmelere göre boru hattından 1 ton petrolün taşıma maliyeti 10-12 dolar arasında olacaktır. Bu ise petrolün boğazlardan taşınmasından daha pahalıya mal olacaktır. (Kinzer, 1999: 28)

Bakü-Tiflis-Ceyhan projesine karşı esas tepkiler Rusya'dan gelmekteydi. 1995 yılında Rusya Dışişleri Bakanı Karasin, Rusya'nın bu projeyi tanımadığını açıklamıştır. 1994 yılında Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın katıldığı konferansta Rusya'nın Enerji Bakanlığı'nın verdiği bilgilere göre Hazar denizinin bölüştürülmesi 1828 yılında Rusya ve İran'ın onaylamış olduğu "Türkmençay Anlaşması" ile belirlenmişti. Bu anlaşmadan sonra Azerbaycan güney ve kuzey olmak üzere 2 parçaya bölünmüştür. Sözü geçen anlaşmaya göre Hazar denizi 2 sektöre: Rusya ve İran sektörüne ayrılmıştır. Petrolün çıkarılması ve taşınması konusunda da esas görev bu iki devletin üzerine düşmektedir.

Bakü-Ceyhan yolunun tehlikeli olduğunu vurgulayan Rusya, bu amaçla Türkiye'deki PKK terörünü Uluslararası bir sorun gibi gördüğünü açıkladı, ve bunu

hep aleyhte bir unsur olarak kullandı. Azerbaycan'la ise ekonomik ilişkileri zayıflatarak ülkede enflasyonun yükselmesine neden oldu. (Orucov, 2000. 132)

Rusya, asırlardan beri Azerbaycan'ı etkisi altında tutmuş, bağımsızlık kazandıktan sonra da onu rahat bırakmamıştır. Bu yüzden Rusya, Bakü-Ceyhan petrol hattının gerçekleşmesini de istememiştir. Çünkü Bakü-Ceyhan petrol boru hattı iki kardeş devletin, Azerbaycan ve Türkiye'nin, sıkı ilişkisini ortaya koyacaktır. Bu ise Rusya için bir tehlike demektir.

3.6. Neden Bakü-Tiflis-Ceyhan

Hazar Denizi'nin soğuk suları altında yatan “zengin” hidrokarbon rezervlerinin, uluslar arası enerji piyasalarına ulaştırılması meselesi, 10 yılı aşkın bir süredir Türk ve Dünya kamuoyunun yakından, merakla ve dikkatle takip ettiği çok önemli bir gündem maddesidir.

Kuşkusuz, BTC HPBH Projesi'nin hayata geçtiği bugünlere gelinmesinde, Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi ile yabancı petrol şirketleri arasında, 20 Eylül 1994 tarihinde, Bakü'de “Azerbaycan Petrollerinin Üretim Paylaşım Anlaşması” imzalanmasının ve böylece Ana İhraç Boru Hattı'nın kurulmasının çok kritik bir rolü vardır.

Ama ihraç Boru Hattı inşasının uzun bir süre gerektireceğini göz önünde bulunduran AIOC Konsorsiyumu üyeleri, Haziran 1995 tarihinde, ilk yıllarda üretilecek ham petrolün (Erken Petrol) mevcut altyapının kullanımı yoluyla ihraç edilmesine karar vermiştir.

Konsorsiyum, Ekim 1995'te, “Erken Petrol Üretimi”nin, Batı ve Kuzey güzergahları kullanılarak, iki hat halinde ihraç edilmesini kararlaştırmıştır. Ancak Kuzey Hattı'nın birkaç kez kesintiye uğraması ve Temmuz 1999'da saldırıya uğraması sonucu bu hattın taşımacılık tamamen durdurulmuştur. Özellikle hattın

güvenliği meselesi nedeniyle tüm üreticilerin ve enerji dünyasının dikkati ve ilgisi bir anda güvenli, ekonomik bir boru hattı alternatifi sunan BTC Projesi'ne yönelmiştir. Bu kritik proje, petrolün uluslar arası piyasaya ihracı için kullanılacak emniyetli bir taşıma sisteminin tesis edilmesini amaçlamaktadır. Söz konusu proje ile hem ekonomik açıdan uygun hem de çevresel açıdan sürdürülebilir bir taşıma sistemi kurulmuş olacaktır.

Azerbaycan eski Devlet Başkanı Haydar Aliyev, Mart 1996'da Gürcistan'ı ziyareti sırasında, Azerbaycan ve Gürcistan arasında "Karşılıklı Dostluk, İşbirliği ve Güvenin Artırılması", Azerbaycan Petrolünün Gürcistan topraklarından taşınması için mevcut vasıtaların geliştirilmesi ve modernleştirilmesi ve yeni vasıtaların hazırlanması konularında anlaşmalar imzalandı. Ayrıca, taraflar, petrol nakline ilişkin iki belge daha imzaladılar. Gürcistan hükümeti, Azerbaycan Devlet Neft şirketi ve Azerbaycan Uluslar arası İşletme Şirketi arasında üçlü anlaşma imzalandı.

Batılı ülkeler, Hazar petrollerinin bu boru hattından taşınmasına büyük önem vermektedir. Aliyev'in, Ekim 1995'te, Washington ziyaretinde Amerika'nın Enerji Bakanı ona Batılı ülkelerin Gürcistan boru hattına büyük önem verdiğini bildirdi.

Türkiye'nin boğazlardan geçen büyük petrol tankerleriyle ilgili yeni uygulaması, Gürcistan boru hattının önemini daha çok artırmıştır.

Diğer taraftan, Haydar Aliyev, Mart 1997'de Şevardnadze'nin Bakü ziyareti sırasında basın toplantısında da hiç kimsenin beklemediği bir anda Hazar petrollerinin Batı Varyantından, yani Gürcistan üzerinden pompalanacağını ifade etti. Aliyev, o zamana kadar gerçek boru hattı konusunda kesin bir şey söylemekten sakınıyordu. Eğer, bu proje gerçekleşirse, boru hattı Bakü-Tiflis-Ceyhan güzergahını izleyecektir. Aliyev, Mayıs 1997'de Türkiye gezisinde ülkesinin Ceyhan Boru hattını Rus boru hattına tercih ettiğini ifade etti.

3.6.1. Bakü-Tiflis-Ceyhan Hattının Ekonomik Göstergeleri

Bu hat Azerbaycan için büyük bir kâr sağlayacaktır. Fakat bazı görüşlere göre Hazar'daki petrol rezervlerinin abartılması nedeniyle ekonomik açıdan Bakü-Ceyhan karlı değildir. Bu görüşe göre projede sermayenin geri dönüş süresi 15 yıldan aşağı değildir. Ayrıca hattın sismik olarak hareketli bölgelerden geçmesi, bir başka dezavantaj olarak ileri sürülmektedir. Bakü-Ceyhan hattının Azeri petroleri için ana hat olarak seçilmesinde petrol şirketlerinin ağırdan almalarının bir nedeni ise, ABD ve İran arasındaki ilişkilerin yumuşaması halinde en ekonomik alternatif olan petrolün İran üzerinden nakledilebileceği alternatifinin düşünülmesidir. (Nesipli, 2000: 47)

Azerbaycan Devlet Petrol Şirketinin verdiği bilgilere göre, Azerbaycan'ın yıllık petrol ihraç potansiyeli 70-120 milyon ton, doğal gaz ihraç potansiyeli 70-110 milyar m³'dir. Aynı kaynağa göre 2003-2004 yıllarında Azerbaycan petrol üretimi 20 milyon ton, daha sonra ise 45-50 milyon tona kadar artacaktır. 2010-2015 yıllarında ise petrol ihraç potansiyeli 60 milyon tona ulaşacaktır. Bu petrol hattıyla taşınacak petrolün 1 varilinin fiyatı 2.58 dolar olarak belirlenmiştir. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol hattını 1020 mm çaplı borularla çekmek gerekiyor.

3.6.2. Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Hattının Yararları

Bakü-Ceyhan Gürcistan üzerinden Türk topraklarına girecek, ve Ceyhan'a indirilerek tankerlerle dünya pazarlarına taşınacak. Böylece hem İran ile Rusya devre dışı bırakılmış olacak, hem de bölge tamamen Batı etkisine açılacak. ABD böylece cadı kazanını andıran bölgede, sırtını güvenilir bir müttefike Türkiye'ye dayamış olacak. Siyasi açıdan son derece karlı olmasına rağmen, Beyaz Saray, şirketleri bu konuda ikna etmekte zorlanıyordu.

Zira Bakü-Ceyhan, seçenekler içinde en uzun ve en masraflı olanıdır. Bakü-Supsa 85 kilometre ve 1.8 milyar dolara mal olacakken, Bakü-Ceyhan'ın uzunluğu 1730 kilometre olacak ve maliyeti ABD ve Türkiye'ye göre 2.4 milyar dolar, şirketlere göre 4 milyar dolar. Bakü-Novorossiysk hattı ise zaten var ama eskiyen parçaları yenilemek ve kapasiteyi büyütmek gerekiyor. (Aliyeva, 1999: 3)

Bakü-Ceyhan hattının kâra geçebilmesi için günde en az bir milyon varil petrol pompalanması gerekiyor. Gerçekleştiği takdirde, Bakü-Ceyhan hattı en erken 2005 yılında hizmete girebilecek ve günlük petrol taşıma kapasitesi 800.000 varil olacak. Bunun arz ve talep dengesini nasıl etkileyeceği henüz ciddi biçimde araştırılmış ya da kamuoyuna duyurulmuş değil. AIOC şimdilik günde 70 bin varil petrol üretiyor, bunu yıl sonuna kadar 130 bin varile çıkarmayı planlıyor. Bir milyon ya da 800.000 varile çıkabilmesi için Azeri, Güneşli ve Çırak yataklarının yanı sıra, diğer yataklarda elde edilecek petrolün de Bakü-Ceyhan yoluyla dünya pazarlarına akıtılması gerekiyor. ABD bu yüzden Kazakistan'ın Tengiz petrollerine özel önem veriyor. Amerikan Chevron şirketi Tengiz petrollerini işletmek amacıyla Kazakistan ile 20 milyar dolarlık bir anlaşma imzaladı.

Son görüşmelerde işi yokuşa sürmek isteyen Batılı şirketler Türkiye'den garanti, bir başka deyişle boru hattı 2.4 milyar doların üzerinde bir paraya mal olursa, aradaki farkı kapatmasını istiyorlardı. ABD boru hattının albenisini artırmak için Türkiye'nin Batılı şirketlere vergi indirimi gibi bazı kolaylıklar tanımasını "tavsiye" ediyordu. (Özkan, 1998: 10)

Türkiye boru hattının 2.4 milyar doları aşan kısmını karşılamayı taahhüt ediyordu, ama şirketlerin bununla yetinmedikleri, petrol üreticisi ülkelerde meydana gelebilecek aksaklıkların faturasını da Türkiye'nin ödemesini istiyorlardı. Yani Azerbaycan'da işçiler greve giderse, şirketler görecekları zararı Türkiye'den tahsil edeceklerdi. Pazarlığın bu safhasında BP Amaco da Bakü-Ceyhan'ı desteklediğini açıkladı, ama uzmanlar projenin hayata geçirileceği konusunda hala tereddütteydiler.

Petrol fiyatları da Bakü-Ceyhan kararını belirleyici önemli bir etmendir. Geçen yıl ve bu yıl ortalarına kadar petrol fiyatları varil başına 10 doların altına düştü. Bunda Birleşmiş Milletlerde yürütülen görüşmeler dolayısıyla, Irak'ın yeniden petrol piyasasına döneceği kaygısı hakimdi. Zamanla Batılı şirketlerin henüz Irak'a yatırım yapmayı düşünmedikleri ve OPEC'in kota uygulamasına uyacağıının anlaşılmasıyla petrol fiyatları yükselişe geçti.

Bununla birlikte uzun vadede fiyatın korunup korunamayacağı Bakü-Ceyhan hattı için en önemli belirleyicilerden biri olacaktır. Türkiye Bakü-Ceyhan'ı cazip kılabilmek için başlıca şu iki unsuru ileri sürüyor: boru hattının geçtiği ülke olmakla kalmayacak, aynı zamanda pazar olacaktır, yeni boru hattından gelecek petrol ve doğal gazın bir bölümünü alacaktır. Bu durumda petrol şirketlerinin müşteri avına çıkmasına çok gerek kalmayacaktır.

Bakü-Ceyhan'ın yapım maliyetlerinin yüksek olmasına rağmen petrolün taşınması sırasında en ucuz alternatif olmak gibi bir avantajı da vardır. Hiçbir yükleme boşaltma yapılmadan Akdeniz'e indirileceğinden diğer hatlar karşısında önemli bir avantaja sahiptir. Çünkü boru hattı, gemi ile taşımaya göre dörtte bir daha ucuzdur. Üstelik kötü hava nedeniyle Novorossiysk ve diğer Karadeniz limanlarından yılda ortalama 100 gün yükleme boşaltma yapılamaması da Bakü-Ceyhan'ın önemini artırıyor.

Bakü Ceyhan'ın Azerbaycan ve Kazakistan için Rusya'ya bağımlı olmayan bir seçenek olarak bu ülkeler üzerindeki Rus baskısını azaltacağı bir gerçektir. Bu açıdan Bakü-Ceyhan'ın yapımı Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Gürcistan için olumlu olacağı açıktır.

Bu petrol hattı eski "İpek yolu" projesinin yeniden gerçekleşmesi demektir. Bu da Azerbaycan'ın batıya açılan kapısıdır. Batı ülkeleri, bu hattın gerçekleşmesi için istekli olduğundan hattın yapılması Azerbaycan için yeni yatırımlar ve fazla gelir anlamına gelir.

Düzeltilme

Teknoloji eskimiş ve yıpranmış olduğu için Azerbaycan kendi harcamasıyla batıya yol açamazdı. Bakü-Tiflis-Ceyhan jeopolitik çıkarları aynı olan Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'yi bir araya getirebilir. Bakü-Ceyhan hattı aynı zamanda Ceyhan'dan İsrail'e kadar devam edebilir. Bu hattın çekilmesi "Karabağ" probleminin de çözüm yoludur.

Aralarında TPAO'nun da bulunduğu batılı şirketlerden oluşan konsorsiyumun Hazar Denizi'ndeki üç yataktan 30 yıl içinde, 34 milyar dolarlık petrol çıkartıp pazarlayacağı belirtilirken bu projeye Azerbaycan halkı 1847'den bu yana ilk kez gerçek anlamda doğal zenginliklerden yararlanabilme imkanını yakalamış olacak. Bakü-Ceyhan boru hattı projesinin Azerbaycan'a sadece ticari ve ekonomik açıdan değil, siyasi açıdan da önemli yararlar sağlaması bekleniyor. Azerbaycan gibi diğer bölge ülkeleri de doğal kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılmasında Rusya'ya bağlı olmaktan kurtulacak. Avrupa, Asya ve Ortadoğu'nun kesiştiği bölgede yer alan Türkiye ise sadece coğrafi açıdan üç kıtanın birleştiği bir bölge ülkesi olmaktan çıkarak, boru hatlarının da kesiştiği bir ülke konumuna yükselecek ve stratejik açıdan önemi daha da artacak. Dünyanın en önemli ve trafik yoğunluğu yüksek konumda bulunan İstanbul boğazı, Bakü-Ceyhan boru hattı yardımıyla, çevresel felaketten kurtulacak.

En önemli beklenti ise hala ticaret hacimlerinin büyük bölümünü Rusya ile paylaşan bölge ülkelerinin ticaretinde, Türkiye daha fazla pay almaya başlayacak.

Doğu-Batı Enerji Koridoru'nun en kritik ayağını oluşturan BTC HPBH ile hem Türkiye'nin jeopolitik önemi artacak hem de Azerbaycan ve Gürcistan'ın siyasi ve iktisadi istikrarına katkı yapılacaktır. Proje ile Azerbaycan, dünya genelinde sayılı üreticiler arasına girerken, Gürcistan da en önemli geçiş ülkesi olarak ön plana çıkacaktır.

Hattın geçeceği güzergah Doğu ile Batı arasında bir enerji köprüsü oluşturacak ve her şeyden önemlisi bu proje, bölge ülkelerinden dünya pazarlarına

Düzeltilme

ham petrol ve doğal gaz nakledecek diğer boru hattı projelerine de öncülük edecektir.

3.7. İlgili Devletlerin Tavrı

Türkiye Cumhuriyeti

Türkiye, yılda yaklaşık 20 milyon ton petrol satın almaktadır. Ekonominin çok hızla gelişmesi sonucu bu rakamın yaklaşık iki katı artacağı ortaya çıkmaktadır. Doğal gaza olan talep gittikçe artmaktadır.

“Asrın Anlaşması”dan sonra Türkiye Cumhuriyeti Azerbaycan’da petrol rezervlerinin istihdamı için yapılan uluslararası anlaşmaların hepsinde yer almıştır. Türkiye Orta Asya ve Kafkas Devletlerinin batıya kapısını oluşturur. Türkiye Rusya’nın artan baskıları karşısında ilk petrol boru hatları olan Bakü-Novorossiysk ve Bakü-Supsa boru hatlarının inşasının başlanmasına itiraz etmedi. Ancak Türkiye’nin bölgeye yönelik politikası daha fazla Bakü-Ceyhan üzerinde yoğunlaşmıştı.

Türkiye bu hattın gerçekleşmesi için önemli hazırlıkları uygulamaya başlamış. 1998 yılında Gürcistan devletine 1.6 milyar dolarlık yardım etmiş. İstanbul’da yapılan AGIT Zirvesi sırasında, 18 Kasım 1999’da Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan Cumhurbaşkanı tarafından ve ABD Başkanı’nın şahitliğinde “Hükümetlerarası Anlaşma” imzalanmış olup, ekine konulan “Evsahibi Ülke Anlaşması”, “Anahtar Teslimi Müteahhit Anlaşması” ve “Hükümet Garantisi Anlaşması” parafe edilmiştir. Ayrıca, AGİT Zirvesinde Gürcistan, Türkiye, Kazakistan ve Azerbaycan arasında imzalanan İstanbul Deklarasyonu ile Kazakistan, herhangi bir boru hattı için taahhüt etmediği petrolünün, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı’na verilmesiyle ilgili niyet beyanında bulunmuştur. (Balıcı, 1999: 20)

Proje ile ilgili olarak BOTAŞ bünyesinde de hazırlık çalışmaları sürdürüldü. Bu çerçevede, BOTAŞ Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak "Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Proje Direktörlüğü" ihdas edildi ve Ocak 2000 tarihi itibarıyla çalışmaya başlandı. Bunun yanı sıra ISO/TSE sertifikasının alınması amacıyla çalışmaları yürütmek üzere yine BOTAŞ Genel Müdürlüğü'ne bağlı bir kurul oluşturuldu ve bu kurul yapılan anlaşma gereğince çalışmalarına başladı. Gürcistan ve Azerbaycan Hükümetleri ile Proje katılımcıları arasında "Ev Sahibi Ülke Anlaşmaları"na ilişkin yapılan görüşmeler neticesinde, 28.04.2000 tarihinde ABD'de "Gürcistan Ev Sahibi Ülke Anlaşması" ve 09.05.2000 tarihinde de İstanbul'da "Azerbaycan Evsahibi Ülke Anlaşması" parafe edildi. Söz konusu Anlaşmalar 26 Mayıs 2000 tarihinde Azerbaycan, 29 Mayıs 2000 tarihinde de Gürcistan Parlamentosu tarafından onaylandı. Bakü-Tiflis-Ceyhan proje Anlaşmaları ("Hükümetlerarası Anlaşma" ve ekleri "Geçiş Ülkesi Anlaşması", Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin vereceği "Garanti Mektubu" ve Proje Katılımcıları ile BOTAŞ arasındaki "Anahtar Teslim Müteahhitlik Anlaşması") 1 Haziran 2000'de TBMM Sanayi, Ticaret, Enerji, Tabii Kaynaklar Bilgi ve Teknoloji Komisyonu'nda, 2 Haziran 2000'de ise Dışişleri Komisyonu'nda görüşülerek kabul edildi ve Meclis Genel Kurulu'na sevk edildi. (BOTAŞ, 2000)

21 Haziran 2000'de TBMM Genel Kurulu'nda görüşülmeye başlanan Proje Anlaşmaları 22 Haziran 2000 tarihinde onaylanarak 24 Haziran 2000 tarihli Resmi Gazete'de yayınlandı. Türkiye üzerinden "Petrolün Boru Hatları ile Transit Geçişine Dair Kanun" ise, 23 Haziran 2000 tarihinde onaylanarak 29 Haziran 2000 tarihli Resmi Gazete'de yayınlandı. Bakü-Tiflis-Ceyhan Proje Direktörlüğü bünyesinde, projenin ilk aşaması olan temel mühendislik aşaması'na geçilmesi yönündeki çalışmalar yoğun şekilde devam etmekte olup, projenin hızlı bir şekilde hayata geçirilmesine olanak sağlamak amacıyla aynı zamanda detay mühendislik ile ilgili ön çalışmalara da geçildi. "Anahtar Teslim Anlaşması" çerçevesinde projenin Türkiye bölümü için müteahhit olarak görev yapacak olan BOTAŞ, temel mühendislik çalışmalarını 6 ay, detay mühendislik çalışmalarını 12 ay ve inşaat çalışmalarını 32 ay içerisinde bitirmekle yükümlüdür. Bakü-Tiflis-Ceyhan ham petrol boru hattı'nın

Düzeltilme

2005 yılında işletmeye alınmasını planlanmaktadır. (BOTAŞ, 2000)

Bakü-Tiflis-Ceyhan projesi, Güney Kafkasya ve Orta Asya'yı, Türkiye ve Akdeniz'e bağlaması planlanan "Doğu-Batı Enerji Koridoru"nun en önemli basamağıdır. Hemen ekleyelim ki, söz konusu proje, Türk Boğazları'daki aşırı trafik yükünden kaynaklanan geçiş risklerinin en aza indirilmesi açısından da açık ve önemli bir avantaj sağlayacaktır.

Proje, sadece ekonomik açıdan değil, siyasi bakımdan da Türkiye'nin en önemli projelerindedir. Ekonomik etkileri kısaca gözden geçirilirse; her şeyden önce hattın gerçekleşmesi durumunda, Türkiye için ucuz ham petrol temin edilmesi mümkün olacaktır. 1 Milyon Varil/gün olan maksimum kapasiteye ulaşıldığında Türkiye'nin, bu petrolün en az 1/3'ünü alması, planlanmaktadır. Üstelik, Türkiye adına TPAO, üretici şirketlerin oluşturduğu AIOC konsorsiyumunda % 6,75'lik bir paya sahiptir. Böylece hisse sahibi olduğu yatırımlardan ve geçiş hakkından kaynaklanacak ek gelir imkanı da doğmuş olacaktır.

Açıktır ki proje, gerekli olan teçhizat, malzeme ve işçilik bakımından, Türk özel sektörü için yeni iş ve ek istihdamın yaratılması yönüyle de Türk ekonomisine katkı yapacaktır. Hattın son bulduğu Ceyhan Limanının, hem Kafkas hem de Ortadoğu petroleri açısından "yakınlık", "elverişli yükleme", "olumlu iklim koşulları", "terminal işletme tecrübesi" gibi çok kritik bazı nedenlerle dünyanın önemli petrol piyasalarından biri olması beklenmektedir. Buna bağlı olarak, bölge ekonomisine katkı yapacak şekilde Mersin ve İskenderun limanlarının canlanması da kuvvetli bir ihtimaldir.

Amerika Birleşik Devletleri

ABD'nin Azerbaycan politikasını şöyle özetlemek gerekir: (Nesipli, 2000: 65-65)

-Bölgede çatışmanın çözülmesi: Burada amaç Azerbaycan ve Ermenistan arasında barışın sağlanması yönünde faaliyetlerin yapılmasıdır. Aynı zamanda bu barış Tacikistan'da da barışın sağlanmasına etki yapabilir.

-Dünyaya enerji arzının artırılması: Körfezdeki petrol yataklarıyla aynı anda Hazar petrollerinin de işlenmesi dünyanın enerjiye olan talebini iyi bir şekilde karşılayabilir.

-Hazar kıyısındaki devletlerin bağımsızlığı ve özgürlüğü: Böyle bir özgürlüğün sağlanmasını gerçekleştirmek için Rusya topraklarından geçen boru hattının çalışmasını zayıflatmak, aynı zamanda bu boru hattının İran'dan geçmesini de engellemek.

-İran'ın tecridi: İran'ın gelirlerini zayıflatmak gerekir. Çünkü ABD'ye göre bu gelirler savaş araçlarının üretimine, ABD karşıtı terörün desteklenmesine harcanabilir.

ABD, bundan önce adları geçen faaliyetlerini gerçekleştirmek için, Bakü-Ceyhan projesini desteklemektedir. 1998 yılında ABD kongresinde "İpek Yolu" stratejisi isimli proje tartışıldı. Bu projede Kafkas Devletleri ile ilişkilerin genişlenmesine ve bu bölge için yatırımların artırılmasına karar verildi.

1998 yılında ABD Enerji Bakanı Bill Richardson bu bölgenin 5 Cumhurbaşkanı: Haydar Aliyev, Süleyman Demirel, Eduard Şevarnadze, Nursultan Nazarbayev, Saparmurat Niyazov ile birlikte Bakü-Tiflis-Ceyhan hattının seçilmesini dile getiren Ankara beyannamesini imzaladı. ABD'nin resmi dairelerinin verdiği bilgilere göre dünyanın petrole büyük ihtiyacı vardır. Bu yüzden petrol kaynakları fazla bulunan ülkelerin bu petrolü elde etmesine yardımcı olmak gerekir. Aynı zamanda bu devletlerin fazla yatırıma ihtiyacı vardır. Bakü-Ceyhan projesinin gerçekleşmesi dünyaya petrol arzını arttıracığı için bu projenin gerçekleşmesine yardımcı olmak gerekir. (Yusufzade, 2000: 89)

Son yıllarda Ankara'nın en önemli dış politika önceliklerinden biri haline gelen Bakü-Ceyhan boru hattı, AGİT zirvesi sırasında Kafkas ülkeleri ve Türkiye arasında imzalanan anlaşmayla gerçeğe bir adım daha yaklaşırken, New York ve Washington'daki enerji uzmanları, petrol boru hattının önünde hala önemli engeller olduğuna dikkat çekiyor. Aşağıda bu görüşlerden bazı örnekler verilecektir.

Washington'daki Petroleum Finance Company isimli uluslararası enerji araştırma kuruluşunun Rusya ve Kafkas petroleri uzmanı Julian Nanay: "Boru hattının olup bittiğine karar vermek için henüz çok erken... Anlaşma muhakkak şirketlerin projeyi gerçekleştirmek için daha çok çalışmalarına neden olacak. Ama şu aşamada en büyük tehlike, bölgedeki siyasi risk" demektedir.

Nanay: "Aslında bu anlaşmada atılan imzaların hiçbir değeri yok. ABD son dakikada bölgedeki ülkelere verdiği sözleri yerine getirmeye çabılıyor. Ama projenin hayata geçip geçmemesi sonunda şirketlere bağlı ve bu konuda hala atılması gereken çok adım var" şeklinde bir açıklama getirmektedir.

Washington'daki bir diğer enerji uzmanı ise, İstanbul'daki AGİT toplantısında Clinton ve Yeltsin arasındaki restleşmeye karşın, ABD'nin Rusya'ya yönelik politikasının belirsizliğine dikkat çekerek, Rusya'nın Kafkaslar'a uyguladığı siyasi ve ekonomik baskının boru hattını tehdit ettiğini belirtmektedir.

New York'ta bir petrol şirketi temsilcisi de, Azerbaycan'daki en büyük petrol şirketi olan Azeri Petrolleri Uluslararası Konsorsiyumu'nun (AIOC) boru hattının hayata geçirilmesi için gerekli olan ve 'through put' garantisi adı verilen petrol taahhüdünde bulunmadığına dikkat çekmektedir.

ABD'deki petrol şirketi temsilcileri ve uzmanların görüşlerine göre Bakü-Ceyhan'ın önündeki engeller şunlardır: (<http://www.diyalogavryasya.com/ekonomi>)

-Henüz boru hattı için gerekli petrol yok. Uzmanlar son yıllarda yaptıkları araştırmalardan sonra, Hazar Havzası'nda 1980'lerin sonunda düşünüldüğü kadar fazla petrol olmadığını kabul etmeye başladı. İstanbul'da imzalanan anlaşma, Bakü-

Ceyhan boru hattının yılda 50 milyon ton petrol temin edildiği durumda ticari olarak mümkün olduğunu belirtiyor. Oysa AIOC'de ne şu aşamada, ne yakın gelecekte üretimin bu seviyeye çıkması bekleniyor. Kalan petrolün Kazakistan ve Azerbaycan'ın açacağı diğer kuyulardan temin edilmesi bekleniyor. Fakat Kazakistan, petrolünü Novorossiysk üzerinden Rusya'ya göndermeyi taahhüt etmektedir. Diğer kuyuların araştırılması ve petrolün çıkarılması için ise henüz gerekli yatırım yoktur.

-İstanbul'da imzalanan anlaşmada, petrolün Bakü-Ceyhan boru hattına akıtılabilmesi için işletme şirketi AIOC'nin vermesi gereken 'through put' garantisi' adlı petrol taahhüdü yoktur. Boru hattının inşasında ve finansman bulunmasında AIOC'nin petrol taahhüdünde bulunarak projeye resmen sahip çıkması lazımdır.

-ABD ve Türkiye'nin yıllardır devam eden çabalarına karşın, AIOC içinde Bakü-Ceyhan inşasına isteksizlikle yaklaşan ve bunu ekonomik bulmayan şirketler var. Konsorsiyumun önemli ortaklarından BP Amoco, geçen ay yayımladığı bir deklarasyonla boru hattını desteklediğini açıkladı. Fakat ABD yönetiminin baskısıyla yapılan açıklama bağlayıcı bir nitelik taşıyor. (Azerbaycan Neft Tesarrufatı, 1999: 21)

-Boru hattının finansmanı kolay olmayacak. İstanbul anlaşmasıyla ve aylardır devam eden pazarlıklarda, ABD projeye 'kredi garantisi' sağlamayı taahhüt etmişti. Fakat şirketlerin teminatı ve petrol garantisi olmadan, ABD'nin kredi garantisi uluslararası finans kuruluşlarının projeye kaynak sağlaması için yeterli değil. 1995'te bu garantiyi almadan yola çıkan CPC isimli kazak petroleri konsorsiyumu, uzun süre finansman bulamamıştı.

-Rusya'nın yarattığı siyasi istikrarsızlık, bölgenin riskini artırıyor. Rusya'nın Çeçenistan'daki saldırgan tutumu ve AKKA'yı delerek Kafkaslar'daki varlığını artırması, hem para piyasalarındaki etkisi, hem de Gürcistan ve Azerbaycan gibi Kafkas ülkeleri üzerinde yarattığı gerilim nedeniyle bölgedeki istikrarı bozuyor. ABD'nin Rusya'ya karşı tutumu ise, çoğunlukla daha müsamahakardır. Rusya-ABD

ilişkileri, ABD’de başkanlık koltuğuna oturan kişiye göre belirlenecektir hiç kuşkusuz. (Pope, 2000: 133-137)

Rusya Federasyonu

Bakü-Tiflis-Ceyhan projesinin değerlendirilmesinde Rusya ikili politika yürütmektedir. Bir taraftan Rusya şirketi Lukoil Azerbaycan devlet petrol Şirketinin diğer yabancı şirketlerle yapmış olduğu anlaşmaların çoğunda iştirake bulunmaktadır. Diğer taraftan ise Hazarın sektörlere bölünmesinde ısrarlıdır.

Petrol hatlarının savaşında esas oyuncularından biri de Rusya Federasyonudur. Rusya bütçesinin %20’lik kısmı petrol ve doğal gaz satışından oluşur. 1998 yılında bu ülkenin petrol ihracı 1/3 azalmıştır. Rusya’nın petrol sanayisinin yeniden geliştirmesi için 10 milyar dolar sermaye gereklidir. Bunun için Rusya kendi toprağından geçen hattın gerçekleşmesini istiyor. Batı sermayesinin Hazar kıyısındaki devletlere akışı Rusya’yı rahatsız ediyor. Bu yüzden bu bölgede savaşın güçlenmesine neden oluyor. Bu arada Rusya’nın Ermenistan’ı destekleyerek ona 1 milyar ABD doları değerinde silah ve diğer savaş teknolojisi vermesi “Karabağ” savaşının sürmesinde belirleyici etki yapabilir. (Tavkul, 1999: 262)

Rusya devletinin Hazar petrollerine yönelik politikasının bazı olumsuz yönleri şöyle açıklanabilir: (Nesipli, 2000: 70-71)

- Rusya Hazar’ın statüsüne bağlı öneriler vermekte, bu denizin servetlerinin beş devlet tarafından kullanılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu konuda Rusya Kazakistan’la 1998 yılında anlaşma imzaladı. Ancak Rusya’nın bu konuda esas çabaları Azerbaycan’a yöneliktir. Batı sermayesinin Hazar petrolünün işlenmesi için kullanılması zaten Rusya’yı korkuya salmıştır. Buna göre hiç olmazsa petrolün taşınmasını kendi toprakları vasıtasıyla gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Rusya hem Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki savaşın faal oyuncusudur, hem de Gürcistan’da etnik grupların birbirleriyle savaş durumunda yaşamasına direkt etki yapmaktadır.

- Rusya enformasyon ajansları ise Hazar'daki petrol kaynaklarının çok az olduğuna dair haberleri yaymaya devam etmektedirler.

Eğer Rusya Çeçenistan'daki savaşı, kısa zamanda durdurabilseydi, sıra Azerbaycan'a gelecekti. Çeçenlerin susturulmasından sonra, Rusya, Azerbaycan petrollerini taşıyacak yeni boru hattının finansmanı için Azerbaycan ve onun ortakları üzerinde baskıyı artıracak, başarılı olması halinde, söz konusu boru hattını Moskova, Kazakistan ve Oman'ın yapmayı planladıkları boru hattına birleştirecekti. Rusya, Hazar Havzası petrol ihracatı sistemi üzerinde kontrolü sağlamak üzereydi, fakat Çeçenistan savaşı Rusya'yı Azerbaycan'dan ayırdı ve Bakü'yü alternatif boru hattı aramaya mecbur etti.

İran

İran devleti Azerbaycan için sıradan bir devlet değildir. Çünkü bu devlet Azerbaycan'ın güney komşusudur ve Azerbaycan'la 618 km'lik ortak sınırı vardır. Her iki devlet Hazar kıyısındadır.

İran'ın kuzey batısında çoğunlukla Azerilerin yaşadığı bir bölge vardır. Burası, Rusya ve İran'ın birlikte yürüttükleri politika sonucunda dilini, bağımsızlığını, özgürlüğünü kaybeden ve asırlardır İran'ın küçük bir eyaletine dönüşmüş ve yirmi milyon Azeri Türkünün yaşadığı bir yerdir. İran'da yaşayan Türklerin sorunu Azerbaycan ile İran devletinin her zaman karşılaştığı bir konudur. Bu yüzden Azerbaycan İran ile olan ilişkilerinde her zaman dikkatli olmalıdır. Çünkü yanlış bir karar İran'da Türkçe okulların kapatılması ve orada yaşayan Türklerin işsiz kalmasıyla sonuçlanabilir.

İran devleti, Hazar Bölgesindeki gelişmelerden çok rahatsızdır. Onun kuzeyinde yeterli miktarda kaynağa sahip olan bağımsız devletler ortaya çıkmıştır. Bu devletlerden biri de Azerbaycan'dır. Azerbaycan'ın nüfusunun büyük bir kısmı müslüman-türklerdir. Yeni bağımsızlık kazanmış devletlerde demokrasi, piyasa

Düzeltilme

ekonomisine geçiş, İnan'ı rahatsız etmeğe başlamıştır. Çünkü bu devletlere batı sermayesi akmağa başlamıştır. Böylece İnan'ın dışman olarak gördüğü batı, onun kuzey kapılarını kapatmaktadır.

1990 yılına kadar Azerbaycan'la İnan arasında Hazar denizinin sektörlere blüştürölmesiyle ilgili hiçbir sorun ortaya çıkmamıştı. Fakat 1992 yılında İnan, Rusya'nın Hazarın yeniden blüştürölmesiyle ilgili görüşlerini, desteklemeye başladı. Çünkü 1995 senesine kadar Hazar denizindeki petrolün üretimini içeren anlaşmaların hiçbirinde İnan devleti yer almamaktaydı. Bunun nedeni ABD'nin bu konudaki ciddi görüşlerine dayanıyordu. (Nesipli, 1996: 17)

İnan devletinin Hazar'la ilgili görüşlerini zayıflatmak amacıyla 1995 yılında "şahdeniz" anlaşmasında İnan için belli bir pay verildi.

Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı projesi ise, İnan'ın en çok mücadele ettiği konudur. İnan devleti bu hattın pahalı olduğunu vurgulamaktadır ve 3.7 milyar dolar rakamı üzerinde fazla durmaktadır. İnan'a göre Hazar'da petrol üretimi balık ve havyar üretimini kötü yönde etkileyecek ve ekolojik sorunlar ortaya çıkaracaktır. İnan'ın devlet adamları ise Hazar'da petrol rezervlerinin ilan edildiğinden daha az olduğunu belirtmektedirler.

Esas petrol boru hattının kendi topraklarından geçerek, İnan krfesine taşınmasını sağlamaya alışan İnan, Hazar'da nüfuzunu arttırmak ve Azerbaycan petrolünün ihracını denetlemek arzusundadır. Bundan başka İnan resmi idareleri, Bakü'ye sermaye akışının Azerbaycan devletinin güçlenmesine yardım edeceğinin farkındalar. Bu yüzden de bu hattı desteklememesi normal görülebilir.

İnan Siyasi ve Uluslararası Araştırma Enstitüsü'nün uzmanları ülkenin petrol ve tabii gaz sektörü uzmanlarının da yardımıyla, Arap Yarım adası, Hazar Havzası, orta Asya, Pakistan Arap Yarım adası, Hazar Havzası, Orta Asya, Pakistan ve Türkiye'yi İnan vasıtasıyla birleştiren büyük bir Enerji Dağıtım Sistemi projesi

Düzeltme

hazırladılar. Yeni sistem, İran'ın mevcut boru hatlarının kullanımının iyileştirilmesini ve Rusya'nın Kuzey Hazar Sistemiyle rekabet edebilmesini öngörmektedir. Eğer, proje planlandığı gibi gerçekleşirse, İran'ın körfezde yer alan Bender Abbas ve Kangan limanları, önümüzdeki 20 yılda Hazar Petrolleri için en önemli kapıya dönüşecektir. İran boru hattı, aynı zamanda İran Körfezine Rus bağlantısı olacaktır. Ancak, siyasi yönden, batılı şirketler Hazar Havzasında üretilen petrolün hepsinin Rusya'ya ait boru hattından taşınmasını istememektedir. Uzak doğu ülkeleri için öngörülen petrolün İran üzerinden körfez limanlarına gönderilmesi mümkündür. Ancak, Avrupa ülkeleri için öngörülen petrolün bir kısmının stratejik açıdan Gürcistan ve Türkiye üzerinden gönderilmesi daha doğru bir davranış olurdu.

Kazakistan

Kazakistan'ın Hazar'daki payı diğer ülkelere nazaran daha fazladır. Tengiz yatağında petrol rezervleri yaklaşık 6-9 milyar varildir. Bu devlette petrol üretimi 25.7 milyon tona kadar artırılmıştır. (OPEC, 2000)

1997 yılında bu devletin Tengiz yatağı Novorossiysk'le birleştirilerek konsorsiyum kuruldu. Bu hattın çekilmesi için bir proje önerildi. Projenin değeri 2.3 milyar dolardı, proje 2001 yılında bitirilmeliydi, yılda 60 milyon tondan fazla petrolü Karadeniz kıyılarına götürmeliydi. Fakat bu hat Kazakistan'ın ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli değildir. Buna göre, 1998 yılında Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Bakü-Tiflis-Ceyhan hattıyla ilgili Ankara Beyannamesini imzaladı. Bakü-Ceyhan hattı gerçekleştikten sonra Kazakistan işletmeleri Hazar'ın dibinden geçerek, Bakü-Ceyhan'la birleşecek, Tengiz-Bakü-Ceyhan yeni bir hat olarak gerçekleşecektir. Bu projeye engel olan yine Rusya'dır. Çünkü böyle bir hat Türk Devletlerini daha da yaklaştıracaktır. Aynı zamanda böyle bir proje Azerbaycan'ın ve Kazakistan'ın bağımsızlığını daha da güçlendirecektir. (Clawson, 2000: 24-25)

Kazakistan'ın Azerbaycan Büyükelçisi Amangaliyev konuya ilişkin görüşlerini şöyle özetlemiştir: “Uzmanlarımız, Kazak petrollerinin Ceyhan'a taşınmasına büyük önem vermektedir. Ancak, asıl yön Rusya'dır. Fakat, Kazak petrollerini yalnız Novorossiysk boru hattıyla dünya pazarlarına çıkarmak ta mümkün değildir”, (Kommersant Daily, 1996; 10)

Bu arada Kazakistan'da Türkiye'nin konumunu güçlendirecek çok önemli bir gelişme oldu. Kazakistan-Kaspiishelf şirketi Genel Müdürü Georgio Taronna son gelişmeleri şöyle özetlenmiştir: “Kazak petrollerinin deniz altından çekilecek boru hattı ile Azerbaycan'a bağlanmasının gereğine inanıyoruz. Azerbaycan, Türkiye ve diğer ülkelere açılan kapı görevi yapabilir”. (Nezavisimaya Gazeta, 1996: 15).

Bu tür bir gelişme, Azerbaycan'ın Hazar petrollerinin taşınmasındaki rolünü önemli derecede arttıracak gibi, güçlü Alma Ata-Bakü-Ankara siyasi ve ekonomik üçgeninin doğmasına yardımcı olabilir.

Gürcistan

Büyük jeopolitik savaşın bir diğer oyuncusu da Gürcistan'dır. Bu devletin yerleştiği bölge ona, Kafkaslar ve Hazar kıyısındaki devletler için batıya anahtar olma imkanını sağlamaktadır. Bu devletin 2 büyük limanı Batum ve Poti son yıllarda çok gelişmiştir. 1998 yılında Gürcistan'ın kara yolları 2 milyon tondan fazla Kazak petrolünü Batum'a taşımıştır. Batum geliştirme işlerinden sonra yılda 5 milyon ton petrol kabul edilebilecektir.(Wyzan, 1999: 56)

Yeni bağımsızlık kazanmış diğer devletlerde olduğu gibi Gürcistan'da da Abhaz, Oset gibi etnik grup sorunları ortaya çıkmıştır. 1998 yılından itibaren Gürcistan kendi sınırlarını korumayı kendi üzerine almış ve böylece Türkiye ile komşu olmuştur. 1999 yılının ilk aylarında ise, Rusya için stratejik önem taşıyan Cavahetiye bölgesindeki askeri bölgeyi ortadan kaldırdı. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı bu bölgeden geçecektir.

Düzeltilme

Transit boru hattının Gürcistan üzerinden geçmesi meselesi Gürcistan'da geniş bir şekilde tartışılmaktadır. Hemen hemen bütün siyasi güçler boru hattının ülke için çok büyük önem taşıdığı fikrini paylaşmaktadırlar. Çünkü, Gürcistan'ın transit boru hattından elde edeceği gelir devlet bütçesinden kat kat fazla olacaktır.

Türkiye ve Gürcistan, Kars ile Ahalkalaki arasında 150 kilometrelik demiryolu yapımı konusunda anlaşma imzaladılar. Eğer, söz konusu demiryolu projesi gerçekleşirse, Azerbaycan ve Gürcistan ekonomik izolasyondan kurtulacak ve Rusya'nın baskılarından uzak bir şekilde dünya pazarlarına ulaşacaklardır.

Ermenistan

Ermenistan'da petrol ve doğal gaz yoktur. Ermenistan'ın Hazar denizine de hiçbir sınırı yoktur. Fakat petrol boru hattı konusuna gelince, Ermenistan'ın bu konuda arzuları vardır.

1995 yılında ilk defa Bakü-Ermenistan-Nahçıvan-Ceyhan alternatifi ortaya çıktığı zaman resmi Erivan bu projeyi resmen reddetmiştir.

Sonradan Hazar bölgesindeki gelişmeler Erivan'ın dikkatini çekti. Hatta 1997 senesinde Ermenistan cumhurbaşkanı Ter-Petrosyan Ermeni halkına şöyle seslenmişti: "Günümüzde Ermenistan ve Karabağ güçlü olabilir, fakat birkaç sene sonra bizden daha güçlü olacak devletle karşılaşabiliriz"

1998 senesinden itibaren Ermenistan devlet adamlarının petrol boru hatlarıyla ilgili düşünceleri değişiklik göstermeye başladı. Onlar petrolün taşınması için en iyi alternatifin Bakü-Ermenistan-Nahçıvan-Ceyhan olduğunu anlamaya başladılar. Ermeniler Bakü-Tiflis-Ceyhan projesini desteklememektedirler. Çünkü bu proje iki Türk devleti Azerbaycan ve Türkiye'nin giderek yakınlaşmasına yol açabilir, bu da Ermenistan için büyük bir tehlike anlamına gelmektedir. (Nurani, 1998: 27)

Diğer taraftan Türkiye-Gürcistan yakınlaşması Moskova'yı ciddi rahatsız etmektedir. Moskova, Bakü-Tiflis-Ceyhan projesine engel olabilmek için Azerbaycan'da olduğu gibi Gürcistan'da da "Ermeni Kartını" oynamaya başladı. Ermeniler, Gürcistan nüfusunun yaklaşık % 10'unu oluşturmaktadır. Gürcistan hükümeti, Ermeni azınlığa bir çok kültürel haklar verilmesine rağmen, Ermeniler Gürcistan'ın güneyinde kendilerine özerklik verilmesini talep etmeye başlamışlardır. Bu olayların arkasında Rusya'nın olduğu açıktır.

Ermenistan, Azerbaycan ile arasında mevcut olan anlaşmazlık çözümlenmeden önce, iletişim ve ulaşım yollarının açılmasını istiyor. Ancak, Azerbaycan, boru hattının Ermenistan'dan geçmesi meselesini Karabağ ve işgal edilmiş topraklar problemi çözüme kavuşturulduktan sonra görüşmeye başlayabilir. Çünkü, Azerbaycan kamuoyu "Ermenistan Varyantına" karşıdır.

Bölüm 4

Azerbaycan Petrolünün Transferinde İzlenecek Yolun Tercihi Üzerine Bir Araştırma.

4.1. Araştırmanın amacı

Azerbaycan'da zengin petrol kaynakları vardır. Fakat bu ülkenin açık denize çıkışı yoktur. Azerbaycan petrolünün satışını gerçekleştirmek için diğer devletlerin topraklarından geçme zorunluluğu vardır. Petrolün dünya piyasasına çıkarılması için bir çok alternatif yol vardır. Bu yollardan en güvenli ve Azerbaycan'ın çıkarlarına en uygun yolun, Bakü-Tiflis-Ceyhan olduğu önceki bölümde vurgulanmıştır.

Azerbaycan devlet adamlarının bu konuda görüşleri birbirine benzer. 26 Mayıs 2000 yılında petrolün transferi için en iyi yolun Bakü-Tiflis-Ceyhan olduğu Azerbaycan Parlamentosunda tartışıldı. Sonuçta Azerbaycan'ın Sengeçal burnundan başlayan Gürcistan'ın Huşuri Kur vadisinden geçirilerek Türkiye sınırı Posofa getirilmesi; daha sonra ise Erzurum ve Erzincan yolu ile büyük bir liman ve petrol terminali olan Ceyhan'a ulaşan bu yolun tercih edilmesine karar verildi. Projenin avantajlı yönü, Gürcistan'da halihazırda inşa edilmiş olan Batum ve Supsa boru hatlarını kullanımına imkan sağlayacaktır.

Petrol transferinde, Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı projesi kararı sadece devlet yetkileri arasında değil, sıradan insanlar arasında da nasıl değerlendirildiği üzerine bir araştırma yaptık.

Buradaki amacımız vatandaşların projeye ilgili görüşlerini almak, BTC HPBH projesini destekleyip desteklemediklerini veya diğer seçeneklerden hangisine üstünlük verdiklerini öğrenmektir. Araştırma yapılırken insanların etnik kökenleri,

Düzeltilme

yaş ortalaması, eğitim düzeyleri gibi önemli unsurlar göz önünde bulunduruldu. Bu gibi unsurların alternatif boru hattı projeleri arasındaki tercihe etki edip etmediği araştırıldı.

4.2.Araştırmanın Kapsamı ve Yeri

Araştırma, ulaşılabilirliği sağlamak açısından Azerbaycan Cumhuriyeti'nin çeşitli kurumlarında gerçekleştirildi. Bunlar Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi, Bakü Devlet Üniversitesinin farklı bölümleri ile Azerbaycan Neft Akademisi, Devlet İktisat Üniversitesi ve Azerbaycan Teknik Üniversitesi gibi çeşitli eğitim merkezinden oluşmaktadır. Bu tür bir tercihin yapılmasının nedeni, eğitim kurumlarındaki öğrencilerden eğitim elemanlarına değin, bu kitlenin sıradan insanlara nispetle daha seçkin ve ülke sorunlarıyla ilgili ve duyarlı bir kitleyi temsil ediyor oluşudur. Azerbaycan'da petrol faaliyetlerinin esas aktörlerinden biri olan Azerbaycan Devlet Petrol Şirketinde petrolle ilgili tesiste çalışanların petrol boru hatlarıyla ilgili düşüncelerini almanın nedeni ise bu şirkette çalışan insanların Azerbaycan'ın çeşitli gelir düzeylerini ve eğitim düzeylerini de temsil ediyor oluşudur. Ayrıca doğrudan kendi ilgi alanlarına girdiği için, sorulara daha profesyonelce cevap verecekleri düşünülmüştür.

4.3.Araştırmada Kullanılan Yöntem

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Anket 1.000 kişi arasında yapıldı. Anket sorularının bir kısmı, insanların bu petrol hatlarından hangisini destekledikleri ve devletin kararına onların verdikleri tepki ile ilgili sorulardan oluşmaktadır. Diğer kısımdaki sorular, bu alternatiflerin hangisinin seçilmesi sonucunda Azerbaycan'ın gelirlerinin artacağı, politik gücünün artacağı, barış ortamının oluşacağı konularında kişisel düşünceleri almayı amaçlamaktadır. Son kısımdaki sorular ise, kişilerle ilgili demografik bilgilerin alınmasına yönelik sorulardır. Bazı soruların oluşumunda Likert ölçeği kullanılmıştır. Diğer sorular ise

Düzeltilme

genelde açık uçlu sorulardır.

Araştırma sonuçları SPSS 10 for Windows programı kullanılarak analiz edilmiştir. Soruların frekans dökümleri alınmış, cevapların incelenmesinde yüzdeler kullanılmıştır. Bazı ilişkili soruların çapraz tabloları alınmıştır.

4.4. Verilerin Değerlendirilmesi

4.4.1. Frekanslar

Verilerin değerlendirilmesinde ilk önce tüm soruların frekans göstericileri temel alınmıştır. Frekans göstericileri aşağıdaki tablolarda verilmiştir (Bkz. Tablo 13- 27). Tablolarda, öne sürülen alternatiflere kaç kişinin olumlu veya olumsuz cevap verdiği gösterilmiştir.

Tablo 13. Azerbaycan petrolünün aşağıda verilen boru hatlarıyla dünya pazarlarına çıkarılmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Alternatifler	Çok faydasız	Faydasız	Orta	Faydalı	Çok faydalı	Top.
Azerbaycan-İran-Körfez	659	253	82	6	-	1000
Bakü-İran-Türkiye	497	313	162	20	8	1000
Bakü-Ermenistan-Nahçıvan-Türkiye	849	112	39	-	-	1000
Azerbaycan-Çeçenistan-Rusya	496	206	135	110	53	1000
Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye	60	7	93	58	782	1000

Düzeltilme

Tablo 14. Devlet bu petrol boru hatlarından hangisine öncelik vermelidir?

Alternatifler	Çok kötü	kötü	Orta	İyi	Çok iyi	Top.
Azerbaycan-İran-Körfez	639	232	102	20	7	1000
Bakü-İran-Türkiye	483	389	86	27	15	1000
Bakü-Ermenistan-Nahçıvan-Ceyhan	827	127	40	6	-	1000
Azerbaycan-Çeçenistan-Rusya	465	235	124	116	60	1000
Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye	67	13	55	84	781	1000

Tablo 15. Halihazırda devlet bu boru hatlarından hangisine öncelik veriyor?

Alternatifler	Çok kötü	kötü	Orta	İyi	Çok iyi	Top.
Azerbaycan-İran-Körfez	836	103	61	-	-	1000
Bakü-İran-Türkiye	739	226	35	-	-	1000
Bakü-Ermenistan-Nahçıvan-Ceyhan	898	68	34	-	-	1000
Azerbaycan-Çeçenistan-Rusya	708	164	59	55	14	1000
Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye	7	7	-	28	958	1000

Tablo 16. Siz hangisini seçersiniz?

Alternatifler	Çok kötü	kötü	Orta	İyi	Çok iyi	Top.
Azerbaycan-İran-Körfez	652	232	96	13	7	1000
Bakü-İran-Türkiye	530	349	93	13	15	1000
Bakü-Ermenistan-Nahçıvan-Ceyhan	854	106	40	-	-	1000
Azerbaycan-Çeçenistan-Rusya	466	247	111	116	60	1000
Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye	74	6	47	80	793	1000

Tablo 17. Sizce inşaat giderleri bakımından bu boru hatlarından hangisi en uygun ve faydalı olabilir?

Alternatifler	Çok faydasız	Faydasız	Orta	Faydalı	Çok faydalı	Top.
Azerbaycan-İran-Körfez	645	239	96	13	7	1000
Bakü-İran-Türkiye	509	342	121	13	15	1000
Bakü-Ermenistan-Nahçıvan-Ceyhan	827	133	33	7	-	1000
Azerbaycan-Çeçenistan-Rusya	467	251	126	96	60	1000
Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye	74	9	46	77	794	1000

Tablo 18. Bu petrol hatlarından hangisi Azerbaycan'ın siyasi istikrarına ve bağımsızlığına olumlu yönde etki yapabilir?

Alternatifler	Çok kötü	kötü	Orta	İyi	Çok iyi	Top.
Azerbaycan-İran-Körfez	645	246	89	6	14	1000
Bakü-İran-Türkiye	495	384	93	6	22	1000
Bakü-Ermenistan-Nahcivan-Ceyhan	806	140	47	-	7	1000
Azerbaycan-Çeçenistan-Rusya	418	306	113	96	67	1000
Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye	74	6	35	90	795	1000

Tablo 19. Bu boru hatlarından hangisi Azerbaycan'ın Avrupa Birliği bakımından güçlenmesine ve nüfuzunun artmasına olumlu yönde etki yapabilir ?

Alternatifler	Çok kötü	kötü	Orta	İyi	Çok iyi	Top.
Azerbaycan-İran-Körfez	666	218	103	6	7	1000
Bakü-İran-Türkiye	516	377	86	6	15	1000
Bakü-Ermenistan-Nahçivan-Ceyhan	827	133	40	-	-	1000
Azerbaycan-Çeçenistan-Rusya	452	258	120	110	60	1000
Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye	74	-	62	63	801	1000

Tablo 20. Bu alternatiflerden hangisi Azerbaycan'ın komşu devletlerle barış içinde yaşamasına olumlu yönde etki yapabilir?

Alternatifler	Çok kötü	Kötü	Orta	İyi	Çok iyi	Top.
Azerbaycan-İran-Körfez	615	260	112	6	7	1000
Bakü-İran-Türkiye	479	398	110	6	7	1000
Bakü-Ermenistan-Nahçıvan-Ceyhan	782	161	57	-	-	1000
Azerbaycan-Çeçenistan-Rusya	415	285	143	97	60	1000
Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye	74	-	68	77	781	1000

Tablo 21. Bu alternatiflerden hangisi Azerbaycan'ın ekonomik gelişmesine olumlu yönde etki yapabilir?

Alternatifler	Çok kötü	Kötü	Orta	İyi	Çok iyi	Top.
Azerbaycan-İran- Körfez	646	231	110	6	7	1000
Bakü-İran-Türkiye	528	358	86	13	15	1000
Bakü-Ermenistan-Nahcivan-Ceyhan	811	141	48	-	-	1000
Azerbaycan-Çeçenistan-Rusya	437	258	122	123	60	1000
Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye	74	-	39	86	801	1000

Tablo 22. Yaşınız?

Yaş	Frekanslar	Yüzde	Kümülatif
20-25	254	25,4	25,4
25-30	64	6,4	31,8
30-35	258	25,8	57,6
35-40	181	18,1	75,7
40-45	130	13,0	88,7
45-50	80	8,0	96,7
50-den fazla	33	3,3	100,0
Toplam	1000	100,0	

Tablo 23. Cinsiyetiniz?

Cinsiyet	Frekanslar	Yüzde	Kümülatif
Erkek	718	71,8	71,8
Kadın	282	28,2	100,0
Toplam	1000	100,0	

Tablo 24. Milliyetiniz?

Etnik kökeniniz	Frekanslar	Yüzde	Kümülatif
Azeri türkü	775	77,5	77,5
Rus	79	7,9	85,4
Yahudi	19	1,9	87,3
Lezgi	54	5,4	92,7
Diğer	73	7,3	100,0
Toplam	1000	100,0	

Tablo 25. Eğitim durumunuz?

Eğitim	Frekanslar	Yüzde	Kümülatif
İlkokul	101	10,1	10,1
Orta okul	110	11,0	21,1
Lise	28	2,8	23,9
Üniversite	761	76,1	100,0
Toplam	1000	100,0	

Tablo 26. Mezun olduğunuz veya hala devam etmekte olduğunuz okul?

Alternatif	Frekanslar	Yüzde	Kümülatif
ARDNŞ	441	44,1	44,1
BDU	153	15,3	59,4
ANA	146	14,6	74,0
ADİÜ	158	15,8	89,8
ATU	102	10,2	100,0
Toplam	1000	100,0	

Tablo 27. Mesleğiniz?

Meslek	Frekanslar	Yüzde	Kümülatif
Müdür	58	5,8	5,8
Mühendis	225	22,5	28,3
Öğretmen	170	17,0	45,3
Öğrenci	239	23,9	69,2
İşçi	185	18,5	87,7
Diğer	123	12,3	100,0
Toplam	1000	100,0	

Bu bölümde araştırmaya katılan insanların kişisel tercihleri öğrenildi. Tablolardan görüldüğü gibi insanların tercihleri farklılık göstermektedir. Mesela, Azerbaycan petrolünün dünya pazarlarına çıkarılmasıyla ilgili soruya farklı cevaplar verilmiştir. Araştırmaya katılanların büyük bir kısmı İran güzergahının olumsuz olduğunu savunmaktadır. Fakat Rusya varyantına olumlu cevap verenler nisbeten çoğunluktadırlar. Ancak Azerbaycan Gürcistan-Türkiye güzergahını destekleyenler ezici çoğunluğu oluşturmaktadır.

Ayrıca araştırmaya katılanların % 75'i 20-40 yaş arası, %25'i ise 40 yaştan yukarı olan nüfusu temsil etmektedir. Bu da zaten büyümekte olan Azerbaycan'ın genç nüfusunun çoğunlukta olduğunu gösteriyor. Azerbaycan için hayati önem taşıyan boru hatları projesinin seçiminde genç nüfusun rolü büyüktür.

Araştırmaya katılanların %77,5'i Azeri Türkü, %7,9'u Rus, %1,9'u Yahudi, % 5,4'ü Lezgi'dir. Ayrıca, % 7,3 diğer etnik kökenlere mensup kişilerdir. Azerbaycan'da çeşitli etnik kökenlere sahip insanlar yaşamaktadır. Şüphesiz, milliyet unsuru araştırmaya katılanların tercihlerine önemli etki yapmaktadır. Bunun örneğini bir sonraki bölümlerde çapraz tablolar yardımıyla daha iyi göreceğiz.

4.4.2. Değişkenler arasındaki ilişkiler.

Araştırmanın bu kısmında 'yaş', 'etnik köken' ve 'eğitim' soruları ile 'Siz bu petrol boru hatlarından hangisini seçersiniz?' sorusu arasındaki ilişki çapraz tablolar yardımıyla analiz edilmiştir. Çapraz tablolar aşağıda gösterilmiştir (Bkz. Tablo 28-42)

Önce yaş unsuru ile 'Siz bu petrol boru hatlarından hangisini seçersiniz?' sorusu arasındaki ilişkiyi yansıtan çapraz tablolar ele alınmaktadır. (Bkz. Tablo 29-33)

Düzeltilme

Tablo 28. Yaş – ‘Siz bu petrol boru hatlarından hangisini seçersiniz?’ (Azerbaycan-İran-Körfez)

Yaş	Siz bu boru hatlarından hangisini seçersiniz? (Azerbaycan -İran-Körfez)					Toplam
	Çok kötü	Kötü	Orta	İyi	Çok iyi	
20-25	167	47	33		7	254
25-30	42	7	15			64
30-35	163	74	21			258
35-40	128	34	13	6		181
40-45	71	45	14			130
45-50	67	13				80
50-den fazla	14	12		7		33
Toplam	652	232	96	13	7	1000

Tablo 29. Yaş – ‘Siz bu petrol boru hatlarından hangisini seçersiniz?’ (Bakü-İran-Türkiye)

Yaş	Siz bu boru hatlarından hangisini seçersiniz? (Bakü-İran-Türkiye)					Toplam
	Çok kötü	Kötü	Orta	İyi	Çok iyi	
20-25	132	101	21			254
25-30	35	14	7		8	64
30-35	143	87	21		7	258
35-40	109	66		6		181
40-45	71	33	26			130
45-50	40	34	6			80
50-den fazla		14	12	7		33
Toplam	530	349	93	13	15	1000

Tablo 30. Yaş – ‘Siz bu petrol boru hatlarından hangisini seçersiniz?’ (Bakü-Ermenistan-Nahçıvan-Ceyhan)

Yaş	Siz bu boru hatlarından hangisini seçersiniz? (Bakü-Ermenistan-Nahçıvan-Ceyhan)					Toplam
	Çok kötü	Kötü	Orta	İyi	Çok iyi	
20-25	220	20	14	—	—	254
25-30	64	—	—	—	—	64
30-35	206	46	6	—	—	258
35-40	175	6	—	—	—	181
40-45	103	27	—	—	—	130
45-50	67	7	6	—	—	80
50-den fazla	19	—	14	—	—	33
Toplam	854	106	40	—	—	1000

Tablo 31. Yaş – ‘Siz bu petrol boru hatlarından hangisini seçersiniz?’ (Azerbaycan-Çeçenistan-Rusya)

Yaş	Siz bu boru hatlarından hangisini seçersiniz? (Azerbaycan-Çeçenistan-Rusya)					Toplam
	Çok kötü	Kötü	Orta	İyi	Çok iyi	
20-25	158	47	21	21	7	254
25-30	42	7	8	7	—	64
30-35	132	79	7	20	20	258
35-40	47	52	50	19	13	181
40-45	67	20	18	12	13	130
45-50	20	35	—	18	7	80
50-den fazla	—	7	7	19	—	33
Toplam	466	247	111	116	60	1000

Tablo 32. Yaş – ‘Siz bu petrol boru hatlarından hangisini seçersiniz?’ (Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye)

Yaş	Siz bu boru hatlarından hangisini seçersiniz? (Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye)					Toplam
	Çok kötü	Kötü	Orta	İyi	Çok iyi	
20-25	7			35	212	254
25-30	7		8		49	64
30-35	27	6	7	18	200	258
35-40	13		13	9	146	181
40-45	7		12	18	93	130
45-50	13				67	80
50-den fazla			7		26	33
Toplam	74	6	47	80	793	1000

Tablolardan anlaşılıyor ki, 20-50 ve 50’den fazla yaş grupları arasında Azerbaycan-İran-Körfez seçeneğini 884 kişi, Bakü-İran-Türkiye seçeneğini 879 kişi, Bakü-Ermenistan-Nahçıvan-Ceyhan seçeneğini 960 kişi, Azerbaycan-Çeçenistan-Rusya seçeneğini 713 kişi çok kötü ve kötü olarak değerlendirmişler. Sadece 80 kişi ise Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye yolunun çok kötü veya kötü olduğunu düşünmektedir. Gençler diğer 4 seçeneğe nazaran daha fazla Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye yolunu tercih etmektedirler. Toplamda ise 873 kişi bu yolun iyi veya çok iyi olduğunu düşünmektedir. Çünkü Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra Azerbaycan-Türkiye devletleri arasındaki sıkı dostluk ilişkileri insanların bakış açısına önemli etki yapmıştır. Tablolardan anlaşılıyor ki, yaşlı kesim daha çok Azerbaycan-Çeçenistan-Rusya yolunu tercih etmektedir. Bunu şöyle açıklamak mümkündür: Sovyetler Birliği yıkılmasına rağmen, yaşlı insanlar üzerindeki etkisi hala varlığını sürdürmektedir.

Özellikle 50 yaşın üzerindeki insanlar, Azerbaycan'ın yeniden gelişmesi için, Rusya ile işbirliğinin kaçınılmaz olduğunu düşünüyorlar. Özellikle bağımsızlığını kazandığı ilk yıllarda Azerbaycan'ın başına gelen bütün “kötülüklerin” arkasında Rusya'nın olduğu açıktır. Bu yüzden, “Karabağ problemi”nin barış yoluyla çözümü için Rusya'nın onayı gerekir. Azerbaycan'daki yaşlı kesim, bu düşünceyle hareket ederek, Azerbaycan petrolünün Rusya güzergahıyla dünya pazarına çıkarılması gerektiğine inanmaktadır.

Etnik köken ile “Siz bu boru hatlarından hangisini seçersiniz” sorusu arasındaki ilişkiyi yansıtan çapraz tablolar aşağıda gösterilmektedir. (Bkz. Tablo 33-37)

Tablo 33. Etnik köken – ‘Siz bu petrol boru hatlarından hangisini seçersiniz?’ (Azerbaycan-İran-Körfez)

Etnik köken	Siz bu boru hatlarından hangisini seçersiniz ? (Azerbaycan-İran-Körfez)					Toplam
	Çok kötü	Kötü	Orta	İyi	Çok iyi	
Azeri türkü	499	193	76		7	775
Rus	73	6				79
Yahudi	13	6				19
Lezgi	40		7	7		54
Diğer	27	27	13	6		73
Toplam	652	232	96	13	7	1000

Tablo 34. Etnik köken – ‘Siz bu petrol boru hatlarından hangisini seçersiniz?’
(Bakü-İran-Türkiye)

Etnik köken	Siz bu boru hatlarından hangisini seçersiniz ? (Bakü-İran-Türkiye)					Toplam
	Çok kötü	Kötü	Orta	İyi	Çok iyi	
Azeri türkü	417	270	80		8	775
Rus	66	13				79
Yahudi	7	6	6			19
Lezgi	27	20		7		54
Diğer	13	40	7	6	7	73
Toplam	530	149	93	13	15	1000

Tablo 35. Etnik köken – ‘Siz bu petrol boru hatlarından hangisini seçersiniz?’
(Bakü-Ermenistan-Nahçıvan-Ceyhan)

Etnik köken	Siz bu boru hatlarından hangisini seçersiniz? (Bakü-Ermenistan-Nahçıvan-Ceyhan)					Toplam
	Çok kötü	Kötü	Orta	İyi	Çok iyi	
Azeri türkü	681	87	7	—	—	775
Rus	60	6	13	—	—	79
Yahudi	19			—	—	19
Lezgi	41		13	—	—	54
Diğer	53	13	7	—	—	73
Toplam	854	106	40	—	—	1000

Tablo 36. Etnik köken – ‘Siz bu petrol boru hatlarından hangisini seçersiniz?’
(Azerbaycan-Çeçenistan-Rusya)

Etnik köken	Siz bu boru hatlarından hangisini seçersiniz ? (Azerbaycan-Çeçenistan-Rusya)					Toplam
	Çok kötü	Kötü	Orta	İyi	Çok iyi	
Azeri Türkü	418	208	84	65		775
Rus			13	13	53	79
Yahudi	7	6		6		19
Lezgi	14	7		26	7	54
Diğer	27	26	14	6		73
Toplam	466	247	111	116	60	1000

Tablo 37. Etnik köken – ‘Siz bu petrol boru hatlarından hangisini seçersiniz?’
(Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye)

Etnik köken	Siz bu boru hatlarından hangisini seçersiniz ? (Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye)					Toplam
	Çok kötü	Kötü	Orta	İyi	Çok iyi	
Azeri türkü		6	28	67	674	775
Rus	60		12		7	79
Yahudi					19	19
Lezgi	7		7	6	34	54
Diğer	7			7	59	73
Toplam	74	6	47	80	793	1000

Tablolardan, Azerbaycan'da yaşayan farklı milliyetlerin farklı seçimler yaptığı anlaşılmaktadır. Azerbaycan'da yaşayan ruslar, yahudiler, lezgiler ve diğer milletler bu hatların seçilmesiyle ilgili olarak farklı görüşlere sahiptirler. Yani araştırmaya katılan Azeri Türkleri dışındaki diğer milletlerden olan 225 kişiden 192'si Azerbaycan-İran-Körfez seçeneğini, 182 kişi Bakü-İran-Türkiye seçeneğini, 192 kişi Azerbaycan-Ermenistan-Nahçıvan-Türkiye seçeneğini, 87 kişi Azerbaycan-Çeçenistan-Rusya seçeneğini ve 74 kişi ise Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye seçeneğini çok kötü veya kötü olarak değerlendirmiştir.

Diğer taraftan bu 225 kişiden Azerbaycan-İran-Körfez seçeneğini 13 kişi, Bakü-İran-Türkiye seçeneğini 20 kişi, Azerbaycan-Çeçenistan-Rusya seçeneğini 111 kişi, Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye seçeneğini ise 132 kişi iyi veya çok iyi değerlendirmiştir. Azerbaycan-Ermenistan-Nahçıvan-Türkiye seçeneğini iyi veya çok iyi değerlendiren hiç olmamıştır.

İnsanların kişisel tercihlerini gösteren yukarıdaki tablolardan, etnik farklılığa rağmen Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye yoluna daha yüksek değer verildiği anlaşılmaktadır.

Ankete katılanların eğitim düzeyleri farklılık göstermektedir. Soruyu cevaplandıranlar arasında ilkokul, orta okul, lise ve üniversite mezunları vardır. Kişilerin eğitim düzeylerinin onların tercihlerini nasıl etkilediğini daha iyi anlamak için Eğitim faktörü ile 'Siz bu petrol boru hatlarından hangisini seçersiniz?' sorusu arasındaki ilişkiyi yansıtan çapraz tablolara göz atmamız gerekir. Çapraz tablolar aşağıda verilmiştir. (Bkz. Tablo 38-42)

Tablo 38. Eğitim – ‘Siz bu petrol boru hatlarından hangisini seçersiniz?’
(Azerbaycan-İran-Körfez)

Eğitiminiz	Siz bu boru hatlarından hangisini seçersiniz? (Azerbaycan-İran-Körfez)					Toplam
	Çok kötü	Kötü	Orta	İyi	Çok iyi	
İlkokul	62	26	7	6		101
Orta okul	81	21	8			110
Lise	21	7				28
Üniversite	488	178	81	7	7	761
Toplam	652	232	96	13	7	1000

Tablo 39. Eğitim – ‘Siz bu petrol boru hatlarından hangisini seçersiniz?’ (Bakü-İran-Türkiye)

Eğitiminiz	Siz bu boru hatlarından hangisini seçersiniz? (Bakü-İran-Türkiye)					Toplam
	Çok kötü	Kötü	Orta	İyi	Çok iyi	
İlkokul	41	40	7	6	7	101
Orta okul	68	34			8	110
Lise	14	14				28
Üniversite	407	261	86	7		761
Toplam	530	349	93	13	15	1000

Tablo 40. Eğitim – ‘Siz bu petrol boru hatlarından hangisini seçersiniz?’

(Azerbaycan-Ermenistan-Nahçıvan-Türkiye)

Eğitiminiz	Siz bu boru hatlarından hangisini seçersiniz? (Azerbaycan-Ermenistan-Nahçıvan-Türkiye)					Toplam
	Çok kötü	Kötü	Orta	İyi	Çok iyi	
İlkokul	88	6	7	—	—	101
Orta okul	82	21	7	—	—	110
Lise	28			—	—	28
Üniversite	656	79	26	—	—	761
Toplam	854	106	40	—	—	1000

Tablo 41. Eğitim – ‘Siz bu petrol boru hatlarından hangisini seçersiniz?’

(Azerbaycan-Çeçenistan-Rusya)

Eğitiminiz	Siz bu boru hatlarından hangisini seçersiniz? (Azerbaycan-Çeçenistan-Rusya)					Toplam
	Çok kötü	Kötü	Orta	İyi	Çok iyi	
İlkokul	27	27	14	19	14	101
Orta okul	53	20	24	6	7	110
Lise	21		7			28
Üniversite	365	200	66	91	39	761
Toplam	466	247	111	116	60	1000

Tablo 42. Eğitim – ‘Siz bu petrol boru hatlarından hangisini seçersiniz?’
(Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye)

Eğitiminiz	Siz bu boru hatlarından hangisini seçersiniz? (Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye)					Toplam
	Çok kötü	Kötü	Orta	İyi	Çok iyi	
İlkokul	21		7	13	60	101
Orta okul	13		8	9	80	110
Lise					28	28
Üniversite	40	6	32	58	625	761
Toplam	74	6	47	80	793	1000

Araştırmaya katılan 761 kişi üniversite mezunudur. Bunlardan 666 kişi Azerbaycan-İran-Körfez alternatifini, 668 kişi Bakü-İran-Türkiye alternatifini, 735 kişi Azerbaycan-Ermenistan-Nahçıvan-Türkiye alternatifini, 565 kişi Azerbaycan-Çeçenistan-Rusya alternatifini ve 46 kişi ise Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye alternatifini çok kötü veya kötü olarak değerlendirmiştir.

Buna rağmen, araştırmaya katılanların 14’ü Azerbaycan-İran-Körfez alternatifini, 7’si Bakü-İran-Türkiye alternatifini, 130’u Azerbaycan-Çeçenistan-Rusya alternatifini ve 683 kişi ise Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye yolunu iyi ve çok iyi olarak değerlendirmişler. Tablolardan görüldüğü gibi, eğitim seviyesi alternatiflerin seçimine etki yapmaktadır. Yani üniversite mezunları daha çok Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye yolunu tercih etmektedirler.

4.5.Araştırmanın Sonucu

İkinci Körfez olarak adlandırılan Hazar denizinin Azerbaycan'a ait olan bölgesinde varolan petrol rezervlerinin taşınmasıyla ilgili yapılan araştırmanın incelenmesi sonucu aşağıdaki neticelere varmak mümkündür:

İran'dan geçmesi önerilen alternatif maliyet bakımından avantajlı olmasına rağmen, bu projenin bazı dezavantajları vardır. Birincisi, Azerbaycan, Türkiye ve ABD ile çatışan çıkarlara sahip şimdiki İran rejiminin bölgedeki nüfuzu artabilir. Bu durum Tahran-Erivan-Moskova üçgeninin güçlenmesine sebep olabilir. İkincisi, bu yol Akdeniz'e nazaran tehlikeli ve verimsiz bir yoldur. Son yıllarda Körfezde savaş rüzgarlarının esmesi bu yolun güvenliliğini şüpheli kılmaktadır. Diğer taraftan İran güçlü bir Azerbaycan'ı kendisine rakip görmektedir. Bizim yaptığımız anket araştırmamızda Azerbaycan halkının büyük çoğunluğunun İran güzergahına olumsuz yaklaştıkları açıkça ortaya çıkmaktadır.

Diğer bir alternatif ise Ermenistan'dan geçen yoldur. Bu alternatifin de hayata geçmesi çok zordur. Bunun en temel sebebi, Karabağ savaşıdır. Savaş sonucunda Azerbaycan, topraklarının %20-sini kaybetmiştir, ve bir milyondan fazla vatandaşı evlerini ve topraklarını terk etmek zorunda kalmıştır. Ermenilerin Azerbaycan'a olan tavrı Türkiye ile Ermenistan'ın ilişkilerini de olumsuz etkilemiştir. Karabağ sorunu Ermenistan varyantını negatif etkilemektedir. Artık 14 yıldan fazla süren bu sorun çözüme kavuşmadıkça Ermenistan üzerinden geçmesi planlanan petrol boru hattı projesinin gerçekleşmesi pek mümkün görülmemektedir.

Diğer alternatif ise Rusya'dan geçen yoldur. Bildiğimiz gibi, Azerbaycan 1918 yılında ilan ettiği bağımsızlığını uzun süre koruyamamıştır. Petrol, rusları bu bölgeye çekmiş ve 1920 yılında Azerbaycan SSCB'ye girmiştir.70 yıl süren Sovyet döneminde Rus ekonomisi büyük oranda buradan beslenmiştir. Fakat SSCB'nin yıkılması ve bağımsız devletlerin doğması Rusya'yı rahatsız etmiştir. Bu yüzden

Düzeltilme

Rusya, Eski Sovyetler Birliği devletleri ile olan bağlarının kopmaması için farklı yollar aramaktadır. Bu yollardan başlıcası Hazar petrolünün taşınmasını gerçekleştirecek petrol boru hattının kendi ülkesinden geçmesini sağlamaktır. Fakat bu alternatifin de bazı dezavantajları vardır. Birincisi, 70 yıl süren sömürgeci yeni kurtulmuş olan Azerbaycan için bu yol, yeniden bağımsızlığının tehlikeye girmesi demektir. İkincisi, Hazar petrol boru hattının keşişme noktasında yer alan Çeçenistan'ın Rusya'ya karşı bağımsızlık ilan etmesinin ardından 1994 yılında başlayan Rus-een savaşında Rusya'nın sergilediği durum, Uluslararası Petrol Diplomasisi'nde Rusya'nın gücünü ve güvenini zayıflatmıştır. ncs, Azerbaycan'da yapılan 20 Ocak katliamının ve Karabağ savaşının doğrudan doğruya oyuncusu ve yöneticisi olan bir devletle işbirliğine girmek, Azerbaycan'ın milli çıkarlarına karşı olmak anlamına gelmektedir.

Bunun farkında olan Azerbaycan nüfusunun büyük bir çoğunluğu Rusya varyantını desteklememektedir. Her ne kadar Azerbaycan'daki yaşlı kesim, Rusya ile işbirliğinin gerekli olduğunu düşünüyorsa, ezici çoğunluk bunun kaçınılmaz olmadığının farkında. Anket sonuçlarını incelediğimiz zaman bunun örneğini rakamlarla daha iyi görebiliriz. Mesela araştırmaya katılan yaşı 50'den fazla olan 33 kişiden, Azerbaycan-Çeçenistan-Rusya alternatifinin, 7 kişi kötü, 7 kişi orta ve 19 kişi iyi olduğunu düşünüyor.

Sonuncu alternatif ise Türkiye'den geçen yoldur. Bu yolun dezavantajı, maliyetinin yüksek olmasıdır. Fakat Bakü-Ceyhan projesi her Şeyden önce siyasi bir karardır. Bu petrol boru hattı Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye-ABD mttefikliğinin oluşmasına yardımcı olacaktır. Türkiye'den geçen yolun, Azerbaycan'da faaliyetini yürütmekte olan bir çok yabancı Şirketler tarafından desteklenmesi, Azerbaycan için yeni yatırımlar anlamına gelmektedir. Araştırmaya katılanların büyük çoğunluğu Azerbaycan-Crcistan-Türkiye alternatifini tercih etmektedirler. Tablo 16'da bunu daha iyi görebiliriz. Araştırmaya katılan 1000 kişiden 74' bu hattın çok kötü, 6'sı kötü, 47'si orta, 80'i iyi, ve 793' çok iyi olduğunu düşünmektedir.

Sonuç olarak denebilir ki, Bakü-Ceyhan Petrol Hattı Projesi Azerbaycan'ın siyasi otoritelerince Azerbaycan'ın çeşitli çıkarları açısından ve özellikle Batı ile daha yakın ilişkilerin kurulması açısından tercih edilmiştir. Örneklememizde aldığımız kitlede bu tercihi paylaşır görünmektedir.

Sonuç

Günümüzde bir geçiş süreci yaşamakta olan bölge ülkeleri, ekonomik gelişme ve modernleşme yolundaki en önemli hedeflerini zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarının dünya ticaretine sunulması olarak belirlemişlerdir. Gerçekten de, sahip oldukları zengin kaynaklar bu ülkelerin ekonomilerini canlandırmada kesin bir role sahip olacaktır. Örneğin, 2020 yılında yalnızca Azerbaycan'ın petrolden sağlayacağı gelirin 5-6 milyar dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir. ayrıca, bu kaynakların yalnızca gelirler açısından değil, aynı zamanda ihtiyaç duyulan altyapı yatırımları açısından da çok önemli olduğuna değinilmektedir.

Ancak, üretilecek petrol ve doğal gaz pazarlara ulaştırılamazsa bundan yararlanmak mümkün olmayacaktır. Özellikle 2000'den sonra büyük miktarlara ulaşması beklenen petrol taşımacılığı için başlıca bir boru hattına ihtiyaç duyulmuştur. Bu boru hattının güzergahının belirlenmesi, her ülkenin en iyi yolun kendi üzerinden geçen olduğunu savunması ile yoğun diplomatik ve politik çekişmelere konu olmuştur. Hazar denizi ve onu çevreleyen ülkeler tümüyle karalarla çevrili olduğu için, boru hattı (aynı zamanda bölgeden uzanacak olan diğer hatların tümü de) açık denize ulaşmadan önce en azından bir uluslararası sınırı geçecekti. Boru hattının geçiş yolu üzerinde bulunmak isteyen ülkeler altyapı yatırımları ve geçiş ücretlerinden yararlanmayı isterlerken, petrol şirketleri en emniyetli ve en karlı yolu tercih ettiler.

Kaynakların pazarlara her biri farklı jeopolitik, teknik ve ekolojik sorunlarla ilgili olan farklı güzergahlardan hangisi (yada hangileri) üzerinden taşınacağı konusunda stratejik, ekonomik ve diplomatik bir mücadele yaşanmaktaydı; bu, bölgede çözülmesi gereken en önemli sorundu. Bölgenin “ana petrolünü” taşıyacak boru hattının Türkiye üzerinden tercih edilmesinde, Türkiye'nin ve Batılı devletlerin rolü büyüktür. Türkiye hem Orta Asya ve Kafkaslar'ın bağımsızlıklarını yeni kazanan kaynak-zengini devletleri ile Batılı pazarlar arasında uygun bir coğrafi

Düzeltilme

konuma sahiptir, hem de bu devletlerle sıkı tarihi ve kültürel bağlara sahiptir. Aynı zamanda, ABD'nin finansal ve politik desteğini de sağlamış durumdadır. Günümüzde zaten birçok ticari bağlantılar ve anlaşmalarla bölgeye ekonomik destek sunmakta olan Türkiye, kendisi üzerinden geçen güzergaha karar verilmesi sonucunda bölge ile ekonomik bağlarını ve politik arenadaki konumunu da oldukça güçlendirecektir.

BTC HPBM projesi, Güney Kafkasya ve Orta Asya'yı Türkiye ve Akdeniz'e bağlamasında planlanan Doğu-Batı enerji taşıma koridorunun en önemli basamağıdır. Azerbaycan Hükümeti, ülkenin uzun vadeli kalkınmasında en önemli değerlerden bir olan petrolün, istikrarlı yoldan ve talep kapasitesi büyük pazara sunulması önemini, devamlı birinci planda tutmak zorundadır. Petrolden elde edilecek gelirler rasyonel kullanılmalı, ülkenin ekonomik gelişmesine katkıda bulunulmalıdır. Petrolün üretimi, dağıtımı ve gelirlerin kullanımı konusunda Azerbaycan Devletinin verdiği kararlar her şeyden önce halkın refahını yükseltmeğe yönelik olmalıdır.

EKLER

EK.1. DÜNYA PETROL ÜRETİMİ. (BP/AMOCO Raporu, 1998)

1988-1998 Dünya Petrol Üretim İstatistikleri													
Petrol üretimi*, 1000 varil / gün)													
	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1998 yılını-daki değişim	1998 yılı toplamı içindeki oranı
USA	9765	9160	8915	9075	8670	8585	8390	8320	8295	8270	7995	-3.3%	10.5%
Kanada	2000	1960	1965	1980	2060	2185	2275	2400	>.so	2590	2670	3.6%	3.5%
Meksika	2875	2695	2975	3125	3120	3130	3140	3065	3275	3410	3500	2.2%	5.0%
Toplam Kuzey Amerika	14610	14015	13855	14180	14050	13900	13805	13785	14050	14270	14165	-0.6%	19.0%
Arjantin	480	490	515	525	585	630	695	760	825	875	890	1.7%	1.3%
Brezilya	575	615	650	645	645	655	680	705	795	850	990	162%	1.4%
Kolombiya	380	405	445	430	440	460	460	590	635	660	765	1 ü i,%	1.1%
Ekvator	310	285	290	305	330	355	390	395	395	395	385	-3.3%	0.5%
Peru	110	130	130	130	115	125	130	125	-20	120	115	-2.8%	0.2%
Trinidad & Tobago	150	150	150	150	145	135	140	140	140	135	135	-0.8%	0.2%
Venezuela	2000	2010	2245	2500	2500	2590	2750	2960	3135	3365	3335	-0.9%	4.9%
Diğer G & Orta Amerika	75	75	80	80	75	85	90	95	100	105	115	10.2%	0.1%
Toplam G. 4 Orta Amerika	4110	4160	4505	4750	4835	5035	5335	5770	6145	6505	6730	3.3%	9.7%
Danimarka	100	115	125	145	160	170	190	190	210	235	245	2.8%	0.3%
İtalya	95	90	90	85	85	90	95	100	105	115	115	-0.5%	0.2%

Norveç	1195	1585	1740	1985	2265	2430	2765	2965	3315	3360	3215	-4.4%	4.3%
Romanya	200	195	16 L:	145	140	140	140	140	140	140	135	-3.3%	0.2%
İngiltere	2390	1925	1915	1915	1975	2115	2670	2740	2730	2700	2800	3.6%	3.8%
Diğer Avrupa	510	520	515	505	490	460	470	440	405	385	375	-3.1%	0.5%
Toplam Avrupa	4520	4430	4550	4780	5115	5405	6330	6575	6905	6935	6885	-0.8%	9.3%
Azerbaycan Cum.	280	7/0	255	240	225	210	195	185	185	180	230	26.4%	0.3%
Kazakistan Cum.	525	535	550	570	550	490	430	435	475	535	540	0.6%	0.7%
Rusya	11140	11135	10405	9325	8040	7175	6420	Ü290	6115	6225	6170	-1.0%	8 7%
Türkmenistan	120	120	120	115	110	90	85	85	95	90	110	22.2%	0.2%
Özbekistan	60	65	70	70	80	95	125	170	165	175	180	2.5%	0.2%
Diğer Eski Sovyetler Birliği	170	170	170	160	145	140	140	135	135	140	130	-4.2%	0.2%
Toplam Eski Sovyetler Bir.	12295	11570	10480	9150	8200	7395	7300	7170	7345	7360	7360	0.1%	10.3%
Iran	2335	2870	3255	3500	3525	3685	3690	3695	3705	3725	3800	2.0%	5.3%
Irak	2775	VÜ40	2155	280	525	465	520	575	625	1200	2165	81.4%	3.0%
Kuveyt	1490	1590	12'55	200	1095	1945	210C	2135	2135	2135	2180	2.2%	3.1%
Umman	625	650	695	715	750	785	820	870	895	915	905	-C. 8%	1.3%
Katar	360	405	435	420	495	460	450	460	570	725	805	9.7%	1.0%
Suudi Arabistan	5720	5635	7105	8820	9100	8960	8875	8890	9035	9215	9230	0.2%	12.6%
Suriye	270	340	405	470	520	570	570	600	590	580	565	-2.5%	0.8%
Birleşik Arap Emirlikler]	1620	2025	2285	264Ü	2510	2445	2480	2505	2660	2665	2710	1.6%	3.4%
Yemen	170	180	180	195	185	210	345	350	355	370	385	3,6%	0.5%
Diğer Orta Doğu	55	55	50	55	55	55	50	50	50	50	50	-2.1	0.1%
Toplam Orta Doğu	15420	16590	17830	17295	18760	19580	19900	20130	20620	+21580	22795	5.7%	31.1%

Cezayir	1250	1275	1345	1345	1320	1325	1320	1330	1380	1410	1385	-2.2%	1.7%
Angola	450	460	475	495	550	505	555	630	715	740	760	2.7%	1.1%
Kamerun	165	160	155	145	135	130	115	105	110	125	105	-15.3%	0.1%
Kongo Cum.	140	160	160	160	175	190	195	185	210	250	245	-2.4%	0.3%
Mısır	875	885	905	900	910	945	930	930	900	880	860	-1.9%	1.2%
Gabon	175	205	270	295	290	305	335	355	365	370	355	-4.0%	0.5%
Libya	1060	1165	1430	1540	1475	1400	1430	1440	1450	1480	1445	-2.3%	2.0%
Nijerya	1445	1715	1810	1890	1950	1985	1990	2000	2140	2305	2155	-6.3%	3.0%
Tunus	105	105	95	110	110	100	95	90	90	80	60	-24.8%	0.1%
Diğer Afrika	50	35	35	35	30	45	50	60	100	140	155	7.6%	0.2%
Toplam Afrika	5715	6165	6680	6915	6945	6930	7015	7125	7460	7780	7525	-3.3%	10.2%
Avustralya	585	555	640	650	600	565	610	585	610	670	640	-5.4%	0.8%
Brunei	150	150	150	165	180	175	180	175	165	165	155	-3.8%	0.2%
Çin	2740	2760	2775	2830	2840	2890	2930	2990	3170	3210	3205	-0.2%	4.6%
Hindistan	680	730	730	700	640	620	705	790	770	790	780	-1.8%	2.0%
Endonezya	1375	1480	1540	1670	1580	1590	1590	1580	1580	1560	1525	-1.8%	2.0%
Malezya	550	600	635	660	670	660	675	725	735	740	745	0.8%	1.0%
Papua Yeni Gine	-	-	-	-	55	125	120	100	105	75	80	3.9%	0.1%
Vietnam	15	30	55	80	110	125	140	150	175	200	250	24.9%	0.4%
Diğer Asya Pasifik	180	185	205	220	240	240	230	220	240	275	265	-2.8%	0.3%
Toplam Asya Pasifik	6275	6490	6730	6930	6915	6990	7180	7315	7550	7685	7645	-0.4%	10.4%
TOPLAM DÜNYA	63275	64145	65720	65330	65770	66040	66960	68000	69900	72100	73105	1.4%	100.0%
OECD	19490	18760	18840	19410	19615	19715	20590	20795	21430	21745	21560	-0.9%	28.8%
OPEC	21430	23010	24865	24800	26070	26850	27200	27560	28415	29785	30730	3.2%	42.1%
OPEC DIŞI	29250	28840	29285	30040	30545	30985	32360	33140	34315	34975	35015	0.1%	47.7%

EK2:

ANKET

Sorular:

1. Azerbaycan petrolünün aşağıda verilen boru hatlarıyla dünya pazarlarına çıkarılmasını nasıl değerlendiriyorsunuz.

Alternatifler	Çok Faydasız	Faydasız	Orta	Faydalı	Çok Faydalı
1. Az.-İran-Körfez					
2. Bakü-İran-Türkiye					
3. Bakü-Ermenistan-Nahçıvan-Türkiye					
4. Azerbaycan-Çeçenistan-Rusya					
5. Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye					

2. Devlet bu petrol boru hatlarından hangisine öncelik vermelidir.

Alternatifler	Çok Kötü	Kötü	Orta	İyi	Çok İyi
1. Az.-İran-Körfez					
2. Bakü-İran-Türkiye					
3. Bakü-Ermenistan-Nahçıvan-Türkiye					
4. Azerbaycan-Çeçenistan-Rusya					
5. Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye					

3. Halihazırda devlet bu boru hatlarından hangisine öncelik veriyor.

Alternatifler	Çok Kötü	Kötü	Orta	İyi	Çok İyi
1. Az.-İran-Körfez					
2. Bakü-İran-Türkiye					
3. Bakü-Ermenistan-Nahçıvan-Türkiye					
4. Azerbaycan-Çeçenistan-Rusya					
5. Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye					

4. Siz hangisini seçersiniz.

Alternatifler	Çok Kötü	Kötü	Orta	İyi	Çok İyi
1. Az.-İran-Körfez					
2. Bakü-İran-Türkiye					
3. Bakü-Ermenistan-Nahçıvan-Türkiye					
4. Azerbaycan-Çeçenistan-Rusya					
5. Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye					

5. Sizce inşaat giderleri bakımından bu boru hatlarından hangisi en uygun ve faydalı olabilir.

Alternatifler	Çok Faydasız	Faydasız	Orta	Faydalı	Çok Faydalı
1. Az.-İran-Körfez					
2. Bakü-İran-Türkiye					
3. Bakü-Ermenistan-Nahçıvan-Türkiye					
4. Azerbaycan-Çeçenistan-Rusya					
5. Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye					

6. Bu boru hatlarından hangisi Azerbaycan'ın siyasi istikrarına ve bağımsızlığına olumlu yönde etki yapabilir.

Alternatifler	Çok Kötü	Kötü	Orta	İyi	Çok İyi
1. Az.-İran-Körfez					
2. Bakü-İran-Türkiye					
3. Bakü-Ermenistan-Nahçıvan-Türkiye					
4. Azerbaycan-Çeçenistan-Rusya					
5. Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye					

7. Bu boru hatlarından hangisi Azerbaycan'ın Avrupa Birliği bakımından güçlenmesine ve nüfuzunun artmasına olumlu yönde etki yapabilir.

Alternatifler	Çok Kötü	Kötü	Orta	İyi	Çok İyi
1. Az.-İran-Körfez					
2. Bakü-İran-Türkiye					
3. Bakü-Ermenistan-Nahçıvan-Türkiye					
4. Azerbaycan-Çeçenistan-Rusya					
5. Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye					

8. Bu alternatiflerden hangisi Azerbaycan'ın komşu devletler ile barış içinde yaşamasına olumlu yönde etki yapabilir.

Alternatifler	Çok Kötü	Kötü	Orta	İyi	Çok İyi
1. Az.-İran-Körfez					
2. Bakü-İran-Türkiye					
3. Bakü-Ermenistan-Nahçıvan-Türkiye					
4. Azerbaycan-Çeçenistan-Rusya					
5. Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye					

9. Bu alternatiflerden hangisi Azerbaycan'ın ekonomik gelişmesine olumlu yönde etki yapabilir.

Alternatifler	Çok Kötü	Kötü	Orta	İyi	Çok İyi
1. Az.-İran-Körfez					
2. Bakü-İran-Türkiye					
3. Bakü-Ermenistan-Nahçıvan-Türkiye					
4. Azerbaycan-Çeçenistan-Rusya					
5. Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye					

10. Yaşınız:

20 – 25 30 – 35 40 – 45 50 – den yukarı
25 – 30 35 – 40 45 – 50

11. Cinsiyetiniz:

Erkek Kadın

12. Milliyetiniz:

Azerbaycanlı
Rus
Yahudi
Lezgi
Diğeri

13. Eğitim durumunuz:

- 1. İlk Okul
- 2. Orta Okul
- 3. Lise
- 4. Üniversite

14. Mezun olduğunuz veya hâla devam etmekte olduğunuz okul

15. Mesleğiniz:

- 1. Müdür
- 2. Mühendis
- 3. Öğretmen
- 4. Öğrenci
- 5. İşçi
- 6. Diğer

Soruları cevaplandırduğınız için teşekkür ederiz!

Kaynakça

- ALİYEV, N.: “Neft Servetimizi Özümüzü Koruyag”, **Halk Gezeti**, Bakü.
1992
- ALİYEVA, L.: “Azerbaycan’ın Neft Siyaseti”, **Azerbaycan Neft
Tesarrufatı Jurnalı**.
1999
- ARSLAN, F.: “Türkiye ile Azerbaycan Birleşiyor”, **Hürriyet Gazetesi**
2000 23 Eylül.
- ARTAN, A., **Türk Cumhuriyetleri Sosyo-Ekonomik Analizleri ve
1997 Türkiye İlişkileri**, Sabri Artan Vakfı, İstanbul.
- ARDNŞ Hesabatları, 1998
- Azerbaycan Ansiklopedisi, 1998
- Azerbaycan Gazetesi, Bakü, 09 Şubat 1993
- Azebaycan Halk Tesarrufatı Dergisi, Bakü, 1998
- Azerbaycan Neft Tesarrufatı, 1993
- Azerbaycan Ülke Raporu, TİKA, 1998
- BAKER İNSTİTUTE: “China and the Long-Range Asia Energy Security”,
1999 Study N.11, Rice university, Texas

Düzeltilme

- BALİCİ, A.: “Dünya Bir Yana, Boğaz Bir Yana”, **Aksiyon**, 28 Kasım 1998
- BOTAŞ: “Projeler, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Etüdü”
(<http://www.botaş.gov.tr/projeler>)
- BÜZE, Ö.: “Putin Doktrini ABD’yi Dizginleyecek”, **Aydınlık**, 30 Ocak 2000
- CLASH, J.: “Where Oil is Cheap”, **Forbes**, Vol. 165, Issue 7.
2000
- CLAWSON, P., **Iran and Caspian Basin Oil and Gaz**, Perseption, New York
1988
- DEMİRCİOĞLU, B.: “Bakü-Ceyhan Gerçekleşiyor mu?”, **Altınoluk Dergisi**, 166,
1999 15 Aralık
- ELİZADE, E.: “Azerbaycan’la İlgili Genel Bilgiler”,
2003 (<http://www.elizade.8m.com.>)
- ERDOĞAN, B., **Orta Asya Türk Cumhuriyetleri**, Alfa Yayıncılık
1998
- GÖMEÇ, S.: “Tarihte ve Günümüzde Azerbaycan”, **Yeni Forum**, Ankara,
2000 Cilt 14, Sayı 291, Ankara.
- GULUZADE, V.: “Ermenistan-Azerbaycan Münagişesi: Sebepler, Neticeler”,
1999 **Ayna**, Bakü, 26 Aralık.

- GÜRSES, E.: “Kafkasya’da Uluslar arası Rekabet”, **Avrasya Dosyası:**
2001 **Azerbaycan Özel**, ASAM Yayınları, İlkbahar, Cilt: 7, Sayı:1
- KALKAN, İ., **Türkiye Cumhuriyetleri ve Petrol Boru Hatları,**
1998 **Buğlam Yayınları.**
- KAROL, N.: “Petchem Market Shrug Off OPEC Supply Increase”,
2000 **Chemical Week**, Vol 162, Issue14
- KİNZER, S.: “Caspian Competitors in Raise for Power on Sea of Oil”,
1999 **The New York Times**, January 24.
- Kommersant Daily**, 11 Nisan 1996.
- KÖHEN, S.: “Bakü-Ceyhan Henüz Cepte Değil...”, **Milliyet Gazetesi**,
14 Kasım 1997.
- LİTTEL, G. “World Crude Production: Bad Statistical Produce
1999 **Conlusion**”, **World Oil**, Vol. 220, Issue 6.
- NAZAR, N.: “Kazakistan/Turkmenistan: Presidents Agree On Gas and Oil
1999 **Exports to China, Japon**”, RL Newsline, 12 April
- NESİPLİ, N., **Azerbaycan Geopolitikası ve Neft**, Bakü, Hazar Üniversitesi
2000 **Neşriyatı**, ISBN 5-7843-0012-1.
- NESİPLİ, N., **Azerbaycan’ın Harici Politikası**, Bakü, Ay-Ulduz Neşriyatı
1996
- Nezavisi maya Gazeta**, 19 Eylül, 1996

- NURANI, N.: “Ermenistan Gerble Şerg Arasında”, *Ayna*, 23 Ocak
1999
- ODOM, W.: “Russia’s, Several Seats at the Table”, *Internation Affairs*,
1998 Vol.7, No.4
- OĞAN, S., **Azerbaycan, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını,**
1992 İstanbul.
- OĞAN, S., **Bakü Petrolleri, Hazar Üniversitesi Yayını**
1999 ISBN 5-7840-0010-4.
- ORUCOV, H., **Esrin Mügavilesi, Azerbaycan Neşriyatı, ISBN-243-57-79**
2000 Bakü.
- OPEC Annual Statistical Bulletin, 1998, (<http://www.opec.org>)**
- OPEC Scilnarios Report, 2000, (<http://www.opec.org>)**
- OPEC Member Countries, 2000, (<http://www.opec.org>)**
- OPECNA About the Petroleum Industry , (<http://www.opec.org>)**
- ÖZDENOĞLU, H., **Azerbaycan Ülke Raporu, Ankara, T.C. Dışişleri Bakanlığı**
1998 TİKA Yayınları.
- ÖZKAN, R.: “Bakü-Ceyhan: Başvuru Ayrı, Boğaz Güvenliği Ayrı”,
1998 **Türk Kılavuz Kaptanlaru Derneği, 26 Kasım.**
- PALA, C.: “21. Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol ve Doğal Gazın
2003 Yeri ve Önemi”, **Avrasya Dosyası, Enerji Özel, ASAM**
Yayınları, Bahar 2003.

Düzeltilme

- PAMİR, N., 1999 **Bakü-Ceyhan Petrol Hattı**, ASAM Yayınları, No:136.
- POLUCHKOV, E.: 1997 “Contract of the Century”, **Caucasian Regional Studies**, Vol. 2, Issue 1.
- POPE, H.: 1997 “Caspian Oil Deposits May Be Much Larger Than Estimated”, **Wall Street Journal**, April 30.
- PUSHKOV, A.: 1996 “National interest in Russian Polic”, (Discussion), **International Affairs (Moscow)**, Jan/April
- RESULZADE, M., 1994 **Azerbaycan Demokratik Respublikası** , Bakü, Gençlik Neşriyatı, 2. Neşr.
- SARAY, M., 1998 **Azerbaycan Türkleri Tarihi**, İstanbul, Nesil Matbaacılık ve Yayıncılık.
- SHAMBAUGH, D.: 1999/2000 “China’s Military Views on the World”, **International Security**, Winter.
- TAVKUL, U., 1999 **Kafkasya Jeopolitik Konumu İçerisinde Rusaya Açısından Çeçenistan’ın Stratejik Önemi**, YÖK Araştırmaları.
- TEKİNEL, O., 1998 **Azerbaycan Sanayisinin Yapısı ve Türkiye ile İlişkil Açısından Değerlendirilmesi**, Ankara, T.O.B.B Yayınları.
- UNITED NATIONS: 2002 “Caspian Sea Region: Reserves and Pipeline Tables”, **Energy Information Administration**, New York: United Nations.
- WYZAN, M.: 1999 “Caspian Oil: Oil and Gas...”, **Asia Times on Line**, January 8.

Düzeltilme

YUSUFZADE, M.: “Azerbaijan and Iran Oil Industry Cooperation”, Azerbaijan
2000 **International**, Spring.

<http://www.prezident.az>

<http://w.w.w.cavityalcin.com>.

<http://w.w.w.ihh.org>

